

อุบลราชธานี

ประวัติความเป็นมา

ในสมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ ดินแดนอันเป็นที่ตั้งของเมืองหรือจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดใกล้เคียงในปัจจุบัน ได้มีกลุ่มชนดั้งเดิมแหล่งที่มาหากิน อยู่ประปรายบ้างแล้ว ส่วนใหญ่เป็นพวกที่สืบเชื้อสายมาจากขอมหรือที่เรียกกันในสมัยต่อมาว่าพวกข่า ส่วย กวย ฯลฯ ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 ได้เกิดการแย่งชิงราชสมบัติขึ้นในกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ไพร่บ้านพลเมืองต่างอพยพหลบภัยสงครามข้ามลำน้ำโขงมาทางฝั่งตะวันตก และได้ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่ตามบริเวณพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด และบริเวณใกล้เคียง (ในปัจจุบัน) เรื่อยลงไปโดยตลอดจนถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ โดยแยกย้ายกันตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ในท้องที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ บุคคลผู้เป็นที่เคารพนับถือของแต่ละกลุ่มชน ก็จะได้รับยกย่องนับถือและยอมรับให้เป็นหัวหน้าปกครองดูแลเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขและพ้นจากการรุกรานของกรุงศรีสัตนาคนหุต

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2310 ขณะที่กรุงศรีอยุธยา กำลังจะเสียแก่พม่า นั้น ได้เกิดสงครามกลางเมืองเพื่อแย่งชิงราชสมบัติในกรุงศรีสัตนาคนหุตอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพราะพระเจ้าองค์หล่อผู้ครองกรุงศรีสัตนาคนหุตถึงแก่กรรม โดยไม่มีโอรสสืบราชสมบัติ แทนที่้าวพระยานายวอและนายดา จึงพร้อมใจกันอัญเชิญกุมารองค์หนึ่ง (ในจำนวน 2 องค์) ที่สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต องค์ก่อน และได้หลบหนีภัยการเมืองมาอยู่กับนายวอ นายดา เมื่อคราวพระเจ้าองค์หล่อยกกำลังกองทัพมาจับพระยาแสนเมืองมาเสีย เมื่อพ.ศ. 2275) ขึ้นครองกรุงศรีสัตนาคนหุตทรงพระนามว่า "พระเจ้าสิริบุญสาร"

เมื่อพระเจ้าสิริบุญสาร ครองกรุงศรีสัตนาคนหุต พระองค์ทรงแต่งตั้งราชกุมารผู้นุชาเป็นพระมหาอุปราช พร้อมทั้งทรงแต่งตั้งนายวอ นายดา เป็นเสนาบดี ให้มีบรรดาศักดิ์เป็นพระ เป็นผลให้พระวอพระดาเกิดความโทมนัสเป็นอย่างยิ่ง ด้วยมิได้เป็นพระมหาอุปราชดังประสงค์ ดังนั้น พระวอพระดาจึงอพยพครอบครัวไพร่พลจากกรุงศรีสัตนาคนหุตข้ามลำน้ำโขงมาทางฟากตะวันตก ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองหนองบัวลำภูดำเนินการปรับปรุงสภาพเมืองใหม่สร้างค่ายประตูหอรบให้แข็งแรง เปลี่ยนนามเมืองใหม่ ว่า "เมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน" หรือที่ปรากฏในเอกสารบางแห่งว่า "เมืองจำปานครขวางกาบแก้วบัวบาน"

พระเจ้าสิริบุญสารทรงทราบข่าวการสร้างเมืองใหม่ของพระวอ พระดา พระองค์เข้าพระทัยว่าการที่พระวอ พระดาปรับปรุงสร้างบ้านเมืองก็เพราะจะคิดการศึกต่อพระองค์ จึงทรงให้แสนท้าว-พระยาไปห้ามปรามพระวอ พระดาไว้แต่ทั้งสองกับไม่ยอมรับฟัง พระเจ้าสิริบุญสารทรงมีรับสั่งให้ยกกองทัพไปปราบปราม ทั้งสองฝ่ายสู้รบกันอยู่เป็นเวลานานถึงสามปีก็ไม่สามารถจะเอาชนะกันได้ พระวอ พระดา เห็นว่ากำลังของฝ่ายตนมีน้อยกว่าคงจะต้านทานไว้ไม่ได้ ในที่สุดจึงได้แต่งเครื่องราชบรรณาการไปอ่อนน้อม ต่อพม่า พร้อมทั้งขอกำลังกองทัพมาช่วยการศึกที่เกิดขึ้น แต่เมื่อทัพพม่ามาถึงมอละแฉะ แม่ทัพพม่ากลับนำทัพเข้าช่วยพระเจ้าสิริบุญสารทำสงครามกับพระวอ พระดา แม้ว่าพระวอ พระดา และไพร่พลจะพยายามต้านทานกองทัพฝ่ายพระเจ้าสิริบุญสารและทัพมอละแฉะอย่างสุดความสามารถก็ตาม แต่ด้วยจำนวนไพร่พลน้อยกว่าจึงพ่ายแพ้ไปในที่สุด พระดาเสียชีวิตในสงคราม ดังนั้น พระวอ ท้าวคำผง ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวทิดพรหม บุตรพระดา และท้าวกำบุตรพระวอ จึงพากันอพยพครอบครัวไพร่พลหนีภัยลงมาทางใต้ จนถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ได้รับความอนุเคราะห์จากพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ ให้ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในบริเวณตำบลเวียงคอน-ก่อง หรือที่เรียกว่าบ้านคูบ้านแก แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์

ต่อมาใน พ.ศ. 2314 (จ.ศ. 1133 ปีเถาะ ครีศก) รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระเจ้าสิริบุญสารทราบข่าว พระวอพระยายศรอบครัวไพร่พลมาตั้งอยู่ที่เวียงคอนกอน แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ จึงให้อัครราชทูตกำลังกองทัพลงมาปราบปรามพระวออีกเมื่อพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร ทราบเหตุ จึงให้พระยาพลเชียงสาขกทัพจากเมืองนครจำปาศักดิ์ มาช่วยพระวอด้านทานทัพของพระเจ้าสิริบุญสาร พร้อมทั้งทรงมีสุภอักษรไปถึงพระเจ้าสิริบุญสาร เพื่อขอยกโทษให้พระวอ พระเจ้าสิริบุญสารมีพระราชสาส์นตอบมาว่า “พระวอเป็นคนออกคดียุญ จะเลี้ยงไว้ก็คงไม่มีความเจริญแต่เมื่อเจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ให้มาขอโทษไว้ดังนี้แล้ว ก็จะยกให้มิให้เสียไมตรี” จากนั้นพระองค์จึงโปรดให้อัครราชทูตกำลังกองทัพกลับกรุงศรีสัตนาคนหุต

ในปลายปี พ.ศ. 2314 พระวอเกิดขัดใจกับพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมารเกี่ยวกับกรณีการสร้างเมืองใหม่ที่ตำบลศรีสุ่มงของพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร จึงอพยพครอบครัวไพร่พลมาอยู่ที่บริเวณคอนมดแดง (ริมฝั่งซ้ายแม่น้ำมูล ห่างจากที่ตั้งศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ทางประมาณ 16 กิโลเมตร) และได้แต่งตั้งให้ท้าวเพี้ยคุมเครื่องราชบรรณาการไปถึงเจ้าเมืองนครราชสีมา ขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของราชอาณาจักรสยามเพื่อหามิตรประเทศเพราะมีศัตรูอยู่รอบด้าน ทางเหนือก็พระเจ้าสิริบุญสารแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต ทางใต้ก็พระเจ้าองค์หลวงไชยกุมารแห่งเมืองนครจำปาศักดิ์ ประกอบกับยังไม่มีกองกำลังที่เข้มแข็งพอที่จะต่อสู้กับข้าศึกศัตรูได้ในยามที่ถูกศัตรูรุกราน แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก็ได้ทรงคำนึงการเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้แต่ประการใด คงเนื่องด้วยพระกำลังคิดพันกับศึกพม่าและอีกประการหนึ่งในช่วงระยะเวลานั้น ดินแดนที่ราบสูงเลขเมืองนครราชสีมาขึ้นไปนั้น เป็นอาณาเขตของกรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งพระเจ้าสิริบุญสาร และพระเจ้าตากสินมหาราชได้เคยทำสัญญาทางพระราชไมตรีกันไว้

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2319 (จ.ศ. 1138 ปีวอก อัฐศก) พระเจ้าสิริบุญสารทราบข่าวการทะเลาะวิวาทระหว่างพระวอกับพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร พระวออพยพครอบครัวไพร่พล มาอยู่ที่คอนมดแดง พระองค์จึงแต่งตั้งให้พระยาสุโขมกำลังกองทัพไปรุกรานพระวออีกครั้งหนึ่ง พระวอเห็นว่ากำลังของตนมีน้อยคงไม่สามารถจะต้านทานไว้ได้ จึงอพยพครอบครัวไพร่พลกลับไปอยู่ที่เวียงคอนกอนตามเดิม พร้อมกับขอกำลังกองทัพจากพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร เมืองจำปาศักดิ์มาช่วยเหลือ แต่เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ไม่ยอมให้เพราะความบาดหมางใจกันเมื่อหลายปีก่อนผลที่สุกของกำลังของ พระวอจึงพ่ายแพ้ พระวอถูกจับได้และถูกประหารชีวิตที่เวียงคอนกอนนั่นเอง ส่วนท้าวคำผง ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวทิดพรหม บุตรพระตา และท้าวกำ บุตรพระวอจึงได้พาครอบครัวไพร่พลหนีออกจากวงล้อมของกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต และได้เข้าไปบอกแจ้งความไปยังเจ้าเมืองนครราชสีมา เพื่อนำความขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขอกำลังกองทัพมาช่วย แต่ทางกรุงธนบุรีก็มีได้ดำเนินการเป็นประการใด

ต่อมา พ.ศ. 2321 (จ.ศ. 1140 สัมฤทธิศก) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยา-มหากษัตริย์ศึก) และสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์) นำทัพขึ้นไปปราบพระยาสุโขมที่เวียงคอนกอนแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ เมื่อพระยาสุโขมทราบข่าวจึงรีบยกทัพกลับกรุงศรีสัตนาคนหุต ขณะเดียวกันพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร เกรงว่าจะไม่สามารถที่จะต้านทานกองทัพไทยไว้ได้ จึงอพยพครอบครัวไพร่พลหนีไปอยู่ที่เกาะไชยในที่สุดกองทัพไทยก็ได้นคร-จำปาศักดิ์ และตามจับพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมารไว้ได้ หลังจากนั้นกองทัพไทยก็ยึดเมืองเวียงจันทน์ไว้ได้และให้พระยา-สุโขมเป็นผู้รั้งเมือง แล้วนำตัวพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมารอยู่ที่เมืองคำเกิด กองทัพไทยก็ยึดเมืองเวียงจันทน์ไว้ได้และให้พระยา-สุโขมเป็นผู้รั้งเมือง แล้วนำตัวพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร

พร้อมทั้งอัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางที่อยู่เมืองเวียงจันทน์มายังกรุงธนบุรี ต่อมาอีกไม่นานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าองค์หลวงไชยกุมารกลับไปครองเมืองนครจำปาศักดิ์ตามเดิม ดังนั้นเมืองนคร-จำปาศักดิ์จึงกลายเป็นเมืองประเทศราชของไทยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ท้าวคำผง บุตรพระคา ได้สมรสกับนางคู่ย บุตรีของเจ้าอุปราชธรรมเทโว (อนุชาของพระเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร) พระเจ้าองค์หลวงไชยกุมารกับท้าวคำผง จึงมีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นเขย และเป็นผู้ที่มีครอบครัวไพร่พลมาก จึงให้เป็นพระประทุมสุรราชนายกองใหญ่ ควบคุมครอบครัวตัวเองขึ้นตรงต่อเมืองนครจำปาศักดิ์ โดยให้ตั้งมั่นอยู่เวียงคอนกอนนั่นเอง ตั้งแต่ในราวปี พ.ศ. 2322-2323 และอยู่ที่เดิมต่อมาจนสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

สมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองอุบลราชธานียังคงเป็นเพียงชุมชนที่กลุ่มชนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เวียงคอนกอนเท่านั้น ยังมิได้มีการสถาปนาขึ้นเป็นเมืองอุบลราชธานีอย่างเป็นทางการจนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่ก็จะมีผู้คนอาศัยอยู่ประปรายบ้างแล้ว

ใน พ.ศ. 2325 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานีนั้น พระประทุมวรราชสุริยวงศ์เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรก พร้อมด้วยครอบครัวไพร่พลยังคงตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เวียงคอนกอน แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ แต่ด้วยเหตุว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2310 ที่กรุงศรีอยุธยาต้องพ่ายแพ้แก่พม่าเป็นต้นมาตลอดสมัยกรุงธนบุรี บ้านเมืองต้องตกอยู่ในภาวะสงครามโดยตลอด ทำให้ไพร่บ้านพลเมืองต้องได้รับความเดือดร้อนและหลบหนีภัยสงครามไปอาศัยอยู่ตามป่าเขา กระจุกกระจายอยู่ทั่ว ๆ ไปนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงมีพระราชประสงค์ที่จะรวบรวมพลเมืองเพื่อเป็นกำลังของประเทศ จึงมีพระบรมราโชบายให้เจ้าเมืองหรือบุคคลสำคัญในกลุ่มชนต่าง ๆ ออกไปเกลี้ยกล่อมผู้คนที่ยลหลบหนีภัยสงคราม ที่ได้กระจัดกระจายอยู่ตามป่าเขา ให้มารวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อนโดยที่ทรงมีพระราชกำหนดว่าหากเจ้าเมืองใดหรือบุคคลใดสามารถรวบรวมไพร่พลได้มาก จนเมืองที่ตนปกครองมีความมั่นคงขึ้นหรือสามารถนำครอบครัวไพร่พลไปตั้งเมืองเป็นปึกแผ่นมั่นคงใหม่ได้ ก็จะได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง ซึ่งเจ้าเมืองก็จะสามารถเรียกเก็บทรัพย์สินส่วนและได้ผู้คนไพร่พลไว้ใช้สอยมากขึ้น ดังนั้นจึงมีผู้รวบรวมไพร่พลตั้งหลักแหล่งมั่นคง จนได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้งขึ้นเป็นเมือง และผู้รวบรวมได้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเป็นจำนวนมาก ดังที่ปรากฏว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้งเมืองขึ้นใหม่เป็นจำนวนมาก

ใน พ.ศ. 2329 พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวคำผง) จึงได้พาครอบครัวไพร่พลจากเวียงคอนกอนมาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่ ณ บริเวณห้วยแจะแะเม (ปัจจุบันคือบริเวณบ้านท่าบ่อ) อันเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำมูล ได้อาศัยอยู่ ณ บริเวณห้วยแจะแะเมด้วยความปกติสุขมาเป็นเวลาหลายปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2334 อ้ายเชียงแก้วผู้อาศัยอยู่ ณ ตำบลเขาโอง แขวงเมืองโขง (ปัจจุบันอยู่ในดินแดนของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) ตั้งคนเป็นผู้เฝ้า มีผู้คนนับถือเป็นจำนวนมาก ประกอบกับในช่วงเวลาเดียวกันนั้น พระเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์กำลังป่วยหนักอยู่ อ้ายเชียงแก้วเห็นเป็นโอกาสดีจึงคิดกบฏยกกองกำลังเข้าล้อมเมืองนครจำปาศักดิ์ พระเจ้าองค์หลวงไชยกุมารไม่คิดต่อสู้การป่วยก็ยิ่งทรุดลงและถึงแก่พิราลัยในที่สุด อ้ายเชียงแก้วจึงเข้ายึดเมืองนครจำปาศักดิ์ได้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงทราบข่าวกบฏอ้ายเชียงแก้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอิน) เมื่อครั้งเป็นพระยาพรหมภักดียกกระบัตรเมืองนครราชสีมายกกองทัพไปปราบอ้ายเชียงแก้ว ขณะที่กองทัพเมืองนครราชสีมาไปยังไม่ถึงนั้น พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวคำผง) และท้าวฝ่ายหน้าผู้น้อง ซึ่งตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ที่บริเวณบ้านสิงหา (บริเวณอำเภอเมืองยโสธรในปัจจุบัน) ได้นำกองกำลังไปปราบอ้ายเชียงแก้วอยู่ก่อนแล้ว มีการต่อสู้กันหลายครั้ง

มีการรบครั้งใหญ่ที่บริเวณแก่งตะนะ (อยู่ในท้องที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน) กองกำลังของฝ่ายซ้ายเชียงแก้วแตกพ่ายไป ฝ่ายเชียงแก้วถูกจับได้ และถูกประหารชีวิต เมื่อกองทัพเมืองนครราชสีมาไปถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ เหตุการณ์สงบเรียบร้อยแล้ว จึงยกกองทัพไปปราบปรามพวกข่า “ชาติกระแสง สวาง จะรวะ ระแคว์” ที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ฝั่งตะวันออกของลำน้ำโขง และสามารถจับพวกข่าเป็นเชลยได้เป็นจำนวนมาก

ด้วยความสามารถในการนำทัพของพระปฐมฯ (ท้าวคำผง) และท้าวฝ่ายหน้าผู้น้อง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท้าวฝ่ายหน้าเป็นเจ้าพระวิไชยราชขัตติยวงศาครองเมืองนครจำปาศักดิ์ พระปฐมสุรราชเป็นพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ครองเมืองอุบลราชธานี พร้อมกันนั้นก็โปรดเกล้าฯ ให้อพยพราษฎรบ้านแจะแม่ขึ้นเป็นเมืองอุบลราชธานี ตามนามพระประทุมฯ ขึ้นต่อกรุงเทพฯ (คงเป็นท่านองคเษกับบ้านคุปะทายสมัน ที่เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสุรินทร์ ตามนามของหลวงสุรินทร์ภักดีเจ้าเมืองนั่นเอง) เมื่อวันจันทร์แรม 13 ค่ำ เดือน 8 จุลศักราช 1154 (พ.ศ. 2335)

หลังจากที่พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ได้รับแต่งตั้งครองเมืองอุบลราชธานี แล้วไม่นานและเนื่องด้วยความสะดวกตามสภาพภูมิศาสตร์ จึงย้ายครอบครัวไพร่พล ไปตั้งเมืองใหม่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลที่เรียกกันว่า “คงอยู่ฝั่ง” อันเป็นที่ตั้งเมืองอุบลราชธานี ในปัจจุบันพร้อมทั้งสร้าง “วัดหลวง” ขึ้นเป็นวัดคู่เมืองดังที่ปรากฏจนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. 2428 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราโชบายในการตั้งเมืองเป็นไปในทำนองเดียวกับ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังที่ปรากฏว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าว มีการจัดตั้งเมืองขึ้นเป็นจำนวนมาก และขั้นตอนในการจัดตั้งเมืองนั้นก็ไม่ได้ซับซ้อนนัก เพียงแต่ให้ผู้ที่มีความประสงค์จะตั้งเมืองขึ้นใหม่ รวบรวมผู้คนให้ได้จำนวนพอควรพร้อมทั้งเลือกทำเลที่ตั้งเมือง ให้เหมาะสม แล้วให้เจ้าเมืองใหญ่ที่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ทำหนังสือแจ้งความไปยังสมุหเทศาภิบาลไทย ผู้ปกครองดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง เพื่อนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาต

ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านท่าแขกเป็นเมืองขามมณฑล ตั้งบ้านเหล่าเป็นเมืองพนานิคม ใน พ.ศ. 2422 โดยกำหนดให้ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี ทั้งสองเมือง ตั้งบ้านนาคอนจือเป็นเมืองวารินชำราบ ใน พ.ศ. 2423 ตั้งบ้านจันทนาโคมเป็นเมืองโคมประดิษฐ์ ใน พ.ศ. 2424 และตั้งบ้านที่เป็นเมืองเกษมสีมา ใน พ.ศ. 2425 โดยกำหนดให้เมืองวารินชำราบและเมืองโคมประดิษฐ์ขึ้นตรงต่อเมืองนครจำปาศักดิ์ ส่วนเมืองเกษมสีมาให้ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นบริเวณจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน (และบางส่วนของจังหวัดยโสธรที่เลขขึ้นกับจังหวัดอุบลราชธานี ก่อน พ.ศ. 2515) ได้มีการตั้งเมืองขึ้นทั้งหมด 17 เมือง เป็นเมืองใหญ่ที่ขึ้นต่อกรุงเทพฯ 4 เมือง คือ เมืองอุบลราชธานี เมืองยโสธร เมืองเขมราฐ และเมืองเดชอุดม นอกนั้นก็เป็เมืองเล็ก ๆ เทียบได้กับเมืองจัตวาที่ขึ้นกับเมืองใหญ่ ๆ เหล่านี้อีก 13 เมือง กล่าวคือ เมืองคำเขื่อนแก้ว เมืองอำนาจเจริญขึ้นตรงต่อเมืองเขมราฐ เมืองเสนางคนิคม เมืองพิบูลมังสาหาร เมืองตระการพิพฒ เมืองมหาชนะไชย เมืองขามมณฑล เมืองพนานิคม เมืองเกษมสีมา ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี และเมืองโขงเจียม เมืองบัว (บุณจาริก) เมืองวารินชำราบ เมืองโคมประดิษฐ์ ขึ้นตรงต่อเมืองนครจำปาศักดิ์

เกี่ยวกับการตั้งเมืองดังที่กล่าวมาแล้วมีข้อสังเกตได้หลายประการ กล่าวคือ ประการแรกอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะได้รับการยกฐานะให้เป็นเมืองมาแล้วตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประการที่สอง การจัดการปกครองดูแลเมืองใดขึ้นกับเมืองใดนั้นไม่เป็นระบบที่แน่นอนหรือตายตัวเท่าใดนัก และไม่ได้คำนึงถึงความเหมาะสม

ตามสภาพภูมิศาสตร์ เช่น กำหนดให้เมืองเสนาถนิคมขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี เมืองอำนาจเจริญขึ้นตรงต่อเมืองเขมราฐ หรือที่
กำหนดให้พินุลมังสาหารขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี ส่วนเมืองวารินชำราบขึ้นตรงต่อเมืองนครจำปาศักดิ์ เป็นต้น ทั้งนี้คงเป็น
เพราะการคมนาคม

ไม่สามารถยกลำบาก จึงไม่สามารถนำเอาเรื่องการคมนาคมมาเป็นเกณฑ์ในการกำหนดว่าเมืองใดควรจะขึ้นกับเมืองใดได้ จึง
เพียงแต่คำนึงถึงว่าเจ้าเมืองที่จะตั้งขึ้นใหม่เคยสังกัดอยู่กับเมืองใด เมื่ออพยพครอบครัวไปพลไปตั้งเมืองขึ้นใหม่ ก็จะขอขึ้นกับ
เมืองเดิม ทั้งนี้คงเพื่อความสะดวกในการส่งส่วยสาอากร หรือ ไม่ก็คำนึงถึงลำดับเครือญาติของแต่ละเมืองเป็นสำคัญ

การจัดการปกครองในส่วนภูมิภาคหรือการปกครองดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แบ่งความ
รับผิดชอบไว้ ดังนี้ คือ สมุหพระกลาโหม ดูแลบ้านเมืองปักษ์ใต้และตะวันตก สมุหนายก ดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ กรมท่า ปกครอง
ดูแลหัวเมืองชายทะเล ส่วนใหญ่เป็นหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออกที่มีเรือไปมาค้าขาย มาก ๆ สำหรับเมืองอุบลราชธานี เมืองขึ้น
และเมืองใกล้เคียงอยู่ในความปกครองดูแลของสมุหนายก เมืองต่าง ๆ ตามเมืองหรือส่วนภูมิภาคโดยทั่วไป มีเจ้าเมืองเป็น
ผู้ปกครองสูงสุด ทำหน้าที่ปกครองดูแลให้ไพร่บ้านพลเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุขต่างพระเนตรพระกรรณ อีกทั้งคอยกราบบังคมทูล
รายงานสภาพและเหตุการณ์ในหัวเมืองที่ตนปกครอง เจ้าเมืองทำหน้าที่ทั้งผู้ปกครอง หัวหน้าผู้พิพากษา เป็นแม่ทัพในเวลาที่มี
สงคราม ฯลฯ นอกจากตำแหน่งเจ้าเมืองแล้วยังมีตำแหน่งผู้ปกครองหรือเจ้าหน้าที่ระดับสูงในเมืองต่าง ๆ โดยทั่วไป คือมีปลัด
เมืองมหาดไทย ขกกระบัตรเมือง ฯลฯ

ตำแหน่งผู้ปกครองเมืองในส่วนภูมิภาคตามหลักการดังกล่าว มิได้หมายรวมถึงเมืองอุบลราชธานี เมืองขึ้นหรือเมือง
ใกล้เคียงในภูมิภาคนี้ ทั้งนี้เพราะตำแหน่งผู้ปกครองเมืองอุบลราชธานี เมืองใกล้เคียง ในดินแดนภาคอีสานจะมีลักษณะที่แปลกและ
แตกต่างไปจากตำแหน่งผู้ปกครองเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคอื่น ๆ กล่าวคือ มิได้มีตำแหน่งเจ้าเมือง ปลัดเมืองขกกระบัตรเมืองเหมือน
เช่นเมืองโดยทั่วไป แต่มีการจัดโครงสร้างระบบการปกครองภายใน ที่ถือธรรมเนียมการปกครองภายในมาจากประเทศลาวในสมัย
นั้น โดยจัดแบ่งระดับตำแหน่งการปกครองภายในออกเป็น 5 ระดับ แต่ละระดับก็มีหลายตำแหน่งด้วยกัน

เมืองอุบลราชธานีมีบทบาทและมีความสำคัญต่อเมืองอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงเป็นอย่างมาก เพราะต้องควบคุมดูแล
เมืองขึ้นโดยตรงถึง 7 เมือง และรับผิดชอบ จัดรวมส่วยสาอากรที่เก็บได้จากเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ทั้งหมดแล้วจัดส่งไปยัง
กรุงเทพมหานครเป็นประจำทุกปี ส่วนระบบการปกครองนั้นจะมีคณะอาญาสี่ เป็นคณะผู้ปกครองสูงสุด และมีตำแหน่งผู้ปกครอง
ระดับต่ำลงมาอีกหลายตำแหน่ง หลายระดับตามความเหมาะสม รูปแบบ ลักษณะหรือวิธีการจัดการปกครองดังกล่าว จะมีการ
ดำเนินการสืบเนื่องต่อมาจนถึงสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จนกระทั่ง พ.ศ. 2425 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชอำนาจในการปกครองบ้านเมืองอย่างเต็ม
ที่ ประกอบกับทรงเล็งเห็นปัญหา อุปสรรคในการจัดการปกครองภายในของเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะในบริเวณเมืองอุบลราชธานี
เมืองใกล้เคียงที่อยู่ติดกับดินแดนของประเทศเพื่อนบ้านที่ตกอยู่ใต้การปกครองของคนต่างชาติ อันอาจเกิดภัยอันตรายต่อชาติ
บ้านเมืองได้ ด้วยเหตุทั้งสองประการคือ

ความบกพร่องของการจัดการปกครองภายใน และภัยที่จะถูกคุกคามจากต่างชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรง
ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขการจัดการปกครองหัวเมืองในภูมิภาคแถบนี้เป็นการเร่งด่วน

ใน พ.ศ. 2425 โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น ศรีเพ็ญ) เจ้ากรมมหาดไทยฝ่ายเหนือเป็นข้าหลวง พร้อมด้วยข้าราชการหลายนาย ออกไปตั้งรักษาการหัวเมืองลาวตะวันออกเฉียงเหนือที่เมืองนครจำปาศักดิ์และพร้อมกันนั้นก็โปรดเกล้าฯ ให้หลวงภักดีณรงค์ (ทศ ไกรฤกษ์) ปลัดบัญชีกระทรวงมหาดไทยไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงกำกับราชการอยู่ ณ เมืองอุบลราชธานีอีกด้วย การดำเนินการเช่นนี้ นับว่าเป็นการขยายอำนาจการปกครองจากเมืองราชธานีคือกรุงเทพฯ ไปสู่หัวเมืองลาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และรัดกุมยิ่งขึ้นและนับเป็นครั้งแรก ที่เมืองราชธานีได้จัดส่งข้าหลวงจากส่วนกลางออกไปควบคุมดูแลกำกับราชการ ณ เมืองอุบลราชธานีทั้ง ๆ ที่เจ้าเมือง อุบลาค ราชวงศ์ และราชบุตร ซึ่งเป็นคณะผู้ปกครองสูงสุดของเมือง ก็ยังคงทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองอยู่ตามปกติ แม้จะโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งข้าหลวงออกไปกำกับราชการอยู่ ณ เมืองอุบลราชธานีและนครจำปาศักดิ์แล้วก็ตาม แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในเหตุการณ์ชายพระราชอาณาเขตแถบนี้มากนัก ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทำนุบำรุงเมืองต่าง ๆ ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น เพื่อความสงบสุขของชาติบ้านเมือง และเพื่อให้รอดพ้นจากภัยรุกรานของชนต่างชาติ ที่ขยายอำนาจใกล้เข้ามาทุกขณะ ดังจะเห็นได้จากการที่ฝรั่งเศส สามารถครอบครองเขมรได้ทั้งหมดใน พ.ศ. 2410 และสามารถยึดครองญวนได้ทั้งหมดใน พ.ศ. 2426

ใน พ.ศ. 2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดรูปแบบการปกครองหัวเมืองในภูมิภาคแถบนี้เสียใหม่ คือ แทนที่จะให้เมืองใหญ่และสำคัญบางเมืองขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ แล้วให้เมืองเล็ก ๆ เทียบได้กับเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อเมืองใหญ่ ดังที่ได้เคยดำเนินการมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มาเป็นการแบ่งหัวเมืองต่าง ๆ ออกเป็นกอง แล้วรวมเอาหัวเมืองเอก โท ตรี และจัตวา เข้าไว้ในกองเดียวกันตามความเหมาะสม ในแต่ละกองก็จะมีข้าหลวงกำกับราชการ ทำหน้าที่ปกครองดูแลรักษาความเรียบร้อยจัดเก็บเงินส่วย สิ่งของส่วยกองละ 1 คน โดยมีข้าหลวงใหญ่กำกับราชการอยู่ที่เมืองนครจำปาศักดิ์อีก 1 คน ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะได้ทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า มีความสงบเรียบร้อย และมีความใกล้ชิดกับเมืองราชธานีมากยิ่งขึ้น

ในการรวบรวมเมืองต่าง ๆ เป็นกองหัวเมือง และให้มีข้าหลวงกำกับราชการกองละ 1 คนนั้น มีผลให้เมืองต่าง ๆ ในภาคอีสานถูกจัดแบ่งออกเป็น 4 กองหัวเมือง คือ หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งกองข้าหลวงกำกับราชการอยู่ที่นครจำปาศักดิ์ หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือตั้งกองข้าหลวงกำกับราชการอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือตั้งกองข้าหลวงกำกับราชการอยู่ที่เมืองหนองคายและหัวเมืองลาวฝ่ายกลาง ตั้งกองข้าหลวงกำกับราชการอยู่ที่เมืองนครราชสีมา

สำหรับหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ตั้งกองข้าหลวงกำกับราชการอยู่ที่เมืองอุบลราชธานีนั้น มีพระยาราชเสนา (ทศ ไกรฤกษ์) และพระภักดีณรงค์ (สิน ไกรฤกษ์) เป็นข้าหลวง นอกจากเมืองอุบลราชธานีที่เป็นศูนย์กลาง และเป็นที่ตั้งกองข้าหลวงกำกับราชการแล้วยังประกอบด้วยหัวเมืองเอกที่เคยขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ อีก 11 เมือง คือ กาฬสินธุ์ สุวรรณภูมิ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ภูแล่นช้าง กมลาสัย เขมราฐ ุยโสธร สองคอนดอนดง ศรีสะเกษ และเมืองนอง ส่วนหัวเมืองโท ตรี และจัตวา ที่ขึ้นกับหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ ก็มีอีก 29 เมือง คือ เมืองเสนางคนิคม พิบูลมังสาหาร ตระการพืชผล มหาชนะไชย ขามมรรณทล พนาณิคม เกษมสีมา แสงมาดล กุฉิ-นารายณ์ ท่าขอนยาง กันทรวิชัย สหัสขันธ์ เกษตรวิสัย พนมไพร แคนมฤค จตุรพักตรพิมาน พัคคม-ภูมิพิสัย วาปีปทุม โกสุมพิสัย ธวัชบุรี โขงเจียม เสมียะ คำเขื่อนแก้ว อำนาจเจริญ ลำนาหนองปรือ เมืองพอง เมืองพิน เมืองพาน และเมืองราษีไศล รวมเป็นเมืองเอก โท ตรี จัตวา ที่รวมอยู่ในกองหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้งสิ้น 41 เมือง

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ในบริเวณจังหวัดอุบลราชธานี ได้มีทั้งจัดตั้งอำเภอ การยุบหรือลดฐานะ อำเภอลงเป็นกิ่งอำเภอตามความเหมาะสมและที่สำคัญที่สุด คือ ใน พ.ศ. 2515 รัฐบาลได้มีประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 70 ลง วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2515 ยกฐานะอำเภอโขยงขึ้นเป็นจังหวัดโขยง โดยแยกอำเภอต่าง ๆ ที่เคยขึ้นกับจังหวัดอุบลราชธานี 5 อำเภอ คือ อำเภอโขยง คำเขื่อนแก้ว มหาชนะชัย ป่าเค็งและอำเภอเลิงนกทา รวมเป็นจังหวัดโขยงอันเป็นผลให้จำนวนพื้นที่ และ จำนวนพลเมืองของจังหวัดอุบลราชธานีต้องลดไปบ้าง หลังจากนั้นแล้วก็ได้มีการจัดตั้งอำเภอใหม่ในบริเวณจังหวัด อุบลราชธานีอีกหลายอำเภอจนถึง พ.ศ. 2527 จังหวัดอุบลราชธานีจึงแบ่งการ ปกครองออกเป็น 19 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ

จังหวัดอุบลราชธานี ถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จังหวัดอุบลราชธานีมีฐานะเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งที่ขึ้นตรง ต่อกรุงเทพฯ และมีเมืองในปกครองหลายเมืองเป็นเมืองที่มีบทบาทและมีความสำคัญต่อเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้เป็นอย่างมาก เป็นศูนย์กลางการปกครองและการเก็บส่วยสาอากรและอื่น ๆ การจัดการปกครองภายในก็จะมีคณะผู้ปกครองสูงสุดของเมือง เรียกว่า คณะอาญาสี่ หรืออาญาสี่ ซึ่งประกอบด้วยตำแหน่งเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตร ทำหน้าที่ปกครองตาม แบบอย่างที่ได้รับทอดมาจากกลุ่มชนที่เคยอาศัยอยู่ในประเทศลาวที่อพยพมาอยู่ในภูมิภาคนี้

ในช่วงแห่งการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จังหวัด อุบลราชธานีได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองภายใน จากระบบที่คณะอาญาสี่เป็นคณะผู้ปกครองสูงสุดเป็น ระบบที่มีเจ้าเมือง นายอำเภอ กำนันผู้ใหญ่บ้าน และเป็นระบบที่ใช้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีเพียงตำแหน่งเจ้าเมืองเท่านั้น ที่ได้เปลี่ยนแปลง เป็นผู้ว่า-ราชการจังหวัด สำหรับเมืองอุบลราชธานีก็เป็นศูนย์กลางการปกครองเช่นเดียวกับสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เพราะ ได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งกองบัญชาการมณฑลมาโดยตลอด นับตั้งแต่มีการปรับปรุงการปกครองครั้งใหญ่เป็นต้นมา จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจบจนกระทั่งได้มีการยุบเลิกมณฑลอุบลราชธานี ใน พ.ศ. 2468

นับได้ว่าจังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดที่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในระบบและสิ่งต่าง ๆ จนกลายเป็น จังหวัดที่มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมจังหวัดต่าง ๆ ของเมืองไทยในปัจจุบันหลายจังหวัด

ศิลปะ - วัฒนธรรม - ประเพณี

งานเทศกาลไม้ดอกไม้ประดับ

บริเวณสนามกีฬาทุ่งค่าน้ำแซบ อำเภอวารินชำราบ มีขบวนรถบุปผชาติ การประกวดและจำหน่ายไม้ดอกไม้ประดับ จัดขึ้นในช่วง เดือนกุมภาพันธ์

งานประเพณีไหลเรือไฟ

บริเวณเชิงสะพานรัตนโกสินทร์ 200 ปี มีการไหลเรือไฟของคุ้มวัดต่างๆ จัดขึ้นในช่วงวันออกพรรษา (ประมาณเดือนตุลาคม)

งานแข่งขันเรือยาวประเพณี

ตามลำน้ำมูลในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ในช่วงหลังจากเสร็จสิ้นงานบุญประเพณีออกพรรษา (ประมาณเดือนตุลาคม) แล้วมีการ จัดแข่งขันเรือยาวประเพณีขึ้นหลายแห่ง และที่จัดขึ้นประจำได้แก่ เทศบาลเมืองอุบลฯ จัดขึ้นบริเวณสะพานรัตนโกสินทร์ 200 ปี เทศบาลตำบลพิบูลมังสาหาร จัดขึ้นบริเวณเชิงสะพานข้ามแม่น้ำมูล วัดโพธิ์ตาก อำเภอพิบูลมังสาหาร

งานประเพณีมหาสงกรานต์แก้สะพ้อ

ทางเทศบาลพิบูลมังสาหาร ได้กำหนดจัด งานประเพณีสงกรานต์แก้สะพ้อขึ้นเป็นประจำ ในงานมีการ ประกวดธิดาสงกรานต์ การออกร้านจำหน่ายสินค้าของภาคเอกชน มีการละเล่นกีฬาพื้นเมือง และการประกวดการเล่นดนตรีพื้นบ้านอีสาน จัดขึ้นในเดือนเมษายน

งานแห่เทียนพรรษา

เป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของจังหวัดอุบลราชธานี จัดให้มีขึ้นในวันอาสาฬหบูชา ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือน 8 และวันเข้าพรรษา บริเวณทุ่งศรีเมืองและศาลาจตุรมุข มีการประกวดต้นเทียน 2 ประเภท คือ ประเภทติดพิมพ์ และประเภทแกะสลัก โดยขบวนแห่จากคุ้มวัดต่างๆ พร้อมนางฟ้าประจำต้นเทียน จะเคลื่อนขบวนจากหน้าวัดศรีอุบลรัตนาราม ไปตามถนน มาสิ้นสุดขบวนที่ทุ่งศรีเมือง

เทศน์มหาชาติชาดกและสงฆ์ปิดทองพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง

พระอินทร์แปลง หรือพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลงซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ก่ออิฐถือปูนพร้อมกับลงรักปิดทองลักษณะศิลปะแบบลาว ในวันเพ็ญเดือน 5 (ประมาณเดือนเมษายน) ของทุกปี จะมีการทำบุญตักบาตรเทศน์มหาชาติชาดก และสงฆ์ปิดทองพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง ณ วัดมหาวนาราม ซึ่งถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีมาจนทุกวันนี้

สถานที่สำคัญ - แหล่งท่องเที่ยว

วัดมหาวนาราม

ตั้งอยู่ที่ถนนสรรพสิทธิ เป็นวัดเก่าแก่เดิมเป็นเพียงสำนักสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐานตั้งขึ้นในเวลาใกล้เคียงกับการสร้างเมืองอุบลราชธานี ต่อมาได้ยกฐานะเป็นวัดและถือเป็นวัดประจำเจ้าเมืองคนที่สอง จึงให้ชื่อว่าวัดป่าหลวงมณีโชติ แต่ชาวบ้านเรียกว่า วัดหนองตะพังหรือหนองสระพัง ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่ออีกครั้งตามสมัยนิยมเป็นวัดมหาวนาราม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2350 โดยมีพระมหาราชครูศรีสังฆกรรมวงศา เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก และเป็นผู้สร้างพระพุทธรูป พระอินทร์แปลง หรือพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลงซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ก่ออิฐถือปูนพร้อมกับลงรักปิดทองลักษณะศิลปะแบบลาว

วัดบูรพาราม

อยู่ในตัวเมืองอุบลราชธานี เป็นวัดที่เคยเป็นที่จำพรรษาของอาจารย์สี ทัชชเสโน อาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ อาจารย์สี รัมมโร อาจารย์เสาร์ กันตสีโล และอาจารย์สิงห์ ขันดยคโม ปัจจุบันคงมีแต่รูปเหมือนทำจากหินบรีสุทธีจากลำนํ้าต่างๆ เป็นที่เคารพสักการะของชาวเมือง

วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร

อยู่ถนนสมเด็จ เป็นวัดธรรมยุติ วัดแรกของจังหวัดอุบลราชธานี จัดสร้างโดยพระราชศรัทธาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 โดยได้เริ่มสร้างวัดในปี พ.ศ. 2396 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯพระราชทานนามว่าวัดสุปฏิญนาราม ลักษณะของพระอุโบสถแบ่งเป็นสามส่วน คือ ส่วนหลังคาเป็นศิลปะแบบไทย ส่วนกลางเป็นศิลปะตะวันตก และส่วนฐานเป็นศิลปะแบบขอม ภายในพระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระประธานของวัด คือพระสัพพัญญูเจ้า เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย

๕.ทุ่งศรีเมือง

ตั้งอยู่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัด เป็นสวนสาธารณะประจำเมืองที่มีสภาพภูมิทัศน์งดงาม เดิมเป็นที่ทำนาของเจ้าเมืองต่อมา สมัยรัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้จัดการทำนาที่ทุ่งศรีเมือง เพื่อรักษาไว้ให้เป็นที่พักผ่อนของชาวเมือง และเป็นที่จัดเทศกาลงานบุญ ต่างๆ ทุ่งศรีเมืองมีประตูทางเข้า 4 ทิศ คือ ประตูอุบลเดชประชารักษ์ อุบลศักดิ์ประชาบาล อุบลการประชานิตย์ และอุบลกิจ ประชากร ภายในทุ่งศรีเมือง มีปฏิมากรรมจำลองเทียนพรรษาและสลักทิ้งคงาม มีสวนสุขภาพ และสนามเด็กเล่น ภายในทุ่งศรี เมืองมีสถานที่ที่น่าสนใจที่สำคัญคือ ศาลหลักเมือง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของทุ่งศรีเมือง เป็นสถานที่สักการะของชาวเมือง

๕.วัดทุ่งศรีเมือง

ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมือง สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้สร้างวัดนี้คือ ท่านเจ้าอริยวงศาจารย์ญาณวิมล อุบล คณะภิกษาลังคาโมก(สุย) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ในสมัยนั้นท่านได้เคยศึกษาพระธรรมวินัย ที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ ท่านจึงได้นำพระพุทธรูปหล่อจากวัดสระเกศฯ มายังอุบลราชธานี และได้สร้างหอพระพุทธรูปขึ้นเป็นที่ ประดิษฐาน หอพระพุทธรูปหลังนี้คือ พระอุโบสถที่พระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรมมีลักษณะของศิลปะแบบรัตน โกสินทร์ตอนต้น และศิลปะเวียงจันทน์ผสมกันอยู่ ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังทุกด้านเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3

๕.วัดศรีอุบลรัตนาราม

หรือวัดศรีทอง ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของศาลากลางจังหวัด สร้างเมื่อ พ.ศ. 2398 มีพระอุโบสถที่สร้างตามแบบพระอุโบสถวัด เบนจุมบพิตรฯ กรุงเทพฯ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองคือพระแก้วนุสรคาม เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางมารวิชัย สมัยเชียงแสน แกะสลักจากแก้วนุสรคาม

๕.พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี

ตั้งอยู่ที่ถนนเขื่อนธานี เป็นอาคารปั้นหยาชั้นเดียว สร้างเมื่อ พ.ศ. 2461 เดิมใช้เป็นศาลากลางจังหวัด ต่อมาทางจังหวัดได้มอบ อาคารหลังนี้ให้กรมศิลปากร เพื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี ภายในมีการจัดแสดงเรื่องราวท้องถิ่น ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติการตั้งเมือง โบราณวัตถุซึ่งเป็นหลักฐานทางด้านศิลปโบราณคดี หัตถกรรมพื้นบ้าน การละเล่นพื้นเมือง และเครื่องใช้ของเจ้าเมืองอุบล

๕.วัดแจ้ง

ตั้งอยู่ที่ถนนสรรพสิทธิ์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2431 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระอุโบสถที่สร้าง เสร็จในราวปี 2455 ได้รับการยกย่องว่ารูปทรงสวยงาม และมีงานจำหลักไม้ที่มีฝีมือแบบพื้นฐานโดยแท้ อุโบสถมีลักษณะไม่ ใหญ่มาก ฐานเดียวหลังคาชั้นเดียวเดิมมุงด้วยกระเบื้องดินเผา มีบันไดอยู่ด้านหน้า ราวบันไดเป็นรูปจระเข้หมอบ ส่วนหน้าบัน หน้าอุคปีกนก และรวงผึ้งสลักไม้เป็นลายดอกบัว กอบัวอย่างสวยงาม หางหงส์ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือ ทำเป็นรูปหัวนาคตรงหงอน สะบัดปลายเป็นนกเปลว

๕.หาดวัดใต้

อยู่ในเขตเทศบาลเมือง ลักษณะเป็นเกาะหาดทรายกลางลำน้ำมูล

๙ วัดบ้านนาเมือง

ตั้งอยู่ที่บ้านนาเมือง เป็นวัดที่มีพระอุโบสถแปลกตา สร้างเป็นรูปเรือสุพรรณหงส์ประดับตกแต่งด้วยเชรามิก

๙ วัดหนองบัว

อยู่หน้าเมืองอุบลราชธานี ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ คือ พระธาตุเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ครบรอบ 25 ศตวรรษ ของพุทธศาสนาในปี พ.ศ. 2500 โดยได้จำลองแบบมาจากเจดีย์ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย นับเป็นวัดเดียวในภาคอีสานที่มีเจดีย์แบบนี้

๙ วัดหนองป่าพง

เมื่อ พ.ศ. 2497 หลวงปู่ชา (พระโพธิญาณเถร) ได้ทำการบุกเบิกปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมและได้จัดตั้งเป็นสำนักสงฆ์ขึ้นในปีนั้น และเปลี่ยนสภาพเป็นวัดในโอกาสต่อมา เป็นวัดที่มีบรรยากาศร่มรื่นเงียบสงบ เหมาะแก่การเล่าเรียนพระธรรมวินัยและปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๙ วัดป่ามหาชาติ

ตั้งอยู่ที่บ้านนุ่งหวาย เป็นสาขาที่ 19 ของวัดหนองป่าพง ในวัดจะมีชาวต่างประเทศบวชจำพรรษาเป็นจำนวนมาก เพื่อศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และปฏิบัติทางวิปัสสนากัมมัฏฐาน พระภิกษุชาวต่างประเทศในวัดเกือบทุกรูปสามารถพูดภาษาไทย สวดภาษาบาลีได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นพระที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย

๙ วัดภูเขาแก้ว

อยู่บนเนินเขา ก่อนถึงอำเภอพิบูลมังสาหารประมาณ 1 กิโลเมตร ภายในวัดมีพระอุโบสถสวยงาม ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบทั้งหลัง ภายในพระอุโบสถจะตกแต่งด้วยภาพปูนสูงอยู่เหนือบานประตู และหน้าต่างขึ้นไปเป็นเรื่องราวและภาพจำลองเกี่ยวกับพระธาตุที่สำคัญของประเทศไทย

๙ แก่งสะพือ

เป็นแก่งหินที่สวยงามในแม่น้ำมูล ตั้งอยู่ในตัวอำเภอพิบูลมังสาหาร เป็นแก่งที่มีหินน้อยใหญ่สลับซับซ้อน เมื่อกระแสน้ำไหลผ่านกระทบหิน เกิดเป็นฟองขาวมีเสียงดังตลอดเวลา หน้าฝนน้ำจะท่วมมองไม่เห็นแก่ง ในเดือนเมษายนของทุกปี ช่วงเทศกาลสงกรานต์ มีการจัดงานประเพณีสงกรานต์แก่งสะพือ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและประเพณีอันดีงามด้วย

๙ เขื่อนสิรินธร

ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมือง 70 กิโลเมตร เป็นเขื่อนหินแกนดินเหนียว สร้างกั้นลำโขงน้อยอันเป็นสาขาของแม่น้ำมูล อำนวยประโยชน์ในการผลิตกระแสไฟฟ้าและการชลประทาน บริเวณริมทะเลสาบมีสวนสิรินธร ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ มีรูปปั้นและน้ำพุสวยงาม

๙ ช่องเม็ก

อยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ 90 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 217 เป็นจุดผ่านแดนถาวรไทย-ลาว ที่มีถนนเชื่อมต่อสู่แขวงจำปาสักซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางภาคใต้ของประเทศลาว ในบริเวณด่านนอกจากจะเป็นที่ตั้งของหน่วยราชการแล้วยังมีตลาดสินค้าชายแดนร้านค้าปลอดภาษีในเขตประเทศลาว

๙ วัดทุ่งศรีวิไล

อยู่ที่บ้านชีทวน มีหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหินศิลาแลงแกะสลักปางนาคปรก ศิลปะทวารวดี เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง ที่เคารพสักการะของชาวบ้านชีทวน

๙ อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ

เขตอำเภอสิรินธรและอำเภอโขงเจียม ภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงและเนินเขาเตี้ยๆ สภาพป่าทั่วไปเป็นป่าแพะหรือป่าแดง ดันไม้ในป่ามีลักษณะแคระแกรน บางส่วนเป็นทุ่งหญ้า

๙ ถ้ำเหวนสินธุ์ชัย

บริเวณถ้ำมีพระพุทธรูปไสยาสน์บรรยาศสงบเงิบ เหมาะสำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม รอบๆ ถ้ำมีก้อนหินขนาดใหญ่เรียงรายอยู่มามาย มีต้นไม้และดอกไม้ตามฤดูกาลสวยงาม มีน้ำตกไหลจากหน้าผาด้านบนผ่านลงมาบริเวณด้านหน้าพระนอน ก่อนที่จะตกลงสู่หุบเหวเบื้องล่าง

๙ วัดถ้ำหาสมวรรค์

สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2521 โดย หลวงปู่คำคณิง จุลมณี ซึ่งใช้เป็นปฏิบัติธรรมจำพรรษา ปัจจุบันหลวงปู่ท่านได้มรณภาพแล้ว แต่ร่างกายของท่านไม่เน่าเปื่อย บรรดาลูกศิษย์ได้เก็บร่างของท่านไว้ในโลงแก้วเพื่อบูชา

๙ เขื่อนปากมูล

เป็นเขื่อนหินถมแกนดินเหนียวสร้างกันแม่น้ำมูลที่บ้านหัวเหว อำเภอโขงเจียม เพื่อประโยชน์ในการเกษตรและผลิตกระแสไฟฟ้า

๙ อุทยานแห่งชาติผาแต้ม

ครอบคลุมพื้นที่อำเภอโขงเจียม อำเภอศรีเมืองใหม่ และอำเภอโพธิ์ไทรมีพื้นที่ติดกับประเทศลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งพรมแดน สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงและเนินเขา มีหน้าผาสูงชันซึ่งเกิดจากการแยกตัวของผิวโลก สภาพป่าโดยทั่วไปเป็นป่าเต็งรัง มีหินทรายลักษณะแปลกตากระจายอยู่ทั่วบริเวณ มีพันธุ์ไม้ดอกไม้สวยงามขึ้นอยู่ตามลานหิน

๙ น้ำตกห้วยทรายใหญ่

อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูธร-เขายอดมน เป็นน้ำตกที่สวยงาม ลักษณะเป็นน้ำตกที่ไหลมาตามลานหินลดหลั่นลงไปด้านล่าง บริเวณรุ่มร่ามน้ำมากในช่วงปลายฤดูฝน

๙ อุทยานแห่งชาติภูจอง-นายอย

ในเขตอำเภอภูธร อำเภอหนองบัว และอำเภอน้ำยืน มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาวและกัมพูชาหรือที่เรียกว่า สามเหลี่ยมมรกต พื้นที่เป็นภูเขาในเทือกเขาพนมดงรัก สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์

๙ แก่งลำดวน

อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ายอดโดม เป็นน้ำตกที่ไหลมาตามธารหิน มีต้นไม้ร่มรื่นโดยเฉพาะต้นลำดวนซึ่งมีอยู่มากในบริเวณนี้ มีเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติผ่านถ้ำและแก่งต่าง ๆ

เรื่อง

เทศบาล งานประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

เทศกาล งานประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

เรียบเรียงโดย ผศ.สุปิยา ทาปทา

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

เทศกาล (Festival) หมายถึงคราวสมัยที่กำหนดไว้เป็นประเพณีเพื่อทำบุญและการรื่นเริงในท้องถิ่น เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา เป็นต้น

วัฒนธรรม (Culture)

1.1 ความหมายของวัฒนธรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2545 : 1058) ได้ให้ความหมายคำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา เป็นต้น

พระยาอนุมานราชธน ได้สรุปความหมายของวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้

พระเทพเวที (ประยูร ธรรมปิตะ) ได้ให้นิยามของคำว่าวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมนั้นรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ตั้งแต่ภายในจิตใจของคน มีค่านิยม คุณค่าทางจิตใจคุณธรรม ลักษณะนิสัยแนวความคิดและสติปัญญา ถ้าพูดให้เข้าใจง่ายวัฒนธรรมเป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ความสามารถที่สังคมนั้นมีอยู่หรือเนื้อตัวทั้งหมดของสังคมนั้นนั่นเอง

ประเพณี (2545 : 663) หมายถึง สิ่งที่ยึดถือประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนในการปฏิบัติของคนส่วนใหญ่ในสังคมที่เห็นว่าดีและถูกต้อง

ขนบธรรมเนียม (2545 : 165) หมายถึงแบบอย่างที่ยึดถือกันมา เป็นแบบแผนปฏิบัติในเรื่องชีวิตประจำวัน เช่น มารยาทในการพูด การเดิน การแต่งกาย ตลอดจนการปฏิบัติตัวที่เป็นปกติวิสัยของคนส่วนใหญ่ในสังคม แบบแผนปฏิบัติเหล่านี้เป็นที่ยึดถือกันทั่วไปว่าเป็นสิ่งที่เหมาะที่ควรหรือเป็นมาตรฐานในการใช้ชีวิตของคนปกติในสังคม

ดังนั้นขนบธรรมเนียม ประเพณี จึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

1.2 ความสำคัญของวัฒนธรรม

ตามนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2539 ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้ 3 ลักษณะคือ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2539:5-6)

1. วัฒนธรรมเป็นทั้งพื้นฐานและเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมความสามัคคีกลมเกลียว และความเป็นปึกแผ่นในหมู่ประชาชน วัฒนธรรมจะช่วยชักนำให้คนประพฤติปฏิบัติธรรม และพร้อมที่จะเผชิญชีวิตร่วมกันบนผืนแผ่นดินเดียวกันทั้งในยามสุขและยามทุกข์

2. วัฒนธรรมเป็นกรอบและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงถือได้ว่าวัฒนธรรมเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกของสังคม ซึ่งอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาลดลงทั้งตอบสนองความต้องการของสมาชิกและของสังคมได้

3. วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นประจำชาติ หรือประจำหมู่คณะ ซึ่งมีส่วนช่วยให้ชนในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อันจะทำให้เกิดความรักสามัคคีกัน และจะส่งผลต่อการรวมพลังของหมู่คณะและธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ

1.3 ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นผลิตผลที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา สามารถแบ่งออกเป็น

2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material culture) คือ บรรดาสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์ได้คิดสร้างขึ้น เช่น รถยนต์ เครื่องบิน คอมพิวเตอร์ บ้าน วัด อาวุธ ถ้วย จาน ชาม รวมทั้งผลงานในทางศิลปะ เช่น ภาพวาด รูปปั้น เป็นต้น

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non - Material culture) เช่น อุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความเข้าใจ ทศนคติ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้ 4 ประเภท คือ

1. คติธรรม เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม จิตใจ เช่น ความซื่อสัตย์ การประหยัด ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นต้น

2. เนติธรรม เป็นวัฒนธรรมทางกฎหมาย ซึ่งรวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือ เช่น การเคารพประเพณีอันดีงาม การรู้จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง

3. วัตถุธรรม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ คือ สิ่งที่จับต้องได้ ได้แก่ การมีเครื่องมือเครื่องใช้ อาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง การรักษาความสะอาดของบ้านเมือง การรักษาสาธารณสุขสมบัติให้อยู่ในสภาพที่สวยงาม เป็นต้น

4. สหธรรม เป็นวัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งได้แก่ คุณธรรมต่าง ๆ ที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันได้และเป็นระเบียบมารยาทที่จะเกี่ยวข้องกับสังคมทุกชนิด เช่น มารยาทในการขึ้นรถโดยสารประจำทาง มารยาทในการเข้าชมการแสดง มารยาทการแสดงความเคารพต่อสถานที่ควรเคารพ เป็นต้น (พลอย เจริญสุข. 2530 : 52)

เมื่อรัฐบาลได้ประกาศการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติในปี พ.ศ. 2522 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้จัดแบ่งประเภทของวัฒนธรรมไทยไว้ 5 ประเภท กล่าวคือ

1. ด้านศิลปะ เช่น ภาษา คนตรี วรรณคดี ฟ้อนรำ ละคร วิจิตรศิลป์ ประติมากรรม
2. ด้านมนุษยศาสตร์ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศิลธรรม ศาสนา ปรัชญา โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง กฎหมาย
3. ด้านการช่างฝีมือ เช่น การเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การจัดทำเครื่องเงิน เครื่องเงิน เครื่องทอง การจัดดอกไม้ การทำตุ๊กตา การทำเครื่องปั้นดินเผา
4. ด้านกีฬาและนันทนาการ เช่น การละเล่น มวยไทย ฟันดาบ กระบี่ กระบอง
5. ด้านคหกรรมศิลป์ เช่น ความรู้เรื่องอาหาร การประกอบอาหาร เสื้อผ้า การแต่งกาย บ้านและการดูแลบ้าน ยาและการใช้ยา การอบรมดูแลเด็ก มารยาทในการกิน การต้อนรับแขก การรู้จักแก้ปัญหาในครอบครัว การรู้จักประกอบอาชีพ

การแบ่งประเภทของวัฒนธรรมเป็นเหตุผลทางวิชาการ ซึ่งนักวิชาการสาขา มานุษยวิทยาและสังคมวิทยาร่วมเสนอความเห็น แต่ในการดำรงชีวิตของมนุษยชาติ ทุกภาษามนุษย์จำเป็นที่จะต้องประยุกต์ใช้วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกันทางด้านวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกันทางด้านวัตถุไปใช้ร่วมกัน กรณีตัวอย่างในการดำรงชีวิตจัดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละชาติ ศิลปะของการดำรงชีวิตจะแตกต่างกัน ชาติตะวันตก เช่น ประเทศฝรั่งเศส เป็นชาติที่มีความพิถีพิถันในเรื่องการจัดอาหารและความสวยงาม การแต่งกายเป็นเวลาช้านาน ดังนั้นแฟชั่นที่สวยงามหรือยี่ห้อแฟชั่นจากปารีสเป็นเมืองแห่งแฟชั่นของโลก หรือ ถ้าพิจารณาถึงคนเอเชีย ดังปรากฏในประเทศไทย ศิลปะในการดำรงชีวิตในประเทศไทยจะเน้นความละเอียดอ่อน ความงดงามประณีตในเรื่องการทำอาหาร การตกแต่งประดับประดาซึ่งจัดได้ว่า คนไทยเป็นชนชาติหนึ่งที่มียุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมประจำชาติ

ศรีศักร วัลลิโภคม (2536:14-26) ได้ชี้ให้เห็นว่าคนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจวัฒนธรรมในความหมายของ “ศิลปวัฒนธรรม” คือ มองวัฒนธรรมว่าเป็นเพียงรูปแบบของศิลปะและประเพณี ปัญหาสำคัญของการให้ความหมายของวัฒนธรรมในทำนองนี้คือ ทำให้มองเห็นวัฒนธรรมในลักษณะหยุดนิ่ง ล่องลอย และไร้ชีวิตชีวา เพราะขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มชนผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมนั้น ซึ่งมีพัฒนาการที่เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นน่าจะต้องหันมามองวัฒนธรรมในอีกลักษณะหนึ่งที่เรียกว่า “สังคมวัฒนธรรม” หรือ “ชีวิตวัฒนธรรม” เพราะการมองวัฒนธรรมในลักษณะนี้จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจวิเคราะห์สังคมและชีวิตของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กับการทำความเข้าใจลักษณะทางวัฒนธรรมที่ต้องปรับตัว

เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ เพราะไม่มีวัฒนธรรมใดอยู่โดดเดี่ยวแต่ต้องสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนหลายชั้น ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก

ประเวศ วะสี (2537:23-26) ได้เสนอยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางใหญ่ ๆ สำหรับส่งเสริมเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนาไว้ 7 ประการดังนี้

1. การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้ทั่วทั้งสังคมว่าวัฒนธรรมคืออะไร และวัฒนธรรมสำคัญสำหรับการพัฒนาอย่างไร เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุด เพราะเมื่อเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว สังคมก็จะปฏิบัติถูกต้องได้เอง
2. การสนับสนุนเวทีทางวัฒนธรรมในชุมชน ควรสนับสนุนเวทีวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลายในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ริเริ่มโดยชุมชน
3. ส่งเสริมสถาบันครอบครัว ไทยเคยมีวัฒนธรรมครอบครัวที่อบอุ่น แต่บัดนี้สถาบันครอบครัวได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการพัฒนาแบบทันสมัย ดังนั้นควรจัดโครงการต่างๆเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว เช่น โครงการสายใยรัก
4. ส่งเสริมองค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ชุมชนที่เข้มแข็ง คือ ผู้ปฏิบัติวัฒนธรรมและชุมชนที่เข้มแข็งจะก่อให้เกิดการพัฒนาทุกด้าน
5. ปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย การศึกษาของไทยในปัจจุบันตัดขาดจากรากทางวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นเหตุสำคัญของการเสื่อมสูญทางวัฒนธรรมและเกิดปัญหาต่างๆ จากความขาดแคลนทางวัฒนธรรม ควรปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย เพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการปฏิบัติและการซึมซับ ถ้าการศึกษาเอาความเป็นจริงเป็นตัวตั้ง การศึกษาก็จะสัมผัสกับวัฒนธรรม
6. วัฒนธรรมกับเศรษฐกิจ เนื่องจากวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ และการรักษาสภาพแวดล้อมดังกล่าวแล้ว ควรร่วมมือกันสร้างความเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัดเจน และกำหนดยุทธศาสตร์ในการนำมิติทางวัฒนธรรมเข้ามาพัฒนาเศรษฐกิจ
7. กองทุนและการบริหารงานวัฒนธรรม ในการส่งเสริมวัฒนธรรมกับการพัฒนา ต้องการเงินทุนและการบริหารจัดการที่คล่องตัวและมีประสิทธิภาพ ควรมีการเพิ่มเงินกองทุนวัฒนธรรมให้มีจำนวนมากพอ

1.4 ขอบข่ายการดำเนินงานวัฒนธรรม

จากความหมายที่หลากหลายของวัฒนธรรม วัฒนธรรมจึงเป็นงานที่กว้างขวาง และเป็นงานของทุกคนในชาติ จึงมีความซับซ้อนในระบบงาน แต่อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดความเข้าใจในการดำเนินงานวัฒนธรรมอาจจะแบ่งงานวัฒนธรรมได้ 8 ขอบข่ายงาน คือ

1. งานวิจัยวัฒนธรรม หมายถึง การสำรวจ ศึกษาสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ พัฒนา ถ่ายทอด ส่งเสริม เสริมสร้างเอกลักษณ์ และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

2. งานอนุรักษ์วัฒนธรรม หมายถึง การพิทักษ์รักษาและดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเพื่อก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของคนรุ่นหลัง

3. งานฟื้นฟูวัฒนธรรม หมายถึง การเลือกสรรวัฒนธรรมที่สูญหายหรือกำลังเสื่อมสลายมาทำให้มีความหมายและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชาติ

4. งานพัฒนาวัฒนธรรม หมายถึง การริเริ่มสร้างสรรค์ และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัย บังเกิดคุณประโยชน์แก่ชีวิต สังคม และธรรมชาติ โดยที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย

5. งานถ่ายทอดวัฒนธรรม หมายถึง การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองแล้ว ไปใช้ในกระบวนการให้การศึกษา อันจะยังผลให้สมาชิกในสังคมเกิดความเข้าใจตระหนักในคุณค่าและนำไปใช้ปฏิบัติอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัย

6. งานส่งเสริมกิจกรรมวัฒนธรรม หมายถึง การสนับสนุนให้บุคคลหรือหน่วยงานสามารถจัดกิจกรรมวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

7. งานเสริมสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม หมายถึง การส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถพิเศษทางวัฒนธรรมได้มีโอกาสดำเนินการและพัฒนาความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ตามศักยภาพ ถึงขั้นที่สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติในด้านนั้น ๆ รวมถึงการส่งเสริมการสนับสนุนให้บุคคลและหน่วยงานทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติได้ทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมผู้ที่มีความรู้ความสามารถพิเศษทางวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่การสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในอนาคต

8. งานเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม หมายถึง การส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลแต่ละหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ได้มีโอกาสดำเนินการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อสร้างเสริมความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำไปสู่สันติภาพและสันติสุขแห่งการอยู่ร่วมกันของมนุษยชาติ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานี. 2540 : 28-29)

ภาพรวมวัฒนธรรมไทย : ที่มาและทิศทาง เพื่อความเข้าใจร่วมกัน

พื้นที่ในดินแดนสุวรรณภูมิก่อนเป็นประเทศไทย เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทาง วัฒนธรรมค่อนข้างสูง เนื่องจากเป็นพื้นที่เส้นทางค้าขายติดต่อของภูมิภาคในอดีต ประชากรใน ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันทั้งทางบกและทางทะเล ซึ่งถ้า เป็นทางทะเลลงเป็นการเดินเรือเลียบไปตามชายฝั่ง เป็นพื้นที่ที่มีการปฏิสังขรณ์ แลกเปลี่ยน ระหว่าง ผู้คนหลากหลายชาติทั้งในเรื่อง วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การตั้งถิ่นฐาน ค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า จารีต ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม ฯลฯ ที่รับเอาอิทธิพลของอารยธรรม อินเดีย จีน รวมถึงวัฒนธรรม ขอม อินโด อิสลาม ฯลฯ เข้าไว้ด้วยกันตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน มีข้อเท็จจริงซึ่งค่อนข้างแน่นอน กล่าวคือ ประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคโลหะ (ราว 3,500 ปีมาแล้ว) นั้นมี พื้นฐานทางวัฒนธรรมร่วมกัน (Ibid)

ในอดีตดินแดนก่อนเป็นประเทศไทย มีชื่อเรียกกันต่อมาว่า สยาม ที่อาจจะเพี้ยนมาจาก คำว่า ชาม-ชาน-เซม-เซียม-ชยาม-เลียม ฯลฯ ตามที่ชนชาติเพื่อนบ้านใช้เรียกชนชาติไต-ไท มาแต่ โบราณ ซึ่งสามารถสืบสาวหลักฐานขึ้นไปได้อย่างแน่ชัดนับพันๆปี ตามข้อคิดเห็นของ จิตร ภูมิ ศักดิ์ ผู้แต่งหนังสือ ความเป็นมาของ คำสยาม ไทย,ลาว และ ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชน ชาติ ซึ่งเป็นเรื่องราวทางภาษาศาสตร์ที่มุ่งค้นคว้าถึงอดีตของไทย โดยใช้คำเหล่านั้น สืบค้นค้น กำเนิดของคนไทยอย่างมีระบบ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ใน จิตร ภูมิศักดิ์, คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก 2544. : 11)

จึงอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมไทย ในอดีต เริ่มต้นพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานาน จาก สังคมชุมชนเกษตรขนาดเล็กหลายๆแห่ง ที่มีวัฒนธรรมร่วมกันและรับเอาอิทธิพลหลากหลายอารย ธรรมโดยรอบพื้นที่ รวมตัวกัน จนกลายเป็นชุมชนระดับเมือง กระจายเป็นเมืองและอาณาจักรขนาด เล็กอยู่ในพื้นที่ภูมิภาคต่างๆ ที่เกิดขึ้นและล่มสลาย อย่างมิได้ต่อเนื่องกันโดยตลอด จนสามารถแบ่ง ยุคสมัยได้อย่างชัดเจนเหมือนอารยธรรมตะวันตก แต่กลับมีการเกิดขึ้นและล่มสลายหรือพัฒนาการ ต่อเนื่อง ของอาณาจักรต่างๆ ซ้อนเหลื่อมกันระหว่างยุคสมัยมากพอสมควร ไม่ว่าจะเป็น อาณาจักร ทวารวดี ศรีวิชัย และหริภุญชัย อาณาจักรล้านนา ร่วมสมัย กับ อาณาจักรสุโขทัย ลพบุรี หรือ ละโว้ อโยธยา-สุพรรณภูมิ กรุงศรีอยุธยา เรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ยกตัวอย่างเช่น ล้านนา นับเป็นอาณาจักรที่มีอายุยาวนานที่สำคัญมาก อาณาจักรหนึ่งในประเทศไทย ก่อนที่จะถูกรวม ผสมเป็นส่วนหนึ่งของ สยามประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อทรงรับ เจ้าดารารัศมี พระธิดาองค์ที่ 11 ของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 7 ไว้ในอุปถัมภ์ เป็นเจ้าจอม ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีพ.ศ. 2429 ถือเป็นการสิ้นสุดอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่นั้นมา หากแต่เรื่องราวความเป็นมาและประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนา กลับถูกละเลยมิได้ถูก

กล่าวรวมถึงมากนัก ในประวัติศาสตร์ของชาติไทยในภายหลังต่อมา เป็นต้น ทั้งนี้ในแต่ละอาณาจักร ดำรงอยู่ด้วยวัฒนธรรมกลุ่มชนอยู่สองลักษณะ ที่ดำเนินเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ต่อกันได้แก่ วัฒนธรรมของชาวบ้านชาวเมือง หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้าน" หรือพื้นถิ่นและ วัฒนธรรม ของกษัตริย์ผู้ปกครอง หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า "วัฒนธรรมหลวง" ซึ่งทั้งสองกลุ่ม วัฒนธรรมนี้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมโยงหลัก และมีพิธีกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์และฮินดูเป็นตัวประกอบ ดังที่ รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม ได้อธิบายเกี่ยวกับ วัฒนธรรมทั้งสองไว้ว่า :

“ วัฒนธรรมหลวงที่ได้พูดไปแล้ว คือวัฒนธรรมในระดับบน ในขณะที่ วัฒนธรรมราษฎร์เป็นวัฒนธรรมในระดับล่าง ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นชีวิตวัฒนธรรม เพราะเป็นเรื่องของวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในกลุ่มต่างๆทั้งในเมืองและชนบท นั่นก็คือคนแต่ละกลุ่มแต่ละชุมชนต่างก็มีวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ต้องอยู่ รอดร่วมกัน และวิถีชีวิตของคนแต่ละกลุ่มนั้น ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหรือสร้างขึ้นจาก กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในการปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานที่ มนุษย์ตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยและทำมาหากิน ความแตกต่างกันของท้องถิ่นและ สภาพแวดล้อมจึงมีผลที่ทำให้รูปแบบทางวัฒนธรรมของแต่ละถิ่นไม่เหมือนกัน ยิ่งกว่านั้น ความเป็นมาทางชาติพันธุ์และประวัติศาสตร์ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ รูปแบบของวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมในท้องถิ่นแตกต่างกัน เพราะฉะนั้นความ แตกต่างกันระหว่างวัฒนธรรมหลวงและวัฒนธรรมราษฎร์จึงเป็นเรื่องระหว่างการทำ ให้เกิดความเหมือนกันกับความแตกต่างกัน วัฒนธรรมหลวงเป็นเรื่องของการบูรณาการ คือ การสร้างให้เกิดความคล้ายคลึงกันเหมือนกัน เพื่อจะได้เป็นพวกเดียวกัน กลุ่มเดียวกัน ในขณะที่วัฒนธรรมราษฎร์คือสิ่งที่ดำรงความแตกต่าง เรื่องของ วัฒนธรรมหลวงนั้น ไกลตัว คนจึงเห็นแต่รูปแบบและระบบสัญลักษณ์ที่เรียกว่า ศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรมราษฎร์นั้น แลเห็นชีวิตคนหรือกลุ่มคนที่มีการ ปรับเปลี่ยนเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา.....” (ศรีศักร วัลลิโภดม 2544 : 4)

ดังนั้น อีกนัยหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมไทย เกิดขึ้นจาก การผสมผสานของอารยธรรมในแถบเอเชียเข้ากับวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้ง “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” และ “วัฒนธรรมหลวง” ของอาณาจักรต่างๆที่เกิดขึ้นและแตกดับลง ในภูมิภาคต่างๆ ที่รวมกัน

เป็นประเทศไทยปัจจุบัน มีวิวัฒนาการ หล่อหลอมอารยธรรมและวัฒนธรรมที่แผ่อิทธิพล
เข้ามาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเองในที่สุด

นี้อาจจะเป็นเหตุผลว่า การไหว้แบบไทยๆ ที่มีการรับอิทธิพลจาก อินเดีย ทำให้ต่างจาก
เจ้าของวัฒนธรรมเดิมก็เป็นได้ กรณี อักษรไทย วรรณกรรม วรรณคดี ศิลปะการแสดงหรือแม้แต่
ประเพณีบางอย่าง ก็มีรากฐานมาจากหลายวัฒนธรรมผสมผสานกัน หรือสถาปัตยกรรมไทยและ
องค์ประกอบลวดลายประดับ ก็รับคติมาจากหลายวัฒนธรรม เช่น ไทหรือไต อินเดีย จีน ขอมและ
อิสลาม (Arabic) เป็นต้น

ขณะที่ "วัฒนธรรมหลวง" และ ศาสนา ในยุคสมัยต่างๆ ส่วนใหญ่ได้รับการเอาใจใส่
ทะนุบำรุง สืบต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน และมีหลักฐานหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน "วัฒนธรรม
พื้นบ้าน" กลับมิได้ถูกกล่าวถึง และให้ความสำคัญมากนัก อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิด การ
เปลี่ยนแปลงละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิม และหันไปรับวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น ในระยะเวลาต่อมา
ก็เป็นได้ ปัจจุบัน สังคมไทยซึมซับเอากระแสวัฒนธรรมหลากหลายจากทั้งตะวันตกและ
ตะวันออกรอบด้าน ซึ่งมีผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นสื่อ ทั้งในด้าน
การสื่อสาร และ การคมนาคม ทำให้โลกติดต่อกับประเทศไทยเป็นไปอย่างง่ายดาย และรวดเร็วกว่า
ในอดีต ทำให้เกิดผลกระทบต่อความนิยมทางวัฒนธรรมเดิมของคนในชาติ ที่เปลี่ยนแปลงไปรับ
วัฒนธรรมตะวันตกอย่างมาก นอกเหนือไปจากวัฒนธรรมในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทยที่
เปลี่ยนไปแล้ว ยังก่อให้เกิดผลกระทบทางกายภาพในอีกหลายด้านตามมามากมาย เช่น จากการ
ขยายตัวของเมืองเป็นแบบตะวันตก เกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานอย่างขนานใหญ่ เกิดการ ละเลย ละทิ้ง
ภูมิปัญญา วัฒนธรรมรากเหง้าพื้นถิ่นเดิมที่มีความหลากหลาย เกิดความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม
เมือง กับ ชนบท อย่างมาก อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน "วัฒนธรรม" ในส่วนที่จับต้องได้ ถูกทำลาย
เปลี่ยนแปลง ไปมากมาย ในส่วนที่จับต้องไม่ได้ ก็เสื่อมค่าความนิยมลงไป เนื่องจากการ
เปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่ความเจริญสมัยใหม่ในช่วง 100 กว่าปีที่ผ่านมามาจนถึง ยุคโลกาภิวัตน์ ใน
ปัจจุบัน ผลก็คือ เกิดสิ่งแวดล้อมที่ไม่พึงประสงค์ปะปนอยู่ในบริเวณที่มีความเข้มข้นและ
ความสำคัญทางวัฒนธรรมสูง จากความมั่งคั่งและไม่เข้าใจ นับเป็นทัศนคติสุดจืดและมลพิษทาง
สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมอย่างยิ่ง พุดง่ายก็คือ ร่องรอยของ "วัฒนธรรม" ที่มีอยู่ตั้งแต่ครั้งอดีต กำลัง
ถูกลบออกจากแผนที่ประเทศไทย และความทรงจำของคนไทย ลงไปที่เล็กลงทีละน้อย นั้น
หมายความว่า ต้นทุนมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า กำลังถูกกัดกร่อน ลงไปทุกทีๆ มี
ผลกระทบต่อการสืบสานต่อยอดวัฒนธรรมจากอดีตสู่ปัจจุบันก็ไม่สามารถจะกระทำได้ โดยเฉพาะ
กับเยาวชนรุ่นใหม่ เพราะขาดความเข้าใจและลึกซึ้งต่อรากเหง้าวัฒนธรรมของตนเอง (วีระพันธุ์
ชินวัตร 2549 : 2-4)

วัฒนธรรมท้องถิ่นกับวิถีชีวิต วิถีชีวิตคือการดำเนินชีวิตตลอดจนความเป็นอยู่ของ
ผู้คนในแต่ละท้องถิ่น อันได้แก่การสร้างครอบครัว การประกอบอาชีพ การมีส่วนร่วมในจารีต
ประเพณี นันทนาการ อาหาร ความเชื่อ เป็นต้น วัฒนธรรมท้องถิ่นมีความสำคัญเพราะเป็น
เอกลักษณ์พิเศษเฉพาะของตนเอง ดังนั้นจึงควรดำรงความเป็นท้องถิ่นนั้นไว้ เพราะยังโลกมี
ความก้าวหน้าเพียงใด ความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นก็ยิ่งมากเพียงนั้น เพราะท้องถิ่นใดก็ตาม
หากสูญเสียวัฒนธรรมของตนก็คือการสูญเสียเอกลักษณ์และสภาพแห่งวิถีชีวิตของตนไปนั่นเอง
(ธีรศักดิ์ อัครบวร 2545 : 39-40)

วัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน

สภาพสังคมและวัฒนธรรมอีสาน

ลักษณะสังคมอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ความสัมพันธ์
ภายในหมู่บ้านมีความใกล้ชิดคุ้นเคยกันดี ลักษณะนิสัยจะเป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักสนุก เชื่อถือ
โชคกลาง เชื่อเรื่องบุญกรรม เชื่อสัจย์ เชื่อคนง่าย ในสังคมอีสานจะใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็น
เครื่องมือในการควบคุมสังคม เช่น ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ขะลำ ความเชื่อ ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิด
ค่านิยม และวัฒนธรรมที่ผูกพันกับศาสนารวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรที่ประกอบ
อาชีพเกษตรกรรม คำว่า “ฮีต” หรือ “จารีต” ตรงกับภาษาบาลีว่า จาริตตะ ภาษาสันสกฤตว่า
จาริตระ แปลว่า ขนบธรรมเนียม แบบแผนความดีงามที่เป็นแนวทางที่วางไว้ให้ประชาชนประพฤติ
ปฏิบัติ (ปริชา พินทอง. 2540 : 50) ถ้าใครทำผิดฮีตก็จะถูกลงโทษจากสังคม เช่น ถูกตีเตือน การ
ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม หรืออาจถูกปรับไหม ตัวอย่างเช่นความผิดเกี่ยวกับการละเมิด
ประเพณี ถ้าทำผิดในกรณีนี้ถือว่าเป็นการดูหมิ่นผู้อาวุโส จะต้องมีการขอขมาแก่พ่อแม่ฝ่ายหญิง
หรือต้องเสียค่าปรับไหม นอกจากนี้สังคมของชาวอีสานยังเป็นสังคมที่มีการนับถือพุทธศาสนา
อย่างเคร่งครัด ดังจะเห็นได้จากแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้ง 12 เดือน ซึ่งเรียกว่า
ประเพณี “ฮีตสิบสอง” เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิต และการควบคุมพฤติกรรมของคนใน
สังคม ซึ่งจะขอกล่าวถึงฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ขะลำ และความเชื่อ ตามลำดับดังนี้

1. ฮีตสิบสอง

ฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่ชาวอีสานประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพกาล
เป็นงานบุญที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยเริ่มนับตั้งแต่เดือนอ้าย (เดือนธันวาคม) เป็น
เดือนแรกของการเริ่มทำบุญ ดังมีความสำคัญของแต่ละเดือน ดังนี้ (สุปียา ทาปทา. 2539 : 35 -44)

1. เดือนอ้าย (เดือนเจียง) - บุญเข้ากรรม

ประเพณีบุญเข้ากรรมเป็นประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับพระภิกษุทำพิธีอยู่กรรมหรือเข้ากรรม ปกติเมื่อพระภิกษุต้องอาบัติจะต้องบอกกล่าวให้เพื่อนภิกษุทราบ เพื่อทำพิธีปลงอาบัติให้พ้นมลทิน แต่ถ้าหากมีอาบัติใดที่มีได้บอกเพื่อนภิกษุให้ปลงอาบัติ พอถึงเดือนเจียง (เดือนอ้าย) ภิกษุที่ต้องอาบัตินั้นก็จะทำพิธีเข้ากรรมเพื่อออกจากอาบัตินั้น

นอกจากจะเป็นการออกจากอาบัติแล้วยังมีเกร็ดเล่ากันมาว่า ประเพณีบุญเข้ากรรมนี้เกิดขึ้นด้วยสาเหตุเพื่อทดแทนพระคุณมารดา เพราะมารดาเคยอยู่กรรมหรืออยู่ไฟภายหลังจากที่คลอดบุตรแล้วได้รับความร้อนทนทุกข์ทรมาน ดังนั้นเมื่อกุลบุตรบวชเพื่อทดแทนพระคุณมารดา ก่อนจะสึกจึงต้องมีการเข้ากรรมทดแทนบุญคุณมารดา จึงจะได้อันสืบสร้าง สำหรับชาวบ้านจะมีการทำบุญฟังเทศน์

1.2 เดือนยี่- บุญคูณลานหรือบุญคูณข้าว

การทำบุญคูณลานเป็นการทำบุญคล้ายกับทำขวัญข้าวให้แก่แม่โพสพของทางภาคกลาง จุดมุ่งหมายของการทำบุญทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้าวมากๆ เพื่อความมั่งมีศรีสุข และเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว คำว่า “คูณ” หมายความว่าเพิ่มเข้าหรือทำให้มากขึ้นตามส่วน ส่วนคำว่า “ลาน” ก็คือสนามที่นวดข้าว ดังนั้นจึงจัดเอาลานเป็นสถานที่ทำบุญ พิธีจะเริ่มก่อนวันที่จะขนข้าวขึ้นยุ้ง โดยเจ้าภาพจะบอกบุญไปยังญาติพี่น้องให้มาร่วมฟังสวดมนต์เย็น ก่อนที่จะถึงวันทำบุญหนึ่งวันเจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูป มาสวดมนต์เย็นที่ลานนวดข้าว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวเปลือก มีการชิงดาขยส่ายสัญญาณรอบๆ กองข้าวแล้วโยงไปที่พระพุทธรูป ในตอนเช้าของวันขนข้าวขึ้นยุ้งจะมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเช้าเสร็จแล้วก็จะมีการประพรมน้ำมนต์แก่เจ้าภาพ น้ำมนต์ที่เหลือเจ้าภาพก็จะไปรดที่นาเพื่อให้ข้าวกล้างอกงามนำไปรด ไร่ ไร่ ไร่ เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข หลังจากนั้นจึงเป็นการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเจ้าภาพและข้าวเพื่อความเป็นสิริมงคล

นอกจากนั้น ในเดือนนี้ชาวบ้านจะเตรียมสะสมพื้นไผ่หุงคัมประกอบอาหาร และก่อกองไฟผิงเพื่อให้ความอบอุ่นเมื่อยามหนาวปริมาณการใช้พื้นไผ่ในเดือนนี้จะมากกว่าในฤดูอื่น ๆ เพราะเดือนยี่นั้นเป็นเดือนที่หนาวมาก ประจวบกับต้องเก็บเกี่ยวข้าวให้เสร็จทันฤดู ไม่มีเวลาว่างพอที่จะไปเก็บไผ่มาทำพื้น จึงต้องเตรียมหาพื้นให้มากพอตลอดฤดู (จารุวรรณ ธรรมวัตร. ม.ป.ป. : 34 - 36)

1.3 เดือนสาม - บุญข้าวจี และบุญมาฆบูชา

“บุญข้าวจี” นิยมทำในราวกลางหรือปลายเดือนสาม คำว่า “จี” ก็คือปิ้งหรือย่างนั่นเอง วิธีทำข้าวจีคือการนำข้าวเหนียวหนึ่งให้สุกแล้วปั้นให้เป็นก้อน โดประมาณเท่าไข่เป็ดขนาดใหญ่วาง

เกลือเคล้าให้ทั่ว จึงทาด้วยไข่ซึ่งตีให้ไข่ขาวและไข่แดงเข้ากันดีแล้วทาจนทั่วข้าวนั้น แล้วจึงนำไปย่างไฟให้สุกอีกครั้งหนึ่ง บางแห่งนิยมเอาน้ำอ้อยปอกใส่ข้างในด้วย

พิธีทำบุญข้าวจี เมื่อถึงกำหนดวันงานชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานและข้าวจีมาร่วมกันที่ศาลาวัด นิมนต์พระรับศีลแล้วตักบาตรถวายข้าวจี แล้วยกไปถวายพระภิกษุสามเณรพร้อมอาหารคาวหวาน เมื่อพระฉันเสร็จแล้วก็มีการแสดงพระธรรมเทศนา จากนั้นชาวบ้านก็จะนำข้าวจีส่วนที่เหลือจากพระฉันมาแบ่งกันรับประทานเพราะถือว่าจะโชคดี

อนึ่งในเดือนสาม นอกจากการทำบุญข้าวจีแล้ว ปัจจุบันในคืนวันเพ็ญเดือนสามยังมีการทำบุญวันมาฆบูชาด้วยในตอนกลางคืนมีการเวียนเทียนที่วัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งท้องถิ่นที่มีปูชนียสถานสำคัญ ๆ อยู่ในชุมชนของตน

1.4 เดือนสี่ - บุญพระเวส หรือบุญพะเหวด หรือบุญมหาชาติ

การทำบุญพระเวส มีมูลเหตุเนื่องจากพระคัมภีร์มัลลหมีนและมัลลยแสนว่า ถ้าผู้ใดปรารถนาที่จะพบพระศรีอริยเมตไตรย หรือเข้าถึงศาสนาของพระองค์แล้วจงอย่าได้ทำบาปหนักอันได้แก่ฆ่าและข่มเหงบิดามารดา สมณพราหมณ์ ทำร้ายพระพุทธเจ้า และยุยงให้สงฆ์แตกแยกกัน รวมทั้งให้ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดกให้จบสิ้นภายในวันเดียว ในการทำบุญพระเวส เริ่มจากชาวบ้านจะมีการประชุมตกลงกันว่า จะกำหนดการจัดงานขึ้นวันใดในเดือน 4 หรือ เดือน 5 ซึ่งส่วนใหญ่จะจัดในช่วงเดือนเมษายน เพราะเป็นช่วงที่ลูกหลานที่อยู่ไกลได้กลับมาร่วมทำบุญด้วย เมื่อกำหนดวันเรียบร้อยแล้ว ก็จะออกหนังสือไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในการเทศน์มหาชาติ ชาวบ้านจะจับสลากแบ่งคาถาเป็นเจ้าของกัณฑ์ทั้ง 13 กัณฑ์ และจะกำหนดตั้งพระภิกษุที่จะเทศน์ในกัณฑ์นั้น ๆ พระที่เทศน์อาจนิมนต์มาจากวัดในหมู่บ้านอื่นก็ได้ ในส่วนของชาวบ้านก็จะมีการแบ่งหน้าที่กันทำ เช่น ช่วยกันจัดสถานที่ เตรียมเครื่องกัณฑ์เทศน์เป็นต้น ในการจัดสถานที่บริเวณศาลาวัดหรือหอแจก จะมีการประดับด้วยธง (ธง) ธงชัย ธงช่อ (ยาวประมาณ 1 เมตร ปักไว้บริเวณธรรมาสน์) จะมีดอกไม้ ต้นกล้วย ต้นอ้อย รูปสัตว์ต่าง ๆ ในป่าหิมพานต์ จะมีการจัดแท่นยาวหน้าธรรมาสน์เพื่อวางเครื่องบูชากัณฑ์ บริเวณรอบหอแจกจะประดับประดาด้วย ธงพระเวส ซึ่งเป็นธงขนาดใหญ่ยาวประมาณ 10 - 20 เมตร กว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ส่วนใหญ่จะทอเป็นรูปปราสาทหรือรูปพระธาตุเกศแก้วจุฬามณี โดยใช้ไม้ไผ่ยาวแขวนไว้รอบศาลาทั้ง 8 ทิศ (มนัส สุขสาย. 2547. ตุลาคม 15)

ก่อนวันเทศน์มหาชาติ 1 วัน ในตอนเช้าผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านจะไปเชิญพระอุปัชฌาย์มา จากใต้มหาสมุทรเพื่อมาคุ้มครองปกปักรักษาการเทศน์มหาชาติให้พ้นอุปสรรคทั้งปวง และพ้นจากการขัดขวางของพญามาร จะมีการตั้งหอพระอุปัชฌาย์แล้วเชิญให้ท่านขึ้นบนหอนั้น ในราว 11 นาฬิกา จะมีการเลี้ยงพระเพล หลังฉันเสร็จแล้วก็นิมนต์ให้เทศน์มัลลหมีนมาลลยแสนจนถึงเวลา

16 นาฬิกา จึงนิมนต์พระสาวกไปเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง เครื่องเซ็ญก็มีต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ดอกไม้ (บางครั้งเรียกแห่ดอกไม้หรือแห่มาลัย) นอกจากนี้ยังมีขบวนแห่ผ้าผะเหวด (ผ้าที่วาดภาพเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 13 กัณฑ์) ด้วย ในตอนเย็นชาวบ้านจะมารวมกันทำข้าวพุ้นก่อนเพื่อใช้แห่ในตอนเช้า

ในวันรุ่งขึ้นประมาณ 3 นาฬิกา ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะนำข้าวพุ้นก้อนไปแห่รอบศาลาวัด 3 รอบ หลังจากแห่เสร็จแล้ว จะนำดอกไม้ ธูป เทียน จันท์ 5 ไปนิมนต์พระมาเทศน์สังกาศ(ศักราช) ประมาณใกล้รุ่ง เมื่อเทศน์จบ พระภิกษุรูปใดที่ได้รับนิมนต์เทศกัณฑ์ใดก็จะขึ้นเทศน์ตั้งแต่กัณฑ์ทศพรจนถึงนครกัณฑ์ ในเช้าของวันเทศน์มหาชาติชาวบ้านจะเตรียมอาหารไปเลี้ยงพระทั้งภัตตาหารเช้าและเพล นอกจากนั้นยังเลี้ยงคนที่มาร่วมทำบุญด้วย การเทศน์มหาชาติจะต้องเทศน์ให้อจบภายในวันเดียว เมื่อพระเทศน์ครบ 13 กัณฑ์ ก็จะเพิ่มอีก 1 กัณฑ์ คือกัณฑ์ฉลอง เมื่อจบกันฉลองแล้วจะมีการนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปคารวะพระสงฆ์ เพื่อเป็นการขอมาในระหว่างที่พระเทศน์อาจจะกระทำตัวที่ไม่เหมาะสม หลังจากนั้นพระสงฆ์จะให้พรและประพรม น้ำมนต์เป็นอันเสร็จพิธี (เพ็ญ คับพวง. 2547. มิถุนายน 15) *พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๕*

ในงานบุญพระเวสหรือบุญมหาชาตินี้ มักจะมีการบริจาคปัจจัยเพื่อถวายพระเรียกว่า “กัณฑ์หลอน” ซึ่งชาวบ้านจะแห่เรียไรเงินบูชากัณฑ์เทศน์กันในละแวกบ้าน และเมื่อแห่มาถึงวัดจะไม่เจาะจงถวายพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งแล้วแต่ว่าขณะนั้นพระรูปใดเป็นผู้เทศน์ก็จะได้รับเงินบูชา กัณฑ์เทศน์ไปจะมากหรือน้อยก็แล้วแต่ จึงเรียกว่า “กัณฑ์หลอน” ถ้าเจาะจงจะถวายเฉพาะพระนักเทศน์ที่ตนนิมนต์มา ก็เรียกว่า “กัณฑ์จอบ” เพราะต้องแอบดูให้แน่ใจเสียก่อน จังหวัดร้อยเอ็ดได้มีการจัดงานบุญพระเวสที่ยิ่งใหญ่ซึ่งได้ร่วมมือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยมีคำเชิญชวนที่ว่า “ไปกินข้าวพุ้น เอาบุญผะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ”

1.5 เดือนห้า - บุญสงกรานต์

“บุญสงกรานต์” หรือ “ครูยสงกรานต์” คำว่า “สงกรานต์” หมายถึง การย้ายที่เคลื่อนที่ คือเป็นวันที่เปลี่ยนจุลศักราชใหม่ ซึ่งจะตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 5 แต่การนับวันทางจันทรคติและสุริยคติในแต่ละปีไม่ตรงกัน ทางราชการจึงถือเอาวันที่ 13 เมษายน ของทุกปีเป็นวันสงกรานต์ ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่สำคัญของคนไทย เพราะเดิมถือว่า วันที่ 13 เมษายนเป็นวัน ขึ้นปีใหม่ของไทย ต่อมาใน พ.ศ. 2483 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้เปลี่ยนไปถือเอาวันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยเพื่อให้สอดคล้องกับบรรดานานาอารยประเทศ ประเพณีสงกรานต์จะมีทั้งหมด 3 วัน คือเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน ถึงวันที่ 15 เมษายน โดยถือเอาวันที่ 13 เมษายน เป็นวันต้น หรือวันมหาสงกรานต์ วันที่ 14 เมษายน เป็นวันกลาง หรือวัน

เนา(เนา แปลว่าวันที่พระอาทิตย์โคจรอยู่ระหว่างราศีมีน-เมษ) ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศให้วันนี้เป็น “วันครอบครัว” ด้วย และวันที่ 15 เมษายน เป็นวันสุดท้าย หรือวันเถลิงศก(ชนาทศ. 2539 : 244-245)

สำหรับกิจกรรมของชาวอีสานในระหว่างวันที่ 13 - 15 เมษายนนั้น ก็จะคล้ายกับภาคอื่นๆ กล่าวคือ มีการทำบุญตักบาตรตอนเช้า หรือทำบุญถวายภัตตาหารที่วัด มีการสร้างพระพุทธรูป การสร้างพระสงฆ์ การร่อนน้ำขอพรญาติผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุและครู อาจารย์ นับเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่เวทิตาต่อผู้ที่เรเคารพนับถือ เพื่อเป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวด้วย นอกจากนี้ยังมีการก่อเจดีย์ทรายเพื่อเป็นการนำทรายเข้าวัดทดแทนที่เราได้เข้าวัดแล้วเหยียบเอาดินของวัดออกมานอกวัดเพื่อไม่ให้เป็นบาป การปล่อยสัตว์ต่างๆเช่น นก ปลา หอย เป็นต้น เพื่อเป็นการปลดปล่อยสัตว์ให้พ้นทุกข์ถือว่าจะได้บุญกุศลมาก มีการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว และการเล่นสาดน้ำของประชาชนทั่วไปเพื่อคลายร้อน รวมทั้งเพื่อความสนุกสนาน

ในการสร้างพระพุทธรูปนั้น บางวัดจะปลุกห่อ หรือโองสร่ง(เป็นรูปพญานาคมีลักษณะเป็นรยางพราวประมาณ 6 ศอก) เพื่อให้ประชาชนได้แสดงการคารวะถวายน้ำลงในโองสร่ง โดยสะดวก ซึ่งน้ำในโองสร่งก็จะไหลลงไปสร่งพระพุทธรูป น้ำที่จะนำมาสร่งต้องใช้น้ำอบไทย หรือน้ำอบไทยผสมขมิ้น หรือว่านหอมและผสมน้ำสะอาดโรยด้วยดอกมะลิ สำหรับการสร้างพระสงฆ์นั้นก็อาจจะทำหลังจากที่ทำบุญที่วัดแล้ว โดยจัดให้พระสงฆ์เข้านั่งตามเก้าอี้ที่จัดไว้ในห้องสร่ง แล้วประชาชนต่างก็จะนำน้ำอบน้ำหอมมาสร่ง หลังจากนั้นชาวอีสานก็จะมาทำการคารวะ บิคารมรดาและญาติผู้ใหญ่ ครู อาจารย์รวมทั้งร่อนน้ำขอพรด้วย

1.6 เดือนหก - บุญบั้งไฟ และบุญวิสาขบูชา

“บุญบั้งไฟ” เป็นที่นิยมทำกันในเดือนหก เป็นประเพณีขอฝน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ส่วนใหญ่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมา เนื่องจากเชื่อกันว่าหากปีใดจัดงานบุญบั้งไฟจะทำให้ท้องดินของตนเกิดเภทภัยต่างๆ เช่น ฝนแล้ง หากทำบุญเช่นสรวงบูชาพญาแถนแล้วเชื่อว่าฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านจะอยู่เย็นเป็นสุข ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ทั้งปราศจากโรคภัยไข้เจ็บด้วย

การทำบุญบั้งไฟ จะเริ่มตั้งแต่มีใบบอกบุญไปยังหมู่บ้านหรือคุ้มวัดต่างๆ แล้วแต่ละคุ้มวัดจะช่วยกันทำบั้งไฟ ซึ่งจะต้องใช้ดินปืน(ดินปะสิวตัวผสมกับถ่าน) แล้วนำไปบรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่ (ปัจจุบันอาจทำจากท่อเหล็ก) ซึ่งเป็นแรงส่งให้บั้งไฟขึ้นสู่ท้องฟ้าได้ บั้งไฟที่นิยมทำกันมากคือ บั้งไฟขนาดเล็ก (บรรจุดินปืนไม่เกิน 11 กิโลกรัม) บั้งไฟหมื่น (บรรจุดินปืนระหว่าง 12 - 120 กิโลกรัม) และบั้งไฟแสน (บรรจุดินปืนตั้งแต่ 120 กิโลกรัมขึ้นไป) จากนั้นจะมีการเอ้บั้งไฟ(ตกแต่งบั้งไฟให้สวยงามเป็นกระดาศสียลายไทย) ส่วนใหญ่เป็นรูปพญานาคเพราะเข้ากับ

รูปพรรณสัณฐานของบั้งไฟ พอได้เวลาก็ช่วยกันแห่บั้งไฟไปรวมกันที่จุดนัดหมาย ในขบวนมีการ
แข่งการพ้อนประกอบดนตรีพื้นบ้านเป็นที่สนุกสนาน ศิลปะการพ้อนเจ้านั้นก็จะเป็นการสะท้อน
ถึงวิถีชีวิตของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี วันต่อมาจึงมีการจุดบั้งไฟ โดยไปจุดกันที่กลางทุ่งนาซึ่ง
จะมี “ค้างบั้งไฟ” เพื่อวางบั้งไฟไว้รอจุด ถ้าบั้งไฟขึ้นสูงเชื่อว่าฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลดี บาง
แห่งถ้ามีบั้งไฟจำนวนมากก็就会有การแข่งขันจุดบั้งไฟด้วย ถ้าบั้งไฟใครจุดแล้วไม่ขึ้นจะถูกจับลง
โคลนตมโดยไม่ถือสาหาความกัน เวลากลางคืนนอกจากจะมีมหรสพพื้นเมืองแล้วยังนิยมแข่งขัน
ตีกลองที่เรียกว่า “เส็งกลอง” จังหวัดยโสธรมีการจัดงานบุญบั้งไฟที่ยิ่งใหญ่ร่วมกับการท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทย ในราวต้นเดือนพฤษภาคมของทุกปี

นอกจากบุญบั้งไฟแล้ว ในวันเพ็ญเดือนหกชาวอีสานยังนิยมทำบุญวันวิสาขบูชา ได้แก่
การถวายภัตตาหาร ฟังเทศน์ในตอนเช้าและเวียนเทียนในตอนค่ำ

1.7 เดือนเจ็ด - บุญซำฮะ

“บุญซำฮะ” หรือ “บุญซำระ” เป็นการชำระล้างสิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรอันจะทำให้
เกิดความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง จึงต้องมีการทำบุญบูชาเทวดาอารักษ์ มเหศักดิ์หลักเมือง หลักบ้าน
ผีพ่อแม่ ผีเมือง(บรรพบุรุษ) ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยปกป้องคุ้มครองรักษามือเมืองให้อยู่
เย็นเป็นสุขพ้นจากภัยอันตราย ตลอดจนผีประจำไร่นา ซึ่งเรียกว่า “ผีตาแฮก” ด้วย งานบุญนี้คล้าย
กับประเพณีแรกนาขวัญซึ่งเป็นพิธีก่อนที่จะเริ่มการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นการให้รู้จักคุณ
ของผู้มีพระคุณจึงจะเจริญ

การทำบุญซำฮะมักจะมีการตั้ง “ผาม” หรือ “ปะรำ” ขึ้นกลางหมู่บ้าน มีต้นกล้วยผูกปะรำ
ทั้งสี่มุม มีไม้ไผ่แปดหลักพร้อมเครื่องไทยทาน น้ำพระพุทธมนต์ ฝ้ายผูกแขนครบคนและเวียน
เวียนหัวบ้านละเล่ม มีการฟังพระสวดมนต์ทุกเย็นและถวายอาหารบิณฑบาตทุกเช้าเป็นเวลา 3 วัน
มีการประพรมน้ำพระพุทธมนต์และผู้เฒ่าผู้แก่ทำพิธีผูกฝ้ายที่แขนให้ชาวบ้าน โดยทั่วกันในวันสุดท้าย
ของการทำบุญซำฮะ ชาวบ้านจะเก็บสิ่งปฏิภูมิต่างๆหรือเครื่องใช้ที่แตกหักแล้วขนไปทิ้งนอก
หมู่บ้านหรือฝังเผา ให้บริเวณบ้านสะอาดเรียบร้อย ถือว่าเป็นการนำสิ่งอัปมงคลออกจากบ้านแล้ว
จะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข

1.8 เดือนแปด - บุญเข้าพรรษา

“บุญเข้าพรรษา” ถือเอาวันแรม 1 ค่ำ เดือนแปดเป็นวันทำบุญเข้าพรรษาหรือบุญ
เข้าปฐมพรรษตามประเพณีที่ยึดถือมาแต่ครั้งพุทธกาลที่ว่า ให้พระภิกษุอยู่ประจำที่หรือ เข้าพรรษา
เป็นเวลา 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนแปด ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด เพื่อมิให้
พระภิกษุเข้าไปเหยียบข้าวกล้าในนาของชาวบ้านให้เสียหาย และให้พระภิกษุถือโอกาสเล่าเรียน

พระธรรมวินัยต่าง ๆ คุลบุตรผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาจึงนิยมบวชเป็นพระภิกษุก่อนการเข้าพรรษานี้ เพื่อจะได้มีโอกาสศึกษาพระธรรมวินัย

ส่วนชาวบ้านจะทำบุญวันเข้าพรรษา มีการจัดอาหารคาวหวานตลอดจนเครื่องใช้ต่าง ๆ ถวาย โดยเฉพาะเครื่องให้แสงสว่าง เช่น เทียน ตะเกียง น้ำมัน เป็นต้น เพราะถือว่าการถวายทานแสงสว่างแก่พระภิกษุจะได้านิสงส์แรงทำให้เกิดสติปัญญามองเห็นธรรม

ก่อนเข้าพรรษาวัดบ้านจะรวมตัวกันเป็น “คุ้ม” หรือ “คณะ” แล้วช่วยกันนำขี้ผึ้งมาหล่อเป็นเทียนขนาดใหญ่เรียกว่า “ต้นเทียน” มีการประดับประดาอย่างสวยงาม พอถึงวันเข้าพรรษา ก็พากันแห่ไปถวาย รวมทั้งถวายผ้าอาบน้ำฝนและบริวารอื่น ๆ แก่พระภิกษุสามเณรและมีการฟังเทศน์ด้วย โดยเฉพาะที่จังหวัดอุบลราชธานี ได้ร่วมมือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จัดงานในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งจะมีประเพณีแห่เทียนพรรษาที่ยิ่งใหญ่สวยงามตระการตา

1.9 เดือนเก้า - บุญข้าวประดับดิน

“บุญข้าวประดับดิน” นิยมทำกันในวันแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า เป็นงานบุญที่ทำขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรต (ชาวอีสานเรียกว่า “ผด” ซึ่งเป็นผีที่ไม่ได้สุกได้เกิด เป็นพวกทำบาปหนัก ตายแล้วไม่มีญาติแผ่ส่วนกุศลให้) และญาติมิตรที่ตายไปแล้ว ข้าวประดับดิน ได้แก่ ข้าวและอาหารคาวหวาน พร้อมด้วยหมากพลู บุหรี่ห่อด้วยใบตอง นำไปวางไว้ตามดิน ไม้ กิ่งไม้ หรือวางไว้ตามพื้นดิน หรือที่ใดที่หนึ่งตามบริเวณวัดตั้งแต่เวลาตี 4 พร้อมกับอัญเชิญวิญญาณญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วมารับอาหารที่อุทิศไปให้ หลังจากนั้นในตอนเช้าก็จะไปทำบุญที่วัด ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุ สามเณร แล้วอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายโดยการหยาดน้ำ(กรวดน้ำ)

1.10 เดือนสิบ - บุญข้าวสาก

การทำบุญข้าวสาก (สลากภัต) ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบ หรือเรียกว่าบุญเดือนสิบ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายหรือเปรตอีกครั้งหนึ่งเช่นเดียวกับบุญข้าวประดับดิน โดยมีระยะเวลาห่างกัน 15 วัน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พวกเปรตจะต้องกลับไปเมืองนรก(ตามนิทานชาดก) โดยผู้ที่ถวายทานเขียนชื่อของตนไว้ในภาชนะที่ใส่ลงในบาตร เมื่อพระภิกษุสามเณรรูปใดจับได้สลากของใคร ผู้นั้นจะนำเอาของถวาย เมื่อพระฉันเสร็จแล้วก็มีพิธีฟังเทศน์(จารุบุตร เรื่อง สุวรรณ. 2520 : 71) และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว หรือบางท้องถิ่นจะจัดทำข้าวสากโดยการเอาข้าวเปลือกมาต้วให้แตกแล้วเอามาเคี้ยวกับน้ำตาลอ้อย นอกจากนี้ก็จะจัดข้าวผสมกับอาหาร ห่อใบตองวางไว้ตามทางเข้าวัด โคนต้นไม้ในวัด ข้างโบสถ์ เพื่ออุทิศให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว

1.11 เดือนสิบเอ็ด - บุญออกพรรษา

เมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ซึ่งเป็นวันออกพรรษา ตอนเช้าชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรเทโว บางแห่งมีการกวนข้าวทิพย์ มีการรับศีล ฟังเทศน์ ถวายผ้าจ่านำพรรษา (ผ้าที่พระภิกษุจะได้รับเมื่อจำพรรษาแล้ว) ในวันนี้พระสงฆ์จะร่วมกันทำพิธีออกวัสสาปวารณา คือการเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ กลางคืนมีมหรสพและจุดได้ประทีปโคมไฟตามรั้ว หรือกำแพงรอบวัดและตามหน้าบ้าน

เนื่องจากงานบุญออกพรรษาเป็นการชุมนุมสงฆ์จำนวนมาก ก่อนที่จะแยกย้ายไปตามที่ต่าง ๆ ชาวบ้านจึงถือเป็นงานสำคัญที่จะถวายภัตตาหารและบริวารต่างๆ แก่พระภิกษุ สามเณรที่วัดเป็นพิเศษ ประกอบกับว่างจากการทำนารอเก็บเกี่ยวผลผลิต อีกทั้งสภาพดินฟ้าอากาศสดชื่นแจ่มใส และเป็นหน้าหนาว ชาวบ้านมีความสุขกายสบายใจ จึงถือโอกาสทำบุญอีกหลายอย่าง เช่น การถวาย “ต้นดอกฝ้าย” หรือ “ปราสาทฝ้าย” การล่องเรือไฟ (ไหลเรือไฟ) และการสรงเรือ (แข่งเรือ) การจัดงานที่สำคัญในช่วงออกพรรษา เช่น งานแห่ปราสาทฝ้ายที่จังหวัดสกลนคร งานไหลเรือไฟที่จังหวัดนครพนม และการชมปรากฏการณ์บังไฟพญานาคที่จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

1.12 เดือนสิบสอง - บุญกฐิน

การทำบุญกฐินเริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ถึงวันเพ็ญเดือนสิบสอง การทอดกฐินที่ทำแต่โบราณกาลตามพุทธบัญญัติให้พระภิกษุแสวงหาผ้า และรับกฐินได้ตามกำหนดเวลาดังกล่าว ซึ่งแบ่งออกเป็น

กฐินหลวง คือกฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องกฐินที่วัดหลวง

กฐินราษฎร์ คือกฐินที่ประชาชนร่วมกันจัดขึ้น มีเจ้าภาพแต่เพียงผู้เดียว

กฐินสามัคคี คือกฐินที่ราษฎรร่วมกันเป็นเจ้าภาพ

จุลกฐิน ชาวอีสานเรียก “กฐินเล่น” คือ จะต้องมีการทำผ้ากฐินให้เสร็จภายใน 24 ชั่วโมง

ระหว่างเทศกาลเข้าพรรษาชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาจะไปเลือกหาวัดที่จะทำบุญกฐินเมื่อตกลงแล้วก็จะไปจองเอาไว้ เมื่อถึงวันทอดกฐินชาวบ้านต้องเตรียมองค์กฐินให้พร้อม ซึ่งประกอบด้วย ผ้าไตรจีวร (ผ้าสามผืน มีสบง จีวร และสังฆาฏิ) อัฐบริขาร และเครื่องไทยทานสำหรับถวายพระ ก่อนนำกฐินไปทอดมักมีมหรสพฉลององค์กฐิน

การทอดกฐินของชาวอีสานที่แปลกแตกต่างไปจากภาคอื่นคือ “การแปลงทางกฐิน” ได้แก่ การปรับตกแต่งถนนหนทางที่ขบวนแห่จะผ่านให้สะอาดเรียบร้อย เพื่อให้ขบวนกฐินเดินทางไปได้สะดวก ชาวบ้านเชื่อว่าได้กุศลแรงมาก

เทศกาลงานประเพณีที่เปลี่ยนไป

ในประเพณีฮัตสึบองของชาวอิสานที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นว่ามีเทศกาลงานประเพณีแทรกอยู่เกือบทุกฮัต ในอดีตการจัดเทศกาลในงานบุญตามประเพณีต่าง ๆ นั้นนอกจากจะเป็นไปเพื่อความเชื่อ ความศรัทธาตามหลักทางพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคีและการมีส่วนร่วมให้กับชุมชนท้องถิ่นอีกด้วย ซึ่งในปัจจุบันเทศกาลงานประเพณีจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก มักจะเป็นไปเพื่อความสนุกสนานเพียงอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมที่เคยประพฤติปฏิบัติมา เช่น ประเพณีสงกรานต์ มีการเล่นสาดน้ำที่ไม่เหมาะสม มีการปิดถนนเล่นน้ำ บางเทศกาลมีเรื่องของการพนันเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น บุญบั้งไฟ บุญแข่งเรือและบางครั้งเทศกาลงานบุญเป็นเหตุให้นำไปสู่การทะเลาะวิวาท และในปัจจุบันบางครั้งการจัดเทศกาลงานประเพณีจะเปลี่ยนไปเป็นประเพณีประดิษฐ์ โดยได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐทำให้เป็นเทศกาลงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ดีในแง่ของการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ เช่น เทศกาลแห่เทียนพรรษา ของจังหวัดอุบลราชธานี เทศกาลบุญบั้งไฟของจังหวัดยโสธร เป็นต้น แต่ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมไม่ควรละทิ้งการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในท้องถิ่น และควรนำประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานเข้าไปด้วย ถึงจะเป็นการพัฒนาวัฒนธรรมประเพณีที่ยั่งยืน

2. คองสิบสี่

คอง หรือครรลอง หมายถึงทางหรือแนวทางปฏิบัติ ในสมัยโบราณบ้านเมืองยังไม่มีตัวบทกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร มีเพียงจารีตประเพณีเป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองและการปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคม ดังนั้นคองสิบสี่ จึงเป็นแนวทางปฏิบัติต่อกันของชาวอิสาน 14 ข้อ เพื่อความสงบสุขในสังคม บำเพ็ญ ฌ อุบล (2546 : 56 – 64) ได้แบ่งแนวทางปฏิบัติของชาวอิสานไว้ 4 ประเภท คือคองสิบสี่สำหรับผู้เป็นท้าวเป็นพญา คองสิบสี่สำหรับพระสงฆ์คองสิบสี่สำหรับประชาชนทั่วไป และคองสิบสี่สำหรับทุกเพศทุกวัย ซึ่งในที่นี้จะขอลำดับถึงคองสิบสี่สำหรับทุกเพศทุกวัย โดยมีแนวทางในการปฏิบัติต่อกันดังนี้

2.1 ฮัตเจ้าคองขุน เป็นเรื่องที่ผู้ใหญ่ เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านาย เสนาอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่จะพึงปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสุขแก่ประชาชนและเป็นที่พึงของประชาชน ถือทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม

2.2 ฮัตท้าวคองเพีย ท้าวคือผู้เป็นเจ้า เพียคือผู้เป็นเสนาอำมาตย์ ต้องยึดถือรักษาประเพณีฮัตคองไว้ให้ดีให้มั่นคง ทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนจะได้ตั้งอยู่ในความดี บ้านเมืองก็จะสงบสุขเพราะผู้เป็นเจ้าเป็นนายมีศีลธรรม

2.3 อีตไพร์คองนาย เป็นระเบียบสำหรับผู้ปกครองคนหนุ่มมาก เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ต้องเป็นผู้มีศีลธรรม มีเมตตา ซื่อสัตย์ รักไพร่พลประชาชน ให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนไม่เห็นแก่ตัว ไม่อวดอ้างยกตนข่มท่าน เห็นความสำคัญของประชาชน ทำกิจกรรมใดหากไม่ได้รับความร่วมมือหรือไม่พร้อมเพรียงย่อมจะสำเร็จลงได้ยาก ใครทำดีควรยกย่องเชิดชู

2.4 อีตบ้านคองเมือง คือให้รู้จักประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง อย่างเป็นคนล้อโก่งเอารัดเอาเปรียบกัน รู้จักเหตุ รู้จักผล มีความกล้าหาญปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็น มีความเฉลียวฉลาด รู้จักฮึดคองบ้านเมือง ประชาชนจึงจะอยู่เย็นเป็นสุข

2.5 อีตผัวคองเมีย เป็นอีตที่ผู้เป็นสามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกัน เพื่อความร่มเย็นสุขในครอบครัว เมื่อครอบครัวมีศีลธรรมบ้านเมืองก็จะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะว่าครอบครัวเป็น รากฐานของสังคมและบ้านเมือง ดังนั้นผู้เป็นสามีภรรยาจึงพึงยึดถือปฏิบัติตามฮึดคอง ตามหลักพุทธศาสนา และคำสอนของคนโบราณ กล่าวคือ ฝ่ายชายต้องปฏิบัติต่อภรรยา เช่น ไม่ทำตัวเป็นคนเจ้าชู้ ไม่เล่นการพนัน ให้ความเคารพญาติฝ่ายภรรยาไม่แสดงกิริยาว่าจาที่ไม่สุภาพ ทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้ ต้องมอบให้ภรรยาเป็นผู้เก็บรักษา เป็นต้น ส่วนฝ่ายภรณาก็ต้องปฏิบัติต่อสามี เช่น ต้องรู้จักหน้าที่ของแม่บ้าน พูดยากับสามีด้วยถ้อยคำไพเราะ เคารพต่อบิดามารดาของสามี รู้จักรักษาถนอมทรัพย์สิน ไม่ใช่จ่ายสุรุ่ยสุร่าย เป็นต้น

2.6 อีตพ่อคองแม่ เป็นอีตที่ผู้เป็นพ่อและแม่ พึงปฏิบัติต่อดูกลูก เพื่อเป็นตัวอย่างของลูกที่จะเป็นคนดีของสังคมต่อไป เช่น เมื่อคลอดลูกออกมาแล้วพ่อแม่ต้องดูแลเลี้ยงดูตั้งแต่เล็กจนโต เอาใจใส่ให้ความอบอุ่น และปลูกฝังความดีงามให้ลูก เป็นต้น

2.7 อีตลูกคองหลาน เป็นอีตคองที่ผู้เป็นลูกเป็นหลานพึงปฏิบัติต่อผู้เป็นพ่อแม่ และปู่ย่า ตายาย เป็นแบบอย่างหรือระเบียบที่สังคมสอนให้ผู้น้อยรู้จักคุณค่าของผู้ใหญ่ที่ได้เลี้ยงดูทะนุถนอมตั้งแต่เล็กจนโต เป็นหนุ่มสาวและมีเหย้าเรือน เพราะความอาทรของท่านเหล่านั้นแนวปฏิบัติของลูกหลาน เช่น ต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ ทั้งยามปกติ ยามชรา และยามเจ็บป่วย เมื่อท่านตายไปก็ต้องทำบุญให้ท่าน ต้องประพฤติตนเป็นคนดี ขยันหมั่นศึกษาหาความรู้ ต้องรักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล เป็นต้น

2.8 อีตสะไก้คองเขย เป็นแนวทางให้ผู้ที่เป็นสะไก้และลูกเขยพึงปฏิบัติต่อผู้เป็นพ่อตาแม่ยาย หรือผู้เป็นปู่ย่า เช่น หากพ่อแม่ ปู่ย่าสั่งสอนหรือติติงอย่างไรมิให้เถียง ให้รับฟัง ให้เคารพพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายให้เสมอกันไม่ว่าจะเป็นฝ่ายตนหรือฝ่ายสามี ถึงเดือนห้าสงกรานต์ให้พร้อมผัวเมียลูกเต๋ไปไหว้ขอพรพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ให้รู้จักแบ่งปันสิ่งของแก่พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย อันสมควร เป็นต้น

2.9 อิตป้าคองลุง เป็นแนวทางที่กำหนดไว้ให้ผู้เป็นป้าเป็นลุงปฏิบัติต่อลูกหลานของตนเช่น สั่งสอนให้ลูกหลานตั้งอยู่ในคุณความดีมีศีลธรรม ให้ทำตัวมีศีลธรรมเที่ยงตรงมีเมตตาเป็นที่เคารพของลูกหลาน แนะนำคักเตือนให้เขาเหล่านั้นตั้งอยู่ในความดี ไม่เล่นการพนันไม่จ้อโก่ง เป็นต้น

2.10 อิตปู่คองย่า เป็นแนวทางที่แนะนำให้ ปู่ย่า ตายาย พึ่งปฏิบัติต่อลูกหลาน เช่น ให้ปู่ย่า ตายาย รักลูกหลาน ให้ทำตัวเป็นที่เคารพบูชาของลูกหลาน ให้รักลูกหลานเสมอกันไม่ลำเอียง ให้ทำตัวเป็นที่พึ่งของลูกหลานเมื่อเขาเหล่านั้นเกิดความทุกข์โศก เป็นต้น

2.11 อิตเฒ่าคองแก่ เป็นแนวทางที่ให้ผู้เฒ่าผู้แก่ พึ่งปฏิบัติต่อลูกหลานและคนทั่วไปในฐานะที่เป็นผู้ผ่านชีวิตมานาน ให้เป็นแบบอย่างที่ดีของลูกหลาน เช่น ให้เป็นผู้มีศีลธรรมเข้าวัดฟังธรรม สั่งสอนลูกหลานให้เป็นผู้มีศีลธรรมอันดี ไม่ทำชั่วไม่เล่นการพนัน ไม่เป็นคนขี้บ่นขี้คำ ให้รู้ตัวเองว่าแก่แล้วไม่ทำตัวเป็นคนเจ้าชู้ เป็นต้น

2.12 อิตปีคองเดือน เป็นแนวสั่งสอนให้ชาวอีสาน รู้จักรักษาสีตคองของบ้านเมืองให้รู้สิดสิบสอง คองสิบสี่ แล้วปฏิบัติตามสีตคองนั้นให้ถูกต้องอย่าละเมิดสีตคองซึ่งจะทำให้บ้านเมืองไม่สงบสุขต้องรู้ว่าสิดสิบสองแต่ละเดือนควรทำบุญอะไรบ้าง เพื่อเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ต้องรู้จักสีตคองของบ้านเมืองว่าคนในสังคมจะปฏิบัติต่อกันใกล้เคียงอย่างไร

2.13 อิตไร่คองนา เป็นแนวสอนให้ชาวอีสานที่ทำการเกษตรกรรมว่า ในเวลาใดควรทำอะไร ในเวลาทำไร่ ทำนา ต้องรู้จักให้ทันฤดูกาล เช่นในการทำนาต้องไถหว่านให้ทันฝนถึงจะได้ผลผลิตที่งามและเต็มเม็ดเต็มหน่วย เป็นต้น

2.14 อิตวัดคองสงฆ์ เป็นแนวทางที่ให้ชาวอีสานได้รู้จักสิ่งที่ไม่ควรไม่ควรในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส ต้องรู้จักหน้าที่ เป็นพระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ไม่ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และต้องปฏิบัติตามสีตคองของสงฆ์ เป็นฆราวาสก็ควรเข้าวัดฟังธรรม ปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ด้วยความเคารพ ทำนุบำรุงพระสงฆ์และวัดวาอาราม ตามสีตคองของบ้านเมือง

3. ขะล่ำ

ขะล่ำหรือข้อห้ามที่ไม่ควรกระทำ ถือเป็นข้อพึงคเว้นในการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนตาย หากไม่ปฏิบัติตามก็ไม่มิบทลงโทษแต่จะถูกครหานินทาว่าไม่ดีเป็นเสนียดจัญไร ดังนั้นขะล่ำจึงเป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติของชาวอีสานมาตั้งแต่โบราณกาล ตัวอย่างของข้อขะล่ำ ซึ่งอาจารย์มนัส สุขสาย (2548: เมษายน 17) ได้ให้ความหมายดังนี้

ห้ามปลูกเรือนขวางทางตะวัน

การปลูกเรือนขวางตะวันคือการปลูกบ้านในแนวเหนือ - ใต้ ทำให้บ้านต้องรับแสงจากดวงอาทิตย์ทั้งในตอนเช้าและบ่าย จะทำให้บ้านร้อนตลอดทั้งวัน

ห้ามหญิงมีครรภ์อาบน้ำตอนกลางคืน

การอาบน้ำของคนสมัยก่อนอาจอาบน้ำ ในห้วย หนอง หรือคลองที่ไกลหมู่บ้าน และยังอาบในตอนกลางคืนจะทำให้มองไม่ค่อยเห็น อาจเกิดอุบัติเหตุจนทำให้แท้งลูกได้ โดยไม่มีใครช่วยเหลือได้ทัน

ห้ามนั่งขวางบันได ขว้างทางเดิน เขยิบธรณีประตู

การนั่งขวางบันได หรือขว้างทางเดิน จะทำให้ผู้ที่ขึ้น - ลง หรือผ่านไปมาไม่สะดวก การเขยิบธรณีประตูถือว่าไม่สมควร เพราะธรณีประตูเป็นของสูง เป็นสิ่งที่คนเคารพ นับถือ ดังนั้นการเขยิบธรณีประตูถือว่าเป็นการไม่ให้ความเคารพซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง

สาวไปทางไกลเมื่อยู่บ้านตัดดอกไม้

สมัยก่อนผู้ชายจะไปค้าขาย หรือไปคล้องช้างทางไกลหลายวัน ผู้ที่เป็นเมียก็ไม่จำเป็นต้องแต่งตัวสวยงามมากมายนัก เพราะการแต่งตัวสวยงามในขณะที่สามีไม่อยู่บ้านถือว่าไม่ซื่อสัตย์ กำลังนอกใจสามี

ฮัตติบสองคองสิบสี่ และข้อชะล่า จึงถือเป็นหลักปฏิบัติของคนในสังคมอีสาน ในขณะที่กฎหมายยังไม่แพร่หลายและรัดกุม แนวทางปฏิบัติดังกล่าวถือเป็นแนวของกรควบคุมสังคมแบบดั้งเดิมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบและสงบสุข โดยยึดเน้นในเรื่องศาสนาและประเพณี คองเน้นในเรื่องการปฏิบัติต่อกันของคนในสังคม และชะล่านั้นเน้นการปฏิบัติตนให้ถูกต้องในสังคม

นอกจากชาวอีสานจะมีวิถีชีวิตตามฮัตติบ และข้อระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ แล้ว ชาวอีสานยังเป็นผู้มีนิสัยร่าเริงสนุกสนาน ดังจะเห็นได้จากการละเล่นต่าง ๆ เช่น การลงช่วง ซึ่งเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบกัน การเป่าแคนคู่สาวคอนเป็นหลังภารกิจประจำวัน การพูดจาเกี้ยวพาราสีของหนุ่มสาว โดยใช้กลอนสดหรือผญา นอกจากนี้ยังมีหมอลำซึ่งถือเป็นศิลปะการแสดงที่สร้างความบันเทิงให้กับชาวอีสานเป็นอันมาก หมอลำหรือที่ทางราชสำนักกรุงเทพ ฯ เรียกว่า “แอ่วลาว” เริ่มถูกกีดกันมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สาเหตุที่เกิดเรื่องนี้ขึ้นเนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปรานดนตรีลาว คือ แคน แล แอ่วลาว (ลำ) ทรงสร้างตำหนักที่บ้านสีทา แขวงเมืองสระบุรี ซึ่งเป็นบริเวณที่มีชาวลาวที่เคยถูกกวาดต้อนมาอยู่ครั้ง พ.ศ. 2321 - 2322 และช่วงหลังวิกฤตการณ์เจ้าอนุวงศ์ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงมีมเหสีและสนม

ที่เป็นชาวลาวจากนครราชสีมาและสระบุรี พระองค์มีความสามารถด้านการเป่าแคนและลำได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการเป่าแคนและร้องกลอนลำที่เรียกว่า “แอ่วลาว” จึงเป็นที่นิยมทั่วไปในวังหน้า และต่อมาก็เป็นที่นิยมของคนไทยในส่วนกลางมากขึ้น จนวงปี่พาทย์มโหรี และการละเล่นพื้นเมืองของไทยถูกละเลย ไม่เป็นที่นิยม ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวจึงได้มีประกาศห้ามเล่นหมอลำ โดยให้เหตุผลว่า “...ไม่สู้งามไม่สู้ควร การที่การเล่นอย่างลาวจะมาเป็นพื้นเมืองไทย ลาวเคยเป็นข้าของไทย ไทยไม่เคยเป็นข้าลาว จะเอาอย่างลาวมาเป็นพื้นเมืองไทยก็ไม่สมควร... แลสังเกตดูการเล่นลาวแคนซุกซุมที่ไหนฝนก็ตกน้อยรวงไรไป... โปรดให้ขออ้อนวอน แก่ท่านทั้งหลาย ทั้งปวง คิดถึงพระเดชพระคุณจริงๆ ให้งดการเล่นลาวแคนเสียอย่ามาดูแลฟังแลอย่าให้เล่นเองเลย... ประกาศอันนี้ถ้ามีฟังยังขึ้นเล่นลาวแคนอยู่ จะเรียกภาษีให้แรง ใครเล่นที่ไหนก็จะให้เรียกแต่เจ้าของแลผู้เล่น ถ้าลักเล่นจะต้องจับปรับให้เสียภาษีสองต่อสามต่อ...”

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การเล่นหมอลำชะงักงันไปช่วงหนึ่ง ซึ่งสมัยต่อมาหมอลำก็ยังเป็นที่นิยม และพัฒนาจากรูปแบบหมอลำพื้นมาเป็นหมอลำกลอน หมอลำเรื่องต่อกลอนแบบต่าง ๆ อย่างไรก็ตามก็ได้ชี้ให้เห็นว่าราชสำนักกรุงเทพฯเองก็ระหนักถึงบทบาทของวัฒนธรรมลาว – อีสาน มากพอสมควร และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงปฏิรูปการปกครองจึงได้ตัดชื่อ มณฑลที่มีคำว่า “ลาว” ออกไป เพื่อไม่ให้เกิดความแตกแยกในเรื่องของเชื้อชาติ (ธีรชัย บุญมาธรรม. 2542 : 173 - 174)

4. ความเชื่อ

นอกจากเรื่องฮีดและคองดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ในเรื่องความเชื่อก็ถือเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและถือเป็นแนวปฏิบัติของชาวอีสานเช่นกัน ความเชื่อเกิดจากปัญหาในการดำรงชีวิต เช่น เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ภัยธรรมชาติ ซึ่งปัญหาเหล่านี้เกินขีดความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ จึงเชื่อว่าน่าจะเกิดจากอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เกิดขึ้น ดังนั้นเพื่อป้องกันให้พ้นจากภัยพิบัติรวมทั้งเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ จึงได้มีการขนานนาม บวงสรวงหรือประกอบพิธีกรรมต่างๆขึ้น ความเชื่อของชาวอีสานมีความเชื่อในด้านต่าง ๆ ดังนี้

4.1 ความเชื่อเรื่องผี ชาวอีสานเชื่อว่าผีที่เขานับถือจะนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ และความเป็นสิริมงคล ผีต่างๆที่ชาวอีสานนับถือ เช่น

4.1.1 ผีให้ผีแถน หรือผีฟ้า เป็นผีระดับสูงคือเทวดาหรือพระอินทร์ ถือเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นบรรพบุรุษของชาวอีสาน

4.1.2 ผีปู่ตา คือผีบรรพบุรุษของชาวบ้าน เช่น ผีปู่ ย่า ตา ยาย และญาติที่ ล่วงลับไปแล้ว มีหน้าที่รักษาหมู่บ้านให้ร่มเย็น ผีปู่ตาจะช่วยคนดีที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของ

สังคมหรือฮิด – กอง และจะลงโทษผู้ละเมิด สำหรับที่อยู่ของผีปูดานั้น ชาวบ้านจะเลือกพื้นที่ดอน ที่มีต้นไม้หนาแน่นห่างจากบ้านเรือนพอสมควร เมื่อเลือกดอนปูดได้แล้วชาวบ้านจะสร้างศาล เรียกว่า “คูปุดา” ไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ตรงกลางดอน เพื่อเป็นที่สิงสถิต - ซึ่งในเดือนหก หรือ เดือนเจ็ด ของทุกปีชาวอีสานจะมีพิธีเลี้ยงผีปูด พร้อมกับทำบุญหมู่บ้าน ผู้ที่เป็นสื่อกลางในการ ทำพิธีหรือติดต่อกับเจ้าปู่คือ “เฒ่าจ้ำ” ชาวบ้านให้ความยำเกรงต่อผีปูดมาก เช่นเมื่อเดือดร้อนเรื่อง อะไรถ้าได้ไป “บ๋า” (บนบาน) ไว้กับเจ้าปู่ และสัญญาว่าจะทำอะไร หรือจะถวายอะไรเช่นสรวง แล้วต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด บิดหรือไม่ได้เป็นอันขาด ปูดจึงเป็นสถาบันความเชื่อที่สำคัญ อย่างหนึ่งของชาวอีสาน (อภิศักดิ์ โสมอินทร์. 2534 : 182 – 183) ความเชื่อในเรื่องดังกล่าว นับเป็น ภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาวอีสาน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่ ทำให้เป็นแหล่ง ดินน้ำอาหาร และแหล่งอาหารของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี

4.1.3 ผีทั่วไปที่สิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ดินไม้ จอมปลวก ภูเขา หรือตามทุ่งนาที่เรียกว่าผีตาแฮก เป็นต้น

นอกจากผีดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีผีอีกประเภทหนึ่งที่ชาวอีสานหวาดกลัวเป็นผีที่ไม่ดี คือผีปอบ ผีปอบคือคนที่เป่าผี เมื่อผีปอบเข้าสิงร่างใครก็จะเข้าไปกินตับไตไส้พุงของคนคนนั้น ลักษณะอาการของผู้ที่ถูกผีปอบเข้าจะชักกระตุกดิ้นทุรนทุรายส่งเสียงร้องโหยหวนน่ากลัว ญาติพี่น้อง ต้องตามหมอผีมาขับไล่ ถ้าไล่แล้วไม่ยอมออกคนที่ถูกผีปอบเข้าสิงอาจตายได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า คนที่ถูกผีปอบเข้าสิงส่วนมากจะเป็นคนป่วย คนอ่อนแอและคนขวัญอ่อน (จารุวรรณ ธรรมวัตร. ม.ป.ป. : 107) ซึ่งในปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีปอบในชนบทอีสานก็จะมีกลัลดาลือเป็นระยะๆ ถึงแม้ ในทางการแพทย์จะเห็นว่าเป็นเรื่องของคนจิตอ่อนหรือขวัญอ่อนก็ตาม นอกจากนี้ยังมีผี ไม่ดีอื่นๆ อีก เช่น ผีเผด (เปรต) ผีพราย ผีกองกอย ผีแม่หม้าย เป็นต้น

4.2 ความเชื่อเรื่องโชด ลาง

ลาง คือสิ่งที่ปรากฏให้เห็นเป็นการบอกเหตุร้ายหรือดีล่วงหน้า ลางดี เช่น ภู เลื้อยผ่านหน้าถ้ำว่าจะมีโชคลาภให้หรือรับโชคนั้น สิ้งมาก่อรังตามชายคาถ้ำว่าจะนำโชคมาให้ ส่วนลางร้าย เช่น ข้าวที่นึ่งไว้มีสีแดง ภูโดยเฉพาะภูสิงห์เข้าบ้าน นกเค้าแมวหรือนกแสกบินมาเกาะ ดินไม้ภายในบริเวณบ้านที่มีคนป่วย เป็นลางบอกว่าจะมีคนตาย เป็นต้น

4.3 ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดลอมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น มดแดงคาบไข่หนี ออกจากรัง ฝนจะตกหนัก จักจั่นร้องมากๆ ฝนจะแล้ง เป็นต้น

4.4 ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ซึ่งเป็นความเชื่อระหว่าง พุทธ พราหมณ์ ไสยศาสตร์ ชาวอีสานเชื่อว่าจะทำให้ผู้ที่นับถืออยู่คงกระพัน ป้องกันผีต่างๆ ได้ เช่น พระเครื่อง ตะกรุด ผ้ายันต์ หวายที่ปลุกเสก เขี้ยวหมูตัน เหล็กไหล เป็นต้น

4.5 ความเชื่อเรื่องลักษณะบุคคล เช่น คนที่หัวกั้วชิดกันหรือเดินหนักข่มขมธรณี จะยากจน ผู้หญิงที่ปากล่างห้อยเป็นคณชอบนินทา คนที่นอนกั้วคัพจะเป็นคนอาภัพ เป็นต้น

4.6 ความเชื่อเรื่องการสูตรขวัญ ขวัญหมายถึงลมที่ขึ้นเวียนเป็นก้นหอยบนศีรษะ หรือสิ่งที่ไม่มีความเคลื่อนไหวอยู่ในกายของคนและสัตว์มาตั้งแต่เกิด ขวัญจะอยู่กับร่างกายของเรา ตลอดเวลา ถ้าขวัญออกจากร่างกายคนจะเริ่มอ่อนแอและเจ็บไข้ได้ป่วย หรือการย้ายที่อยู่ การไปทำงานยังต่างแดน จะทำให้ขวัญออกห่างจากร่างกาย จากความเชื่อดังกล่าวจึงนำมาสู่การทำพิธีเรียกขวัญให้มาอยู่กับคนเรียกว่า “สู่ขวัญ” คำสู่ขวัญเรียกว่าสูตรขวัญ สูตรขวัญทำได้หลายโอกาส เช่น สูตรขวัญในพิธีแต่งงาน สูตรขวัญนาคน สูตรขวัญแขกผู้มาเยือน เป็นต้น

4.7 ความเชื่อเรื่องการขอฝน ในการทำเกษตรกรรมของชาวอีสานส่วนใหญ่จะอาศัยน้ำจากธรรมชาติคือน้ำฝนเป็นหลัก ดังนั้นถ้าปีใดเกิดฝนแล้ง ชาวบ้านก็จะมีพิธีกรรมเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งพิธีขอฝนของชาวอีสานมีหลายพิธี เช่น พิธีเต้าแม่นางด้ง พิธีแห่นางแมว พิธีสวดคาถาปลาหมอ พิธีแห่ข้าวพันก้อน แห่บังไฟ เป็นต้น

4.8 ความเชื่อเรื่องพุทธทำนาย เป็นความเชื่อที่ว่าพระพุทธศาสนาจะมีอายุเพียง 5,000 ปี และก่อนที่จะสิ้นสุดของศาสนาจะมีความเสื่อมต่างๆเกิดขึ้น พุทธศาสนิกชนต้องเร่งทำบุญ สะสมไว้เพื่อที่จะได้เกิดในโลกของพระศรีอารย์ แนวความเชื่อดังกล่าวจะปรากฏในเอกสารโบราณของชาวอีสานเป็นจำนวนมาก เช่น เรื่องพระเจ้าเลียบโลก กาลนัยมโหสถ พุทธทำนาย กลอนลำเวียงจันทร์ สิริจันโทวาทคำสอน ท้าวธรรมมิกราช ฯลฯ ความเสื่อมที่ปรากฏในส่วน of ประชาชนจากสิริจันโทวาทคำสอน กล่าวไว้ว่า

“ปีเดือนลำสองพันปีเศษ พระเทศน์ไว้ภัยซ้อยเบิ่งเอา หลิงของเขามีผิวแต่น้อย นางเหล้าซ้อยมีลูกสิบสามปี บ่เคยมีแต่หลังแต่ก่อน คนหัวค้อนแปลงเพศเป็นสาว คนลำอ้าว ลำลุ่มลำป่า ใจแก่กล้ากุมเล่นลำหลาน”

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงความเสื่อมในบรรดาพระสงฆ์ ความเสื่อมในบรรดาชนชั้นปกครอง และความเสื่อมเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีลักษณะวิปริตไปทำนองเดียวกับ “กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอยน้ำเต้าน้อยจะลอยจม” ดังปรากฏในเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยาของภาคกลาง ภาคอีสานก็มี ซึ่งมีนัยเชิงเปรียบเทียบถึงชนชั้นในสังคมว่าชนชั้นต่ำจะขึ้นมาอำนาจแทนชนชั้นสูง เช่น

“อยู่ไปเหิงจักเห็นประหลาด หินอุบาทว์ล่องแก่งเสียงโห อุกโตมพั่งล่องน้ำ จมปลวก น้ำเป็นสุปหัดดี ในนัทธีแผดเสียงคือช้าง...เพิ่นว่ากึ่งกุมไล่ปลาบึก ดูพิลึก ปลาชิวไล่แซ่ แซ่บแพ้นี้ ชันหลืบหิน พังคูจีนกบหนองเขียดไม้ เอ็ดไอ้ไปจับอ่านโคลงสาร รุกทำทานเผาพิศหน้าหอม มานอน น้อมก้มขาบเกรงกลัว น้าอยากหัวปลาบึกปิ่นจันไม้ เอ็ดหน้าไปลื้ออยู่คือเลน อยู่ในแดนของคนบ่ได้ ชันตันไม้อยู่เทิงภูผา ผุ่งมัจฉาปลาไหลหลดหลาด น้าอนาถหนีน้ายวังคม ไปนิยมอยู่ยังปลาย

ไม้ เพิ่มว่าไผ่ดอกไม้ในสวน กลิ่นหอมหวานกลายหนีจากต้น เพิ่มช่วงคันหงสไหว้แม่กา..." (ปิยะฉัตร ปีระวรรณ. 2528. 26)

นอกจากนี้พุทธทำนายของอีสานยังได้บอกวันเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงไว้อย่างแน่ชัด ถึงวันที่องค์ธรรมิกราชจะมาครองโลก จึงเป็นเหตุให้มีการนำเอาพุทธทำนายดังกล่าวมาเกี่ยวโยงทางการเมือง โดยปลุกระดมให้ชาวอีสานลุกขึ้นมาต่อต้านไทย และฟื้นฟูเวียงจันทน์ให้กลับมารุ่งเรืองอีกครั้ง โดยจะมีผู้มีบุญมาเกิดตามที่ต่างๆ จนนำไปสู่การเกิดกบฏผู้มีบุญขึ้นในอีสาน

4.9 ความเชื่อเรื่องพญานาค จากหลักฐานที่ปรากฏภาพเขียนสิริปทุมที่ภษณะดินเผา บ้านเชียง สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงงูใหญ่หรือพญานาคที่เป็นความเชื่อของคนแถบลุ่มน้ำโขง โดยมีความเชื่อว่านาคจะนำความอุดมสมบูรณ์มาให้จึงมีพิธีบูชาพญานาคและในปัจจุบันก็ยังคงมีความเชื่อว่าเป็นวันออกพรรษาคือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ดของทุกปี นาคจะมาปรากฏให้เห็นในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะที่จังหวัดหนองคายได้เกิดปรากฏการณ์บังไฟพญานาคขึ้น ซึ่งเชื่อว่าเป็นการกระทำของนาคเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

5. ภูมิปัญญาอีสาน

ภูมิปัญญา หมายถึงแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม มีการสั่งสมและนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาเพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการดำรงชีวิต

ภูมิปัญญาอีสานเป็นการแสดงออกถึงความเฉลียวฉลาดของชาวอีสานในการแก้ปัญหาและการดำรงชีวิต สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านาน ถ้าสามารถปฏิบัติตามแบบแผนภูมิปัญญาอีสานได้ก็จะไม่ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม นอกจากภูมิปัญญาที่ปรากฏในฮิด 12 คอง 14 แล้วยังมีภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ได้แก่

5.1 ภูมิปัญญาด้านปัจจัย 4 ซึ่งได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ซึ่งในแต่ละปัจจัยของการดำรงชีวิตของชาวอีสาน เช่น

5.1.1 อาหาร ชาวอีสานส่วนใหญ่จะมีวิธีการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายในเรื่องอาหารก็เช่นเดียวกัน จะเป็นอาหารที่ผลิตขึ้นเองหรือไม่ก็เป็นอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติและตามป่า ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ พืชผักที่ปลูกไว้ใช้ในครัวเรือน เช่น ข้าว ตะไคร้ มะกรูด ถั่ว แมงลัก สะระแหน่ พริก เป็นต้น ส่วนพืชที่มีอยู่ตามธรรมชาติและตามป่า ตามห้วยหนอง ตามทุ่งนา เช่น เห็ด ผักหวาน ผักกะโดน กระเจียว หวาย หน่อไม้ ผักติ้ว ผักโขม เทา ตำลึง กระถิน แด

เป็นต้น ซึ่งพืชผักเหล่านี้นำมาบริโภคทั้งสดและทำให้สุก มีทั้งวิตามินและเกลือแร่รวมทั้งปราศจากสารพิษและยังมีสรรพคุณเป็นยาสมุนไพรอีกด้วย สำหรับคุณค่าด้านโภชนาการพบว่า ะอม ยอดกระถิน ใบชี้เหล็กให้คุณค่าทางโปรตีน สูงสุดและลดหลั่นกันมาตามลำดับ ชาวอีสานที่นำพืชผักมาบริโภคมีภูมิปัญญาในการที่จะจัดสิ่งที่ไม่ต้องการออก เช่น พืชของกลอย ชาวบ้านจะหาวิธีขจัดพิษ โดยการแช่น้ำค้างคืน การใช้ใบย่านางคั้นกับหน่อไม้เพื่อลดความขื่นทำให้หน่อไม้มีรสหวานขึ้น สำหรับสัตว์นอกจาก เป็ด ไก่ที่เลี้ยงไว้บริโภคแล้วชาวอีสานยังบริโภคสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติและในป่าหลายชนิด เช่น ปลา กุ้ง กุ้งนา นก หนู งู แย้ บั้ง ไช้ค่าง และแมลงต่างๆ เช่น กิ๊บน จักจั่น จิ้งหรีด แมงดา ดับเต่า เป็นต้น สัตว์เหล่านี้ถือเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของชาวอีสาน สำหรับกรรมวิธีการปรุงอาหารพื้นบ้านจะมีการปรุงหลายวิธี เช่น คั้น ก้อย อ่อม ชุบ ลาบ ปั่น ฯลฯ โดยเฉพาะอาหารประเภทอ่อมเป็นอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการเพราะพืชผักที่นำมาปรุงส่วนใหญ่จะเป็นพืชสมุนไพร กล่าวคือ อ่อมมีลักษณะเหมือนแกงไม่ใส่กะทิ ต่างกันที่พริกที่ใส่อ่อมใช้พริกขี้หนูสด หัวหอม และเกลือโซลกลอยๆ นิยมใส่ผักหลายชนิดพร้อม ๆ กัน เช่น บวบ เห็ด มะเขือ ถั่วฝักยาว ฟักทอง เป็นต้น และที่ขาดไม่ได้คือ ใบแมงลัก และผักชีลาว เนื้อสัตว์อาจเป็น เนื้อไก่ กบ วัว ปลา นิยมปรุงรสให้ออกรสเค็มด้วยน้ำปลาร้า และใส่ข้าวคั่วบดละเอียด (อรชร พรประเสริฐ. 2537 : 87 - 97)

5.1.2 ที่อยู่อาศัย การเลือกทำเลที่อยู่อาศัยของชาวอีสานจะเลือกบริเวณที่ใกล้แหล่งน้ำ โดยเฉพาะลุ่มน้ำมูล ลุ่มน้ำชี และตามลำน้ำสาขาต่างๆ ในส่วนของการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยนั้น ชาวอีสานจะมีภูมิปัญญาในการก่อสร้างเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการใช้งานและสภาพภูมิอากาศ กล่าวคือโดยส่วนใหญ่ชาวอีสานจะปลูกบ้านไม้ 2 ชั้น ชั้นล่างจะเป็นใต้ถุนโล่ง ใช้ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ทอผ้า จักสาน รวมทั้งใช้ทำคอกสัตว์เลี้ยงและเก็บเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ส่วนโครงสร้างของบ้านก็จะออกแบบให้เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศคือ ตัวบ้านเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาเครื่องบนทำเป็นหน้าจั่วมีลวดลายต่างๆ เช่น ลายตะเวน (ตะวัน) และมีช่องลมเพื่อระบายอากาศ ทำให้ตัวบ้านไม่ร้อนจนเกินไป ซึ่งปัจจุบันบ้านเรือนไม้แบบอีสานนับวันจะหาได้ยากเนื่องจากวัสดุที่หายากและอิทธิพลของการสร้างบ้านเรือนแบบสมัยใหม่ได้แพร่หลายเข้ามา อย่างไรก็ตามการสร้างบ้านเรือนสมัยใหม่ของชาวอีสานก็ควรจะต้องปรับประยุกต์และคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศดังที่บรรพบุรุษได้เคยใช้ภูมิปัญญาเหล่านั้นในการแก้ปัญหามาแล้วด้วย

5.1.3 เครื่องนุ่งห่ม จากหลักฐานที่ปรากฏที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ไม่ว่าจะเป็นร่องรอยของเส้นใยผ้า แม่พิมพ์ลูกกลิ้งดินเผาที่ใช้สำหรับกลิ้งพิมพ์ผ้าทอ นับเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าอีสานเป็นดินแดนที่มีการทอผ้ามาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ บรรพบุรุษชาวอีสานนับว่ามีภูมิปัญญาที่จะนำเอาสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติมาทอจนกลายเป็นเครื่องนุ่งห่มเพื่อปกคลุม

ร่างกาย ตามธรรมเนียมปฏิบัติการทอผ้าจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิงส่วนใหญ่จะเป็นการทอผ้าไว้ใช้เอง ผ้าที่ทอจะมีทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย ซึ่งทั้งไหมและฝ้ายชาวบ้านจะเลี้ยงไหมและปลูกฝ้ายไว้ทอเองโดยเฉพาะ ผ้าฝ้ายนั้นนับว่ามีความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศที่ร้อน เพราะสามารถระบายความร้อนได้ดี ส่วนผ้าไหมนิยมทอเป็นผ้าชิ้นไว้สวมใส่ที่บ้าน โดยเฉพาะผู้สูงอายุ และนิยมสวมใส่ไปทำบุญหรือในงานเทศกาล ผ้าอีสานนับว่ามีลวดลายที่สวยงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีชื่อเสียงทั้งในอดีตและปัจจุบัน เช่น ผ้าทอเมืองอุบลได้รับการยกย่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ว่า “...ผ้านี้ทอดีมากเชิงไหมสู้ไม่ได้เลย ถ้าระบุให้ทำมาขายคงจะมีผู้ซื้อ...” (คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ. 2535: 149) ซึ่งปัจจุบันผ้าที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุบลราชธานีคือ ผ้ากาบบัว นอกจากนี้ยังมีผ้าทอที่มีชื่อเสียง เช่น ผ้าไหมสุรินทร์ ขอนแก่น ร้อยเอ็ด เป็นต้น

5.1.4 ข้าราชการ ในอดีตเมื่อเจ็บป่วยชาวอีสานมักจะรักษากับหมอพื้นบ้าน หรือที่เรียกกันว่าหมอยากลางบ้าน เนื่องจากสถานพยาบาลห่างไกล และการคมนาคมไม่สะดวก ดังนั้นหมอยากลางบ้านจึงมีบทบาทสำคัญในการรักษาผู้เจ็บป่วยในชนบท ส่วนใหญ่หมอยากลางบ้านมักจะใช้สมุนไพรในการรักษา โดยใช้ส่วนต่างๆของพืช สัตว์ หรือแร่ธาตุต่างๆนำมาปรุงเป็นยา สมุนไพรที่ได้จากพืช เช่น มะเกลือ สدابเสื่อ จิง ข่า ตะไคร้ ขมิ้น ใพล ผลเร่ว จากสัตว์เช่น คีหมี คิงู กระเพาะเม่น เป็นต้น

5.2 ภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมอีสาน ชาวอีสานมีวรรณกรรมต่างๆ มากมายที่สั่งสมสืบทอดกันมา โดยมีหลักคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้มีส่วนสำคัญอย่างมากในการอบรมขัดเกลา รวมทั้งเป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม ศาสตราจารย์รัช ภูณโณทก (2544 : 4 - 20) ได้แบ่งวรรณกรรมอีสานแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทมุขปาฐะ และประเภทลายลักษณ์อักษร

5.2.1 วรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ เป็นวรรณกรรมที่เล่าหรือพูดต่อๆ กันมา ไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น หมอลำ ผญา คำทวย (ปริศนาคำทวย) เพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างผญา

ผญาเป็นคำนามแปลว่าปัญญา ปรัชญา ความฉลาด ผญาเป็นคำพูดที่เป็นภาษิต มีความหมายในเชิงเปรียบเทียบ มีความไพเราะ คมคาย ให้ข้อคิด ข้อแนะนำ คำสอนและเป็นคติเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติ ผญาแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ผญาเกี่ยวพาราสี ผญาให้พร และผญาภาษิต ตัวอย่างของผญา เช่น

เงินเต็มพาบท่อผญาเต็มปุม

- การมีเงินทองมากมายไม่สำคัญเท่ากับการมีปัญญา

แม่ไม่มีควมรู้เต็มพุงเพียงปาก สอนตนเองได้ไม่ลืย่องว่าดี

- คนต้องเป็นผู้รู้จักตนเองก่อนที่จะไปสอนคนอื่น

ทุกข์บมีเสื้อผ้าเียนพอลืออยู่ ทุกข์บมีข้าวอยู่ท้องนอนลืออยู่บเป็น

- ความทุกข์ที่หนักที่สุดของคนอีสาน คือ ความทุกข์ที่ไม่มีข้าวกิน

ทุกข์เพิ่นบว่าดี มีเพิ่นจ้งว่าเพิ่น้อง ลุงป้าเียนว่าหลาน

- เวลายากจนไม่มีญาติเพิ่น้อง พอมิเงินทองร่ำรวยขึ้นมา ใครๆก็นับเป็นญาติเพิ่น้อง

คั้นได้ชี้ข้างก้งห่มเป็นพญา อย่าลืมชวนาผู้ชี้ควายคอนกล้า

- เมื่อได้ศหรือได้เป็นใหญ่ เป็นโตแล้ว อย่าลืมคนจนหรือคนที่ทุกข์ยากกว่า

ไผ่ว่าอีสานฮ้างลึงแชนมันไปเบ็ง วัฒนธรรมยังโจ้ได้ มันลฮ้าง ได้ จ้งได้

- ใครที่บอกว่าภาคอีสานเป็นบ้านเมืองร้างนั้นไม่จริง ภาคอีสานอุดมไปด้วย

วัฒนธรรมด้านต่างๆมากมาย

ผักอีตูเตี้ยตันด้าใบดก กกบ่ทันฝ้งแน่นล้งมาจีจุมดอก ฮากบ่ทัน หย้งพิน

ล้งมาปิ่นป่งใบ

- สอนวัยรุ่น ไม่ให้ชิงสุกก่อนห่าม

5.2.2 วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์อักษร วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์อักษร

ของชาวอีสานมีหลายแบบ ศาสตราจารย์วัช ภูณโณทก ได้แบ่งเป็น 5 ประเภท คือ วรรณกรรม พุทธศาสนา วรรณกรรมประวัติศาสตร์ วรรณกรรมนิทาน วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรม เบ็ดเตล็ด (บทสูตรต่าง ๆ นิทานก้อม) วรรณกรรมอีสานนอกจากจะให้ความรู้ความบันเทิงแล้วยังแฝงไว้ด้วยคำสอนในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องพระสุทนต์มโนราห์ จะสอนในเรื่องความรักความซื่อสัตย์ ต่อคนรักของตน เรื่องเจ้าพระยาโกศลมหาราช จะสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี อินทนิยานสอนลูก จะสอนเกี่ยวกับผู้หญิง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนิทานพื้นบ้านที่แสดงออกถึงความเฉลียวฉลาด ความมีปฏิภาณไหวพริบ การใช้สติปัญญาในการแก้ปัญหา เช่น เรื่อง เชียงเมียง หลวงพ่อกับเณรน้อย เป็นต้น

5.3 ภูมิปัญญาด้านการละเล่นพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้านเป็นการแสดงออกถึง

ความสนุกสนานเพลิดเพลิน เสริมสร้างสุขภาพพลานามัยให้แข็งแรง สอนให้มีน้ำใจเป็นนักกีฬา และรู้จักการปรับตัวและรวมกลุ่ม ในที่นี้จะกล่าวถึงการละเล่นของเด็กอีสาน เช่น ไม้แก้งชี้ข้าง (คล้ายการเล่นหมากเก็บแต่จะใช้ไม้ท่อนเล็กๆที่มีความยาวเท่ากันแทน โดยใช้ลูกมะนาวหรือก้อนหินโยน แล้วเก็บไม้เพิ่มขึ้นทีละหนึ่งจนหมด) การละเล่นประเภทนี้จะเป็นการฝึกความสามัคคี ระหว่างมือและสายตา นอกจากนี้ยังมีบักอี่ ม้าหลักโปก กระต่ายขาเดียว ดิคลี เต็นยาง ย่างกะโป้ ย่างขาโลกเถก ฯลฯ ปัจจุบันการละเล่นดังกล่าวจะมีผู้เล่นน้อยลง เนื่องจากการได้รับอิทธิพลจาก

เทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น ทำให้เด็กหันไปสนใจเกมคอมพิวเตอร์มากขึ้น ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านสายตา สุขภาพอนามัยเนื่องจากไม่ได้ออกกำลังกาย การไม่รู้จักรับสร้างความสัมพันธ์และรวมกลุ่มกับคนอื่น ปัญหาเหล่านี้ในวันข้างหน้าจะมีความรุนแรงและน่าเป็นห่วงสำหรับเด็กๆ ที่จะเติบโตเป็นกำลังของชาติในอนาคต

5.4 ภูมิปัญญาด้านการถนอมอาหาร ชาวอีสานจะมีวิธีการถนอมอาหารหลายวิธีเพื่อไม่ให้พืชผักผลไม้ ปลา และเนื้อสัตว์ที่รับประทานไม่บูดเน่าเสีย เช่น การทำปลาแดก (ปลาร้า) ปลาร้า ปลาจ่อม ปลาต้ม หม่า แหนม ไส้กรอก และการดองผัก ผลไม้ต่างๆ เป็นต้น ตัวอย่างในการถนอมอาหารที่นับว่าเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญคือการทำปลาแดก แทบทุกครัวเรือนของชาวอีสานจะต้องมีปลาแดกไว้ประจำครัว เพราะอาหารอีสานส่วนใหญ่จะต้องมีปลาแดกเป็นเครื่องปรุงรสเช่นเดียวกับน้ำปลา แต่ปลาแดกจะนัว (กลมกล่อม) ถูกปากคนอีสานมากกว่า ในการทำปลาแดกส่วนผสมที่สำคัญคือ ข้าวคั่ว ร้า และเกลือ ซึ่งเกลือก็ต้องเป็นเกลือสินเธาว์ จะไม่ใช่เกลือทะเลทำเพราะจะทำให้ปลาเน่าได้ เมื่อผสมเสร็จแล้วถ้าเป็นปลาตัวใหญ่จะหมักใส่ไหไว้ประมาณ 10 เดือนถึง 1 ปี ปลาแดกนับว่ามีคุณค่าทางอาหารสูง จากการศึกษาเนื้อปลาและน้ำปลาแดกพบว่ามีส่วนประกอบโปรตีน เกลือแร่โดยเฉพาะแคลเซียมสูง และเพื่อความปลอดภัยควรทำให้สุกก่อนบริโภค ในปัจจุบันปลาแดกได้รับการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปหลายประเภท ซึ่งในแต่ละปีสามารถส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศถึง 400 ตัน คิดเป็นมูลค่าประมาณ 20 ล้านบาท (สุภาพ บุญไชย. 2544 : 31 – 36)

5.5 ภูมิปัญญาด้านการผลิตในอดีตการดำรงชีวิตของชาวอีสานจะขึ้นอยู่กับการผลิตแบบพึ่งตนเอง คือสามารถผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองได้ครบวงจร ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาตลาดภายนอก เช่น การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ทำเครื่องจักสาน และในการผลิตแต่ละประเภทก็จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ซึ่งไม่ก่อให้เกิดสารพิษตกค้างและทำลายระบบนิเวศน์ เช่น การทำนา ทำสวนก็จะใช้มูลสัตว์ที่เลี้ยงมาทำปุ๋ย การใช้วิธีชีวภาพในการกำจัดแมลง แต่หลังจากการใช้นโยบายพัฒนาประเทศสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ได้ส่งผลให้มีการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ได้แก่ ปอ มันสำปะหลัง ข้าวโพด ชาวอีสานจึงหันมานิยมปลูกพืชดังกล่าวทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกมากขึ้น ป่าก็ถูกทำลายเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก ดินก็เสื่อมคุณภาพเนื่องจากการปลูกพืชชนิดเดียวและการใช้ปุ๋ยเคมี เกิดมลพิษทั้งในน้ำ ดินและอากาศ เพราะน้ำเน่าจากการแช่ปอ และจากโรงงานอุตสาหกรรม ชาวไร่ชาวนามีภาระหนี้สินเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากราคาพืชผลขึ้นอยู่กับตลาดต่างประเทศซึ่งไม่แน่นอน และถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา รวมทั้งต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ดังนั้นถึงเวลาแล้วที่ชาวอีสานควรกลับมาใช้วิถีการผลิต

แบบเดิมหรืออาจปรับประยุกต์วิธีการผลิตแบบเดิมมาใช้มากขึ้น เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศน์ รวมทั้งไม่ก่อให้เกิดภาระหนี้สินที่ติดตามมาด้วย

วัฒนธรรมนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามยุคสมัย แต่ควรยึดหลักว่าการเปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ควรตั้งอยู่บนรากฐานของสิ่งเก่า มิฉะนั้นจะถูกผสมกลมกลืนจนสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง การปลูกฝังให้อนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ดี แต่การสร้างความเป็นชาตินิยมจนเกินไปย่อมก่อให้เกิดความแตกแยกขึ้นในสังคมได้ ดังเช่นในประวัติศาสตร์ของไทยเรา ก็มีบทเรียนของความขัดแย้ง อันเนื่องมาจากการที่จะพยายามทำให้ทุกคนในประเทศมีรูปแบบวัฒนธรรมที่เหมือนกันมาแล้ว โดยไม่คำนึงถึงสภาพภูมิสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละถิ่น ควรมีความเข้าใจ และยอมรับความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่างๆ โดยมองว่าความหลากหลายคือความงดงาม ไม่จำเป็นที่ทุกท้องถิ่นจะมีวัฒนธรรมที่เป็นแบบเดียวกัน การสืบทอดวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้ง ต้องคำนึงถึงการยอมรับอย่างเต็มใจของคนส่วนใหญ่ ทำความเข้าใจและเสริมสร้างทัศนคติที่ดีงามต่อวัฒนธรรม ให้ความสำคัญว่ามีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตร่วมกัน และในปัจจุบันมีกระแสวัฒนธรรมจากต่างชาติหลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยเป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นเกาหลี ญี่ปุ่น ดังนั้นคนไทยในท้องถิ่นต่างๆควรปกป้องและอนุรักษ์ สืบสานวัฒนธรรมที่ดีงามของตนไว้ให้คงอยู่สืบไป

สรุป

เทศกาล หมายถึง คราวสมัยที่กำหนดไว้เป็นประเพณีเพื่อทำบุญและการรื่นเริงในท้องถิ่น ส่วนวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ ประเพณี เป็นสิ่งที่ถือประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม นั้น เป็นแบบแผนปฏิบัติในเรื่องชีวิตประจำวัน ตลอดจนการปฏิบัติตัวที่เป็นปกติวิสัยของคนส่วนใหญ่ในสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่นคือวิถีการดำเนินชีวิต ตลอดจนความเป็นอยู่ของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น สำหรับวัฒนธรรมของชาวอีสานด้านสภาพสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีนั้น จะถูกควบคุมโดยฮีต คอง ชะล้า ความเชื่อ เป็นหลักสำหรับการใช้กฎหมายมีเพียงส่วนน้อย ในด้านภูมิปัญญาอีสานนับเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีหลายด้าน เช่น ด้านปัจจัย 4 ด้านวรรณกรรม ด้านการผลิต เป็นต้น ถ้าหากชาวอีสานเห็นคุณค่า ปฏิบัติตามวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ดั้งเดิมของท้องถิ่น โดยไม่หลงไหลไปตามกระแสวัฒนธรรมต่างชาติมากเกินไป ย่อมจะส่งผลดีต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการจัดเทศกาลงานประเพณีควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. ความหมายและขอบข่ายงานวัฒนธรรม.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2534.

-----, แผนวัฒนธรรมแห่งชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544). ม.ป.ท., 2539.

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. ของดีอีสาน กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ น.ส.ตำรวจ ศาสตราคม ด.ช. ณ เมรุวัดสุปฏิหาราม 2 พฤษภาคม 2520), 2520.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้านอีสาน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.

ชนากิต. ประเพณี พิธีมงคลและวันสำคัญของไทย. กรุงเทพฯ : ชมรมเด็ก, 2539.

ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมอีสาน. ใน บทความเสนอในการสัมมนาเรื่องสืบสานภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน. (หน้า 4-20). กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, 2544.

ธีรชัย บุญมาธรรม. ประวัติศาสตร์สังคมอีสานตอนบน พ.ศ. 2318 – 2450. มหาสารคาม :

โปรแกรมวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, 2542.

ธีรศักดิ์ อัครบวร. กิจกรรมการศึกษาเพื่อท้องถิ่น : เพื่อทรัพยากรมนุษย์และสังคมแห่งการเรียนรู้.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ก.พลพิมพ์, 2545.

บำเพ็ญ ณ อุบล. กอง 14 ระเบียบชีวิตคนอีสาน. อุบลราชธานี : สำนักศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, 2546.

ประนุช ทรัพย์สาร. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอีสาน. มหาสารคาม : โปรแกรมวิชา

ประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, 2545.

ประเวศ วะสี. “การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง” ใน การสัมมนาทางวิชาการ

เรื่อง “ศูนย์วิจัยวัฒนธรรมร่วมภูมิภาคเพื่อการพัฒนาประเทศในเชิง

มนุษยศาสตร์ : ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศไทยเพื่อจัดทำแผนที่

วัฒนธรรม 4 ภูมิภาค”; 2-3 มิถุนายน 2549. หน้า 1-39. กรุงเทพฯ : สำนักงาน

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549.

เรื่อง

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

ทรัพยากรการท่องเที่ยวนับว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างหนึ่งและเป็นทรัพยากรของชาติที่จำเป็นจะต้องอนุรักษ์ไว้ ทั้งนี้เพราะสถานที่ท่องเที่ยวบางแห่งมักจะเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา ถ้าหากไม่ได้รับการบำรุงรักษาย่อมจะได้รับความเสียหายและจะทำให้สถานที่ท่องเที่ยวหมดความสวยงาม การอนุรักษ์สถานที่ท่องเที่ยวมิได้หมายความว่า จะเก็บรักษาไว้เพียงอย่างเดียว แต่การอนุรักษ์สถานที่ท่องเที่ยว หมายถึง การนำเอาสถานที่ท่องเที่ยวมาใช้อย่างถูกต้อง และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมวลชนมากที่สุด รวมทั้งพยายามที่จะรักษาหรือคงสภาพเดิมของสถานที่ท่องเที่ยวเหล่านั้นไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้

สาเหตุที่ต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

1. ความจำเป็นในการใช้สถานที่ท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนเนื่องจากประชากรโลกมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการและเทคโนโลยี ทำให้มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงขึ้น มีเวลาว่างมากขึ้นจึงมีโอกาสดูพักผ่อน และใช้เวลาว่างได้มากขึ้น การท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างๆ เป็นวิธีการพักผ่อนที่นิยมทำกันเมื่อมีเวลาและฐานะทางเศรษฐกิจเอื้ออำนวย ดังนั้นสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติจึงมีประชาชนเข้าไปใช้บริการมากขึ้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สถานที่นั้นถูกทำลาย หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ จำเป็นต้องมีการอนุรักษ์เพื่อให้สถานที่ท่องเที่ยวนั้นคงอยู่ต่อไป
2. สถานที่ท่องเที่ยวเป็นแหล่งสร้างงานให้กับประชาชนในท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะการที่สถานที่ท่องเที่ยวมีผู้นิยมเข้าไปใช้บริการมากทำให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นมียานทำงาน มีรายได้พิเศษเพิ่มขึ้น เช่น เป็นมัคคุเทศก์ เป็นผู้จัดหาพาหนะในการเดินทาง เป็นผู้ผลิตและจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง ให้บริการด้านที่พักอาศัย ตลอดจนการจำหน่ายอาหาร เป็นต้น เป็นการเพิ่มรายได้ของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ
3. เป็นการประชาสัมพันธ์ประเทศ สถานที่ท่องเที่ยวที่แปลกและสวยงาม จะเป็นเครื่องดึงดูดใจนักท่องเที่ยวจากต่างแดนให้เข้ามาท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการประชาสัมพันธ์ประเทศให้เป็นที่รู้จักของประชาชนจากต่างแดนมากยิ่งขึ้น
4. สถานที่ท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงามทางด้านวัฒนธรรม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ตลอดจนทิวทัศน์ตามธรรมชาติที่สวยงาม สิ่งเหล่านี้ถ้าไม่ได้รับการดูแลรักษา หรือถูกทำลายไปเท่ากับทำให้วัฒนธรรมของชาติถูกทำลายไปด้วย

ความหมายและความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

คำว่า "การอนุรักษ์" มีการกำหนดความหมายที่หลากหลายแตกต่างกันไป แต่โดยภาพรวมแล้วการอนุรักษ์ให้ความสำคัญกับหลักการใช้ประโยชน์ทรัพยากร การควบคุมกิจกรรมของมนุษย์ ความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ การกระจายผลประโยชน์ และการบูรณะฟื้นฟูสถานภาพของทรัพยากร อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยรวม หรืออาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยคำนึงถึงสถานภาพและศักยภาพของทรัพยากร รวมทั้งการควบคุมการเสื่อมสภาพ และบูรณะฟื้นฟูทรัพยากร เพื่อรักษานิต ปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรให้มีความเหมาะสมต่อการใช้อย่างยั่งยืน (วคิน, 2548)

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง การใช้ประโยชน์ แหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบที่เกิดผลกระทบกับพื้นที่น้อยที่สุด เพื่อคงไว้ซึ่งระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวโดยรวม ทั้งนี้ เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยพื้นฐานของระบบการท่องเที่ยว หากการใช้ประโยชน์หรือการจัดการทรัพยากรเป็นไปในรูปแบบที่ไม่เหมาะสม จนไม่อาจรักษาไว้ซึ่งคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวไว้ได้ แหล่งท่องเที่ยวนั้น ก็ไม่สามารถดึงดูดให้มีผู้เข้าไปใช้ประโยชน์อีกต่อไป ผลกระทบที่ต่อเนื่องตามมาคือผลเสียหายทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเคยได้รับการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ดังนั้น ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่เฉพาะหน่วยงานหรือผู้ที่รับผิดชอบดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวโดยตรง จะต้องร่วมมือกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

จากความหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวจะได้แนวความคิดหลักในการอนุรักษ์ 3 ประการ คือ

1. การใช้อย่างฉลาด คือ การใช้ทรัพยากรแต่ละชนิดจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลดี ผลเสีย การขาดแคลน การหายาก หรือหายาก
2. ใช้อย่างมีเหตุผล
3. การใช้ทรัพยากรอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด

แนวความคิดของการอนุรักษ์จะประสบผลสำเร็จได้จะต้องมีหลักในการปฏิบัติ ดังนี้คือ

1. การใช้อย่างฉลาด คือ การใช้ทรัพยากรแต่ละชนิดจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลดี ผลเสีย การขาดแคลน การหายาก หรือหายาก
2. การประหยัด หมายถึง ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายากจะต้องพยายามรักษาไว้นานที่สุดหรือใช้ทรัพยากรอย่างอื่นแทน
3. หาวิธีการฟื้นฟูทรัพยากรที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น

4. ดูแลรักษาทรัพยากรที่หายากและมีน้อยให้อยู่ในสภาพที่จะใช้ได้อย่างยาวนาน และทำให้เพิ่มมากขึ้น เช่น สัตว์ป่า เป็นต้น

5. ทรัพยากรแต่ละชนิดมีความสัมพันธ์กัน การใช้ทรัพยากรอย่างหนึ่งจะต้องคำนึงถึงทรัพยากรอีกอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กัน เพราะอาจจะมีผลกระทบต่อกันหรือก่อให้เกิดปัญหาเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การทำลายป่าไม้ ทำให้เกิดอุทกภัย หรือสัตว์ป่าสูญพันธุ์ เป็นต้น

6. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีอิทธิพลต่อมนุษย์มาก นอกจากเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์แล้ว การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติยังเป็นผลทางจิตใจด้วย เช่น ให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น

วิธีอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว

1. การสงวน (Preservation) เป็นการเก็บรักษาไว้ไม่ให้มีการใช้ประโยชน์ทางตรงที่ทำให้ต้องสูญเสียแหล่งท่องเที่ยว แต่อาจอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ทางอ้อมที่ไม่สร้างความเสียหายให้เกิดแก่แหล่งท่องเที่ยว เป็นเหตุให้พื้นที่ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ส่วนใหญ่ต้องมีการสงวนไว้โดยประกาศเป็นเขตอนุรักษ์หรือพื้นที่คุ้มครอง

2. การป้องกัน (Prevention) เป็นการป้องกันไม่ให้แหล่งท่องเที่ยวถูกบุกรุกทำลาย หรือรบกวนสร้างความเสียหาย สามารถทำได้ทั้งเชิงกายภาพที่เป็นรูปธรรม เช่น กำหนดแนวเขต สร้างรั้วกำแพงล้อมพื้นที่ หรือสร้างอาคารสิ่งปกคลุมโบราณสถานที่ยุเก่าแก่มากๆ จะช่วยปกป้องการทำลายจากสภาพดินฟ้าอากาศที่มีส่วนทำให้ผุพังได้ระดับหนึ่ง รวมทั้งการจัดเจ้าหน้าที่คอยสอดส่องดูแล ส่วนเชิงนามธรรมจะเป็นการประชาสัมพันธ์ การให้การศึกษาความรู้ความเข้าใจเพื่อสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้อง การใช้ระเบียบข้อบังคับและกฎหมายลงโทษ

3. การฟื้นฟู (Rehabilitation) เป็นการเสริมสร้างแหล่งท่องเที่ยวที่เสื่อมโทรมหรือได้รับความเสียหายให้กลับคืนสภาพดั้งเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม เห็นได้ชัดจากแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ถูกทำลาย ก็มีการฟื้นฟูให้คืนความสมบูรณ์ให้กับธรรมชาติ ส่วนทางด้านวัฒนธรรมนั้นก็มีการฟื้นฟูและเสริมสร้างศิลปวัฒนธรรมเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นหรืองานเทศกาลประเพณีที่สืบเนื่องมายาวนานให้คงอยู่ต่อไป

4. การบริหารจัดการ (Management) เป็นการดำเนินการภายใต้การวางแผนตามนโยบายการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ โดยการบริหารจัดการสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้ในเวลาเดียวกัน เช่น การบริหารจัดการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวประเภทอุทยานแห่งชาติจะต้องมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขต (Zoning) ย่อยๆ เพื่อประโยชน์ด้านการบริหารจัดการดังนี้ คือ เขตบริการ เขตเพื่อการพักผ่อนและการศึกษาหาความรู้ เขตสงวนสภาพธรรมชาติ เขตหวงห้าม เขตฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ เขตกิจกรรมพิเศษและ

เขตกันชน ในส่วนของแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน จะต้องดำเนินการบริหารจัดการของ กองโบราณคดี กรมศิลปากร 6 วิธีคือ การป้องกันการเสื่อมสภาพ การรักษาสภาพ การเสริมความแข็งแรง การบูรณะ การสร้างขึ้นใหม่ และการประยุกต์การใช้สอย

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

แนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ นววรรณ (2546) กล่าวว่า ขั้นตอนของการดำเนินงาน นักวางแผนจัดการพื้นที่จำเป็นต้องทำการวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวก่อน เนื่องจากเป็นขั้นตอนสำคัญก่อนการกำหนดแนวทางหรือมาตรการในการอนุรักษ์โดยมีรายละเอียด ดังนี้

การวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยว มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อบ่งชี้ศักยภาพของทรัพยากร (resource potential) ภายในแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์หาจุดเด่น/จุดดึงดูด ที่สามารถนำมาพัฒนาให้เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว นั้นๆ เพื่อวิเคราะห์ความเหมาะสมต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเฉพาะอย่างสำหรับการกำหนดแนวทางจัดกิจกรรมและเพื่อหาข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์รูปแบบที่เหมาะสมสอดคล้องกับ ศักยภาพที่มี
2. เพื่อบ่งชี้ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น (potential impact) อันเนื่องมาจากความอ่อนไหวเปราะบางของพื้นที่โดยธรรมชาติ และเนื่องมาจากการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงสภาพ ธรรมชาติของพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมการใช้ประโยชน์ ทั้งนี้เพื่อหาแนวทางในการป้องกัน ผลกระทบ ตลอดจนกำหนดรูปแบบและแนวทางการพัฒนาที่ไม่เกินขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying capacity) ของพื้นที่
3. เพื่อบ่งชี้โอกาสด้านการสื่อความหมายธรรมชาติ (opportunity for interpretation) เพื่อกระตุ้นให้ผู้ใช้ประโยชน์แหล่งท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเพลิดเพลิน และได้เห็นคุณค่าและ ความสำคัญของทรัพยากร อันจะส่งผลให้นักท่องเที่ยวให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากร ของพื้นที่

โดยการศึกษาวิเคราะห์ส่วนใหญ่ควรจะครอบคลุมประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ความคงทนทางด้านสิ่งแวดล้อม (environment stability) โดยการวิเคราะห์ควร พิจารณาจากประเภทของระบบนิเวศ ลักษณะดิน ลักษณะภูมิประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งความลาดชัน และภูมิอากาศเป็นสำคัญ ความคงทนทางด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัย กำหนดความยากง่ายต่อการถูกทำลาย หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งคือ เป็นปัจจัยที่สำคัญใน การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ ที่จะต้องรักษาระดับเอาไว้ให้ได้
2. ลักษณะเฉพาะทางธรรมชาติของพื้นที่ (landscape personality) ที่สำคัญได้แก่

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชีวภาพ (สังคมพืชและสัตว์ป่า) ความโดดเด่นเฉพาะตัวของพื้นที่ (area uniqueness) เช่น การเป็นระบบนิเวศที่หายาก ลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่น เช่น กรณีลัดฐานที่พบเพียงแห่งเดียวในประเทศ ฯลฯ ซึ่งลักษณะเฉพาะทางธรรมชาติของพื้นที่ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่จะต้องได้รับการรักษาไว้อย่างยิ่งยั้ง

3. ความเหมาะสมของฐานทรัพยากรที่จำเป็นต่อการประกอบกิจกรรมเฉพาะอย่าง เช่น พื้นที่ที่มีปริมาณและความหลากหลายของนกป่า มีความเหมาะสมสำหรับกิจกรรมดูนก พื้นที่มีลักษณะเป็นชายหาดที่ชาวประมงและเหยี่ยวยาว มีความเหมาะสมสำหรับกิจกรรมอาบแดดและเล่นน้ำ เหล่านี้ เป็นต้น การทราบถึงความเหมาะสมของฐานทรัพยากรที่จำเป็นต่อการประกอบกิจกรรมเฉพาะอย่างช่วยให้นักจัดการกำหนดแนวทางในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสอดคล้องกับพื้นที่ ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว

4. โอกาสในการประกอบกิจกรรมได้หลากหลาย พื้นที่นั้นหนาแน่นการใดๆ ที่ฐานทรัพยากรเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนสามารถประกอบกิจกรรมได้หลากหลายชนิด ก็ถือได้ว่าพื้นที่นั้นมีศักยภาพสูง นักจัดการมีทางเลือกในการส่งเสริมกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่อื่นเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวในทางอ้อม

5. ความสะดวกในการเข้าถึง (accessibility) หากเป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาเส้นทางเข้าถึงอยู่แล้ว การวิเคราะห์จะให้ความสำคัญกับสภาพเส้นทาง ระยะทางถึงพื้นที่ประกอบกิจกรรมตลอดจนช่วงเวลา/ฤดูกาลที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ แต่หากเป็นกรณีของพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาการวิเคราะห์จะมุ่งที่ประเด็นของความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการพัฒนาเส้นทางเข้าถึงทั้งในแง่การลงทุน ในแง่วิศวกรรมและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิด ความสะดวกในการเข้าถึงจะส่งผลถึงปริมาณการเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ซึ่งส่งผลต่อเนื่องโดยตรงถึงระดับของผลกระทบที่จะเกิดกับพื้นที่ ดังนั้น นักจัดการจึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ความสะดวกในการเข้าถึง ก่อนการกำหนดแนวทางการจัดการและการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว

6. ระยะห่างและความเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ประกอบกิจกรรมนั้นหนาแน่นการประเภทเดียวกัน เช่นเดียวกับปัจจัยในข้อ 4. ความเชื่อมโยงระหว่างแหล่งท่องเที่ยวที่ทำการวิเคราะห์กับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ จะช่วยเพิ่มทางเลือกในการเสนอแนะกิจกรรมการท่องเที่ยวให้กับนักจัดการพื้นที่

7. ความปลอดภัย ทั้งในแง่ภัยจากธรรมชาติ และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวอันเนื่องมาจากภัยคุกคามทางสังคมภายในแหล่งท่องเที่ยวถือว่าเป็นปัจจัยเสริมอีกประการหนึ่งที่จำเป็นจะต้องให้ความสำคัญควบคู่กับประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวทรัพยากรโดยตรง ทั้งนี้เพราะส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์จะมุ่งที่คุณภาพของประสบการณ์นั้นหนาแน่นการที่ผู้มา

เยือนจะได้รับจากแหล่งท่องเที่ยวไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าคุณภาพของทรัพยากร เพราะหากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไป ความยั่งยืนของระบบการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ก็คงไม่เกิด

8. ศักยภาพด้านสื่อความหมาย (potential for interpretation) หรือสภาพพื้นที่และทรัพยากรในพื้นที่ที่เอื้ออำนวยต่อการกำหนดเค้าโครงเรื่องในการสื่อความหมาย (Interpretive theme) เพื่อพัฒนาโปรแกรมสื่อความหมายที่จะเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้เรียนรู้และพัฒนาจิตสำนึกที่ดีต่อการรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งที่จะต้องทำการวิเคราะห์

การวิเคราะห์กิจกรรมการท่องเที่ยว

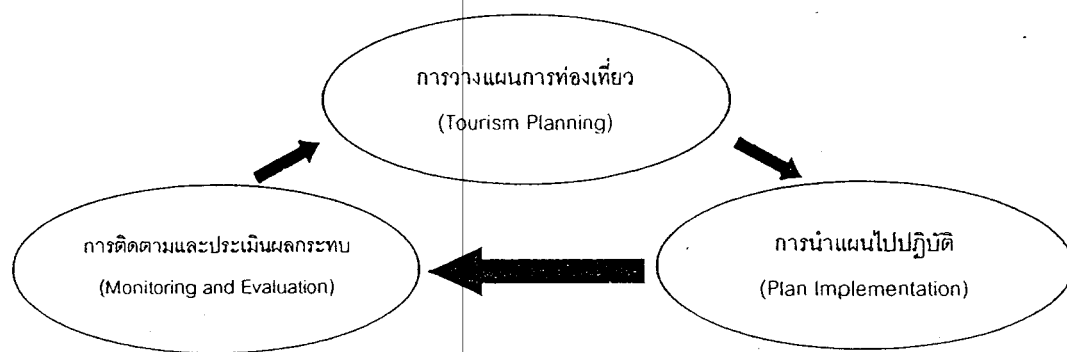
การวิเคราะห์กิจกรรมการท่องเที่ยวมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเนื่องจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นตัวกระทำ หรือปัจจัยผลักดันที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (environment impact) ขึ้นกับแหล่งท่องเที่ยว การวิเคราะห์กิจกรรมการท่องเที่ยวโดยทั่วไปจะใช้วิธีการสังเกต ตรวจวัดร่องรอย การใช้ประโยชน์ การตรวจนับจำนวน และการสอบถามจากตัวผู้ใช้ประโยชน์หรือนักท่องเที่ยว อย่างใดอย่างหนึ่งหรือประกอบกันตามความเหมาะสมโดยประเด็นในการวิเคราะห์จะครอบคลุมตั้งแต่เรื่องของปริมาณการใช้ประโยชน์ (จำนวนผู้ใช้ประโยชน์ หรือนักท่องเที่ยว) ซึ่งใช้วิธีการแจงนับจำนวนจริง การวิเคราะห์การกระจายของนักท่องเที่ยวในการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรม ซึ่งใช้วิธีการคือการสังเกตและจัดทำแผนที่บันทึกกิจกรรมการวิเคราะห์รูปแบบกิจกรรมการใช้ประโยชน์และพฤติกรรมของผู้ใช้ประโยชน์ ซึ่งอาศัยวิธีการสังเกต การตรวจวัดร่องรอย และการสอบถามควบคู่กัน ไปจนถึงการศึกษาลักษณะพื้นฐานทางสังคมประชากร ความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยวิธีการสอบถาม

ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ทุกๆ ส่วนสามารถนำไปใช้ในการกำหนดปริมาณและการกระจายที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวในบริเวณต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว กำหนดรูปแบบกิจกรรมนันทนาการที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ในระดับที่แหล่งท่องเที่ยวสามารถรองรับได้ และกำหนดแนวทางในการส่งเสริมความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวในระดับที่เป็นไปได้ ซึ่งทั้งหมดรวมเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

หลักการและแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

เป้าหมายสูงสุดของการอนุรักษ์ คือ ความยั่งยืน (sustainability) และโดยเนื้อแท้การอนุรักษ์ไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาไว้โดยไม่ใช้ประโยชน์ หากแต่เป็นการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด (wise use) ที่ผู้รู้ว่าจะสามารถให้ทรัพยากรได้ในระดับไหนจึงจะไม่ทำให้ฐานทรัพยากรต้องถูกทำลายเป็นการใช้ประโยชน์ที่ก่อให้เกิดผลกระทบในระดับต่ำ (low impact) และ

มีการสูญเสียทรัพยากรน้อยที่สุด (least waste) จากหลักการพื้นฐานดังกล่าวการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวจึงมุ่งไปที่การจัดการแหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว เพื่อควบคุมระดับผลกระทบที่จะเกิดจากกิจกรรมการใช้ประโยชน์แหล่งท่องเที่ยวให้ต่ำที่สุด การพัฒนาใดๆ ในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมุ่งให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรน้อยที่สุดในขณะเดียวกันการจัดการโดยภาพรวมจะต้องสามารถรักษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเอาไว้ให้ได้ในระดับที่ควรจะเป็น หลักการพื้นฐานดังกล่าวสามารถสรุปในรูปของภาพจำลอง ดังปรากฏในภาพที่ 1

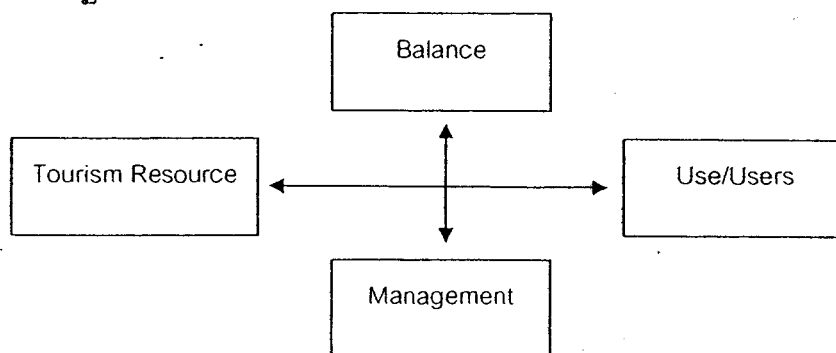

ภาพที่ 1 กระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว
ที่มา : นภวรรณ (2546)

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวจะต้องเริ่มที่การวางแผน (planning) กำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการจัดการพื้นที่และผู้ใช้ประโยชน์ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ทรัพยากรและกิจกรรมการใช้ประโยชน์เพื่อระบุศักยภาพและจุดเด่นที่จะต้องรักษาไว้อย่างยั่งยืน ระบุกิจกรรมการใช้ประโยชน์ และปริมาณและการกระจายของผู้ใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว กำหนดเขตการจัดการรูปแบบและระดับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนมาตรการและกลยุทธ์เสริมอื่นๆ ที่จะช่วยควบคุมการใช้ประโยชน์และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบจนพื้นที่ไม่สามารถรองรับได้ในระยะยาว โดยที่แผนการท่องเที่ยวที่ดีจะต้องได้รับการยอมรับจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stake holders) ทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่บริหารจัดการ และดูแลรักษาพื้นที่ ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ภาครัฐ นักท่องเที่ยว ตลอดจนราษฎรในท้องถิ่น ดังนั้นการวางแผนที่ดีจึงจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนกลุ่มต่างๆ ดังกล่าวมีส่วนร่วมให้ข้อมูลและความคิดเห็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่ว่าทุกฝ่ายจะให้ความร่วมมือในการนำเอาแผนไปปฏิบัติ (plan implementation)

นอกเหนือจากการดำเนินการวางแผน และการนำเอาแผนไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญในการดำเนินการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนผู้ที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะหน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาพื้นที่จะต้องให้ความสำคัญและมีการ

ดำเนินการอย่างจริงจังในส่วนของการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามแผน (monitoring and evaluation) ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบเงื่อนไขต่างๆ ของพื้นที่อย่างต่อเนื่องและเพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับประสิทธิภาพของมาตรการจัดการ/การอนุรักษ์ในแต่ละส่วนหากมาตรการส่วนใดไม่สามารถช่วยรักษาระดับคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวและประสบการณ์นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเอาไว้ได้ ก็สมควรที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยน และติดตามประเมินผลต่อไปอีก โดยสรุปแล้วแนวทางการดำเนินการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวจะปรากฏในรูปของกระบวนการที่ต่อเนื่องดังปรากฏตามภาพที่ 2

ภาพที่ 2 หลักการพื้นฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

ที่มา : นววรรณ (2546)

นววรรณ (2546) ได้ให้ในรายละเอียดที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น เกี่ยวกับการดำเนินการเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยได้เสนอแนะแนวทางควรที่จะต้องดำเนินการในส่วนต่างๆ ที่สำคัญภายหลังการวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้

1. การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ (use zoning) แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจำเป็นต้องมีการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์หรือเขตการจัดการ (management zone) ที่ชัดเจนเพื่อให้ง่ายต่อการบริหารจัดการ และลดความขัดแย้งระหว่างกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่อาจจะไม่สอดคล้องกันตลอดจนป้องกันผลกระทบจากกิจกรรมการใช้ประโยชน์ต่อระบบนิเวศโดยรวมของแหล่งท่องเที่ยว เช่น เขตบริการ (service zone) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่รองรับการใช้ประโยชน์ที่เข้มข้นที่สุด ควรกำหนดไว้ในบริเวณที่มีความหนาแน่นทางด้านนิเวศโดยภาพรวมสูงกว่าบริเวณอื่นๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว มีพื้นที่ราบมากพอที่จะจัดสิ่งอำนวยความสะดวก มีความเป็นศูนย์กลางเชื่อมต่อกับบริเวณที่น่าสนใจจุดอื่นๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว และสามารถเข้าถึงได้สะดวก ในขณะที่บริเวณที่มีความเปราะบางทางด้านนิเวศ ตลอดจนเป็นพื้นที่ที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ควรจัดไว้เป็นเขตสงวนหรือเขตป่าเปลี่ยว (primitive zone) ควบคุมกิจกรรมการใช้ประโยชน์อย่างเข้มงวดเพื่อรักษาสมดุลทางด้านนิเวศและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรทางพันธุกรรมและอื่นๆ โดยที่ระหว่างเขตบริการหรือและป่าเปลี่ยว จัดพื้นที่บางส่วนไว้เป็นแนวกันชนภายใน ในรูปของเขตท่องเที่ยว

นันทนาการ (outdoor recreation zone) หรืออื่นๆ ที่มีการใช้ประโยชน์บางอย่างกว่าเขตบริการเหล่านี้เป็นต้น

2. การจัดกิจกรรมการพัฒนาที่สอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ภายหลังการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจน การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกจะดำเนินการเฉพาะในเขตที่กำหนด เช่น เขตบริการ เขตท่องเที่ยวและนันทนาการ โดยที่การพัฒนาจะทำเท่าที่จำเป็น ส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็ก (Small scale) เน้นเพื่อความปลอดภัยกับนักท่องเที่ยว เช่น ราวกันตก บันไดบนทางเท้า ฯลฯ เพื่อป้องกันผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่อาจเกิดกับสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว เช่น ถนน/ทางเดินที่เป็นกระดานไม้ (boardwalk) ถึงขยะ ฯลฯ เพื่ออำนวยความสะดวกพื้นฐานให้กับผู้ประกอบการกิจกรรมนันทนาการ เช่น ม้านั่ง ห้องน้ำ ห้องสุขา ที่พักแรมอย่างเรียบง่าย และผู้จัดการพื้นที่ เช่น อาครา ลำนักงาน บ้านพักเจ้าหน้าที่ ฯลฯ

3. การจัดการผู้ใช้ประโยชน์ (user/visitor management) การดำเนินการในส่วนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ให้อยู่ในเขตการจัดการที่กำหนด ควบคุมปริมาณการใช้ประโยชน์ไม่ให้เกินขีดความสามารถในการรับรองของพื้นที่ ควบคุมนักท่องเที่ยวให้ประกอบกิจกรรมในรูปแบบที่ไม่เหมาะสม ตลอดจนให้ความรู้และความเพลิดเพลินกับนักท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มความพึงพอใจโดยรวมให้กับผู้ใช้ประโยชน์ซึ่งวิธีการที่ปฏิบัติกันอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติจะมีอยู่มากมาย ประกอบด้วยการใช้กฎระเบียบในการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว จำกัดระยะเวลา และฤดูกาลในการใช้ประโยชน์ ตลอดจนจำกัดกลุ่มผู้ใช้ในบางบริเวณ นอกจากการใช้กฎระเบียบแล้ว การใช้เจ้าหน้าที่ตรวจตราดูแลพื้นที่อย่างสม่ำเสมอก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะต้องดำเนินการควบคู่กัน การใช้โปรแกรมสิ่งความหมาย (Interpretive programs) เช่น สิ่งพิมพ์เพื่อการสื่อความหมาย แผ่นป้ายนิทรรศการ และอื่นๆ ก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่สำคัญที่สามารถใช้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยว ตลอดจนกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวมีจิตสำนึกที่ดีในการช่วยกันอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว

4. การเปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว คงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ของประเทศแวดล้อมโดยชุมชนท้องถิ่น และส่วนหนึ่งของราษฎรในชุมชนอาศัยการท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ของครัวเรือน การจัดการแหล่งท่องเที่ยวจึงควรเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้และปฏิบัติแนวทางการจัดการ และการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวร่วมกันกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อที่พวกเขาเหล่านั้นจะได้ช่วยกันสร้างความยั่งยืนให้กับแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

เนื่องจากทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หากเกิดความเสื่อมสลายจนถึงจุดหนึ่งแล้วมนุษย์จะไม่สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เหล่านั้นที่ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมขึ้นมาทดแทนได้อีกต่อไป ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม คือ การรักษาไว้เพื่อให้เป็นเกียรติประวัติของชาติ และแสดงถึงความสามารถของ บรรพชนในอดีต การอนุรักษ์จึงมุ่งถึงความคงอยู่เป็นเรื่องสำคัญ การดำเนินการใดๆ เกี่ยวกับมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจึงให้ความสำคัญกับความพยายามฟื้นฟู และรักษาสภาพดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด โดยกำหนดมาตรการเพื่อหลีกเลี่ยงกิจกรรมที่อาจส่งผลต่อมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ในปัจจุบันนานาชาติต่างมีความเห็นว่า ทรัพยากรเหล่านั้นเป็นเรื่องการสร้างสรรคของมนุษยชาติและเป็นทรัพยากรที่อาจนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ด้านต่างๆ ทั้งทางด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้ ประวัติศาสตร์อารยธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ แนวทางในการอนุรักษ์จึงมีการผสมผสาน จากวัตถุประสงค์เดิมคือมุ่งเน้นวิชาการ แต่ได้มีการประสานเข้ากับการใช้ประโยชน์ด้านการพักผ่อนและการท่องเที่ยว โดยมีการจัดระบบภูมิทัศน์ การเผยแพร่ความรู้ รวมทั้งองค์ประกอบพื้นฐานของการท่องเที่ยวพร้อมกันด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการประสานกับลักษณะการใช้งาน แต่ทั้งนี้ต้องเคารพหลักฐานเดิมและไม่ขัดกับระเบียบวิธีการในการอนุรักษ์ตามแนวทางสากล

อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม แม้จะดำเนินการถูกต้องตามหลักการสากลก็ตาม แต่นานาชาติยังมีความห่วงใยในเรื่องของการใช้ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อเป็นประโยชน์ทางการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพราะต่างมีความเห็นร่วมกันว่าทรัพยากรดังกล่าวเป็นมรดกของมวลมนุษยชาติโดยรวม ที่ควรจะต้องรักษาไว้ให้คงทนต่อไป จึงได้มีข้อตกลงที่เรียกว่า กฎบัตรบริสเซลส์ขึ้น เมื่อ ค.ศ. 1976 ในการประชุมของสภาระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดีที่กรุงบริสเซลล์ ประเทศเบลเยียม ซึ่งแสดงความเป็นห่วงต่อการใช้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการท่องเที่ยวโดยมีสาระสำคัญ ดังนี้ (สินชัย, 2545)

1. การท่องเที่ยวเป็นพฤติกรรมของมนุษย์โดยทั่วไป มีอิทธิพลสำคัญต่อสภาพแวดล้อมของมนุษย์ รวมทั้งโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีด้วย

2. การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต้องพิจารณาถึงผลทางลบที่เกิดขึ้น เช่น การโจรกรรม ความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นกับโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีที่ถูกใช้งานอย่างหนักและไม่มีขอบเขตจำกัด เพราะทรัพยากรดังกล่าวตรงตามความต้องการพื้นฐานที่จะใช้ดึงดูด

การท่องเที่ยว จึงควรหาทางป้องกันทั้งทางด้านการจัดการสถานที่ ดูแลการใช้ประโยชน์ของนักท่องเที่ยว และไม่ใช้ทรัพยากรโดยไม่จำกัดขอบเขตหรือให้นักท่องเที่ยวเข้าไปหนาแน่นเกินไป

จากสาระสำคัญของหลักการดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของสภากาชาดแห่งชาติที่ต้องการให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจน รวมทั้งยังแสดงเจตจำนงในการสนับสนุนประเทศที่ต้องการความช่วยเหลือในเรื่องของการจัดการ การอบรมบุคลากรและการเผยแพร่ ความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรม รวมทั้งมีการผลิตสื่อต่างๆ เพื่อแสดงถึงปัญหาและความสำคัญของทรัพยากรต่อสาธารณชน เพื่อที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในระดับสากลต่อไป ฉะนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องจึงต้องร่วมมือกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านั้นให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์สืบไป สำหรับประเทศไทยแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีดังนี้

1. การออกกฎหมายคุ้มครองควบคุม เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าของประเทศที่ทุกคนจะต้องช่วยกันดูแลรักษา จึงต้องออกกฎหมายประเทศให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นมรดกของชาติสืบไป โดยประกาศให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นอกจากนี้ยังต้องออกกฎหมายคุ้มครองป้องกันรักษาให้แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้คงอยู่คู่ประเทศนานๆ พร้อมทั้งกำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดหรือฝ่าฝืน เช่น ออกพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นต้น

2. การป้องกันการลักลอบและทำลาย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ จึงต้องป้องกันดูแลรักษาทรัพยากรเหล่านั้น โดยจัดให้มีหน่วยงานพร้อมทั้งเจ้าหน้าที่คอยดูแลรักษา เพื่อมิให้ถูกทำลายหรือมีการลักลอบเข้าไปขุดค้นหาสมบัติที่มีค่า นอกจากนี้ อาจจัดส่งผู้เชี่ยวชาญไปทำการดูแลบูรณะให้คงอยู่สภาพเดิมมากที่สุด

3. จัดหางบประมาณในการบูรณะซ่อมแซม เนื่องจากการบูรณะซ่อมแซมแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก รัฐบาลควรจัดหางบประมาณให้เพียงพอในการบูรณะซ่อมแซม บางครั้งอาจต้องขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์หลักฐานและร่องรอยทางประวัติศาสตร์เอาไว้ เช่น อาจจะขอความช่วยเหลืองบประมาณการบูรณะซ่อมแซมจากองค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ในกรณีเป็นแหล่งมรดกโลก เป็นต้น

4. การจัดหาสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุ เนื่องจากโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และง่ายต่อการถูกโจรกรรม จึงจำเป็นต้องหาสถานที่สำหรับเก็บรวบรวมโบราณวัตถุให้อยู่ในสภาพปลอดภัย สะดวกในการดูแลรักษา และสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม

5. การดูแลรักษาความสะอาด เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นทรัพยากรที่มีลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมและโบราณคดี หากเกิดความสกปรกขึ้นในสถานที่เหล่านั้นแล้ว ย่อมไม่ดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวให้เข้าเยี่ยมชมได้ ฉะนั้นจึงต้องจัดเจ้าหน้าที่คอยดูแลรักษาความสะอาด พร้อมทั้งจัดเตรียมจุดรองรับขยะอย่างเพียงพอและขอความร่วมมือจากนักท่องเที่ยวให้ช่วยกันรักษาความสะอาดด้วย

6. การทำผังเมือง เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและโบราณคดี จึงไม่ควรมีสิ่งปลูกสร้างใดๆ มาบดบังความสวยงามของโบราณสถานเหล่านั้น ควรมีการกำหนดผังเมืองในย่านที่มีโบราณสถานเพื่อป้องกันมิให้มีการปลูกสร้างสิ่งใดๆ มาบดบังความสวยงามของโบราณสถาน

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

1. มัคคุเทศก์

มัคคุเทศก์เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับนักท่องเที่ยวจึงเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อนักท่องเที่ยวมากที่สุด มัคคุเทศก์จึงมีบทบาทสำคัญในการที่จะช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

การให้คำแนะนำที่ถูกต้องในระหว่างการนำนักท่องเที่ยวออกท่องเที่ยวไปยังที่ต่างๆ โดยเฉพาะข้อห้ามข้อควรปฏิบัติต่างๆ เช่น การปฏิบัติตัวเมื่อเข้าไปท่องเที่ยวยังเขตอุทยานแห่งชาติหรือสถานที่สำคัญทางศาสนา เป็นต้น และควรจะให้คำแนะนำเมื่อนักท่องเที่ยวปฏิบัติตนไม่เหมาะสม นอกจากนั้นมัคคุเทศก์ควรทำตัวให้เป็นตัวอย่างที่ดีในการดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว

2. เจ้าของท้องถิ่น

ผู้มีส่วนในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวธรรมชาติ ที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งคือ เจ้าของท้องถิ่น ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงจากทรัพยากรการท่องเที่ยวถ้าสามารถรักษาสีเขียวตามธรรมชาติให้อยู่ในสภาพที่สมดุลคงความสวยงาม จะทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในท้องถิ่นนั้นซึ่งจะเป็นผลดีแก่คนในท้องถิ่นนั้น

3. นักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวจะต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมและปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ และไม่กระทำการใดๆ อันจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรการท่องเที่ยวรวมทั้งช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้วย

4. นักลงทุน/ผู้ประกอบการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

การที่จะเข้าไปลงทุนเพื่อประกอบกิจการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ใดนั้น นักลงทุนควรต้องคำนึงถึงผลเสียต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติด้วย เพราะเมื่อสภาพสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย หรือสูญเสียความงามตามธรรมชาติจะมีผลให้นักท่องเที่ยวเปลี่ยนสถานที่ไปยังบริเวณอื่น และบางครั้งอาจก่อให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งกับคนในท้องถิ่นด้วย

5. หน่วยงานของภาครัฐบาลหรือรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมศุลกากร กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ กรมโยธาธิการ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

6. หน่วยงานภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น สมาคมมัคคเทศก์อาชีพ สมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว องค์การท่องเที่ยวโลก สมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคพื้นแปซิฟิก ฯลฯ

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

- พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484
- พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504
- พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507
- พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

- พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485
- พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504
- พระราชบัญญัติเกาะรัตนโกสินทร์ ศก 121
- พระราชบัญญัติการรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2503
- พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518
- พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2518

อ้างอิง

- ธนภุต สังข์เจย. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการบริการ. คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี. 2550.
- นภวรรณ ฐานะกาญจน์. การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว. ผลงานวิชาการ ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ. (เอกสารอัดสำเนา). 2546.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาและการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว.
- วศิน อิงคพัฒนากุล. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม. ภาควิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์. นครปฐม. 2548
- สินชัย กระบวนแสง. การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. เอกสารการสอนชุดวิชาทรัพยากรการท่องเที่ยวไทย หน่วยที่ 14. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี. 2545.

เรื่อง
มนุษยสัมพันธ์

มนุษยสัมพันธ์

เรียบเรียงโดย อาจารย์พรพิมล ศรีธเรศ

ความหมาย

ในธุรกิจบริการการสร้างมนุษยสัมพันธ์นับว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าผู้ให้บริการสามารถสร้างมนุษยสัมพันธ์กับผู้มารับบริการได้เป็นอย่างดี เพื่อที่จะจูงใจให้ผู้รับบริการเกิดความประทับใจ เกิดความพึงพอใจสูงสุด ในการให้บริการ ก็นับว่าธุรกิจบริการนั้นย่อมจะประสบความสำเร็จ ไม่แต่เฉพาะในธุรกิจบริการเท่านั้นที่มนุษยสัมพันธ์มีส่วนสำคัญ แต่งานทุกงาน หรือแม้แต่ภายในครอบครัวเองยังต้องมีมนุษยสัมพันธ์ต่อกันและกัน เพื่อความผาสุกภายในครอบครัว เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ ก่อเกิดความร่มเย็นเป็นสุขในสังคม

มนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) มีลักษณะเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิชาต่าง ๆ หลายวิชา เช่น สังคมวิทยา จิตวิทยา มานุษยวิทยา ดังนั้นการให้ความหมายของมนุษยสัมพันธ์จึงมีหลายรูปแบบดังต่อไปนี้

มนุษยสัมพันธ์ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Human Relations แยกเป็น 2 คำดังนี้ มนุษย์ (Human) หมายถึง ลักษณะความเป็นมนุษยสัมพันธ์ (Relation) หมายถึง ผูกพันความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกัน ฉะนั้นมนุษยสัมพันธ์ตามความหมายของคำ คือ ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน (บรรยง หมายมั่น. 253.4 : 1)

มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง การติดต่อสื่อสาร สร้างสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งอาจจะเป็นแบบทางการ (formal) หรือแบบที่ไม่เป็นทางการ (informal) ก็ได้ ซึ่งการสัมพันธ์อาจจะมีทั้งระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่มบุคคล หรือกลุ่มบุคคลกับกลุ่มบุคคลก็ได้

มนุษยสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ ในเรื่องของการทำงานร่วมกัน การติดต่อสื่อสาร การประสานงาน เพื่อให้งานนั้นบรรลุตามเป้าหมายที่ได้วางเอาไว้

คาร์เตอร์ วี กู๊ด (Carter V. Good) ได้ให้ความหมายของมนุษยสัมพันธ์ไว้ว่า "มนุษยสัมพันธ์เป็นปฏิกริยาทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล อิทธิพลที่บุคคลมีต่อกัน และเป็นการศึกษาถึงอิทธิพลหรือปฏิกริยาที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลเหล่านั้น"

เควิส (Keith Davis) ได้อธิบายความหมายของมนุษยสัมพันธ์ในแนวกว้างไว้ว่า "มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนในหน่วยงานทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐกิจ ภาครัฐบาล หรือกลุ่มทางสังคม ตลอดจนโรงเรียนและบ้าน ปฏิสัมพันธ์นี้จะปรากฏขึ้นอย่างมากในหน่วยงานที่กลุ่มคนอยู่ร่วมกันอย่างมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ ซึ่งจะช่วยให้การทำงานในหน่วยงานนั้นบรรลุจุดประสงค์"

เอ็ดวิน บี ฟลิปโป ให้ความหมายไว้ว่า “มนุษย์สัมพันธ์” คือ การรวมคนให้ทำงานร่วมกัน ในลักษณะที่มุ่งให้เกิดความร่วมมือประสานงานและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดผลตามเป้าหมาย

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง การติดต่อสื่อสาร การทำกิจกรรมร่วมกัน การติดต่อสื่อสาร การประสานงานของคน กลุ่มคน เพื่อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ความสำคัญ

มนุษยสัมพันธ์นั้นมีบทบาทในการปฏิบัติงานของหน่วยงานหรือองค์กร ตลอดจนการอยู่ร่วมกันในสังคม การสร้างสรรค์บรรยากาศทางมนุษยสัมพันธ์จะช่วยจรรโลงบุคคล และกลุ่มบุคคลไปในทิศทางเดียวกันในการปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ มนุษยสัมพันธ์จึงเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนทุกคน ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “วิชาสาปมาญาติ” คือความเป็นกันเองก่อให้เกิดความรู้สึกเหมือนญาติในเรือนตน ฉะนั้นมนุษยสัมพันธ์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารงาน นักบริหารที่ดีนั้นจะต้องคำนึงถึงมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานก่อนสิ่งอื่น เพราะงานใดๆ ก็ดีจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในหน่วยงานนั้นเป็นสำคัญ

นอกจากจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำงานแล้ว มนุษยสัมพันธ์ยังเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลทั้งในส่วนตัวและส่วนรวม ส่วนตน หมายถึง มนุษยสัมพันธ์ในครอบครัว ส่วนรวมหมายถึง การเกี่ยวข้องกับสังคมนอกบ้าน เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา เป็นต้น ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องมีความสัมพันธ์กันยังมีอีกมากมายหลายประการ ดังนี้

1. ป้องกันความเหงา ว้าเหว่
2. เมื่อมนุษย์ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น
3. เมื่อมนุษย์ต้องการความปลอดภัย
4. เมื่อมนุษย์ต้องการความรัก ความอบอุ่น ต้องการให้คนอื่นรักตน
5. มนุษยสัมพันธ์ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน
6. มนุษยสัมพันธ์ก่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงาน
7. มนุษยสัมพันธ์ก่อให้เกิดความรักใคร่ ประองดองกันในสังคม
8. มนุษยสัมพันธ์ช่วยลดทอนปัญหา ความรุนแรงที่เกิดจากการขัดแย้งกันในสังคม

จุดมุ่งหมายของมนุษย์สัมพันธ์

1. เพื่อให้รู้จักและเข้าใจตนเอง
2. เพื่อให้รู้จักและเข้าใจผู้อื่น
3. เพื่อให้เกิดความรักใคร่ เชื้อถือ ศรัทธา และไว้วางใจจากผู้อื่น
4. เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงานไปสู่เป้าหมาย
5. เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในการทำงานและการอยู่ร่วมกัน
6. เพื่อให้ตนเองมีความสุข ผู้อื่นมีความสุข และสังคมมีประสิทธิภาพ

ความสัมพันธ์ของมนุษย์เราเกิดขึ้นได้ดังนี้

1. สัมพันธ์โดยทางครอบครัว ครอบครัวเป็นกลุ่มคนขนาดเล็กประกอบด้วยบิดา มารดา บุตร ธิดา และผู้อาศัยอื่น ๆ สภาพของครอบครัวจะเป็นสุขหรือไม่ขึ้นอยู่กับสมาชิกของครอบครัว เป็นประการสำคัญ บิดามารดาได้รับการยกย่องได้รับความเคารพนับถืออย่างจริงใจจากบุตร ธิดา และ ผู้อาศัยด้วยการประพฤติ ปฏิบัติกาย วาจาและใจที่สม่ำเสมอ หรือเสมอต้นเสมอปลาย ในขณะที่เดียวกัน บุตร ธิดา ผู้อาศัยก็ต้องประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในแนวทางที่ดีเช่นกัน

ตามปกติแล้วความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นมักจะเกิดจากครอบครัวมากกว่าอย่างอื่น อันนับว่าเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานอันจะช่วยให้มนุษย์เรามีความเข้าใจอันดีต่อกันมากยิ่งขึ้น ครอบครัวเป็นหน่วยปลูกฝังความเข้าใจ ปลูกฝังบุคลิกภาพ และปลูกฝังนิสัย จิตใจต่อบุคคลอีกด้วย

2. ความสัมพันธ์ในทางสมาคม สมาคมคือกลุ่มคนที่มารวมกลุ่มกันอยู่อย่างมีระเบียบ เพื่อร่วมมือกันประกอบกิจกรรมร่วมกัน ผู้คนเหล่านี้จะต้องพบปะเพื่อกำหนดนโยบายต่าง ๆ สมาคมจะตั้งอยู่ได้ก็โดยอาศัยสัมพันธภาพระหว่างบุคคลเหล่านั้น เป็นความจำเป็นอยู่เองที่สมาชิกทั้งหลาย พึงประพฤติดต่อกัน มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกันด้วยความเต็มใจ รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี ไม่ก้าวร้าวซึ่งกันและกัน

3. สัมพันธ์กันทางคมนาคม การคมนาคมเป็นสื่อสัมพันธ์อันดีอีกประการหนึ่งที่จะช่วยประสานงานของกลุ่มคนที่อยู่ห่างไกล ได้ติดต่อประสานงานกัน เช่น มีถนนหนทางที่ดี โทรเลข โทรศัพท์สื่อสารมวลชนต่าง ๆ สื่อกลางเหล่านี้ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อมวลมนุษย์ และเป็นทางแนะนำให้มนุษย์ได้ปฏิบัติได้เหมือนกัน ดังนั้นการคมนาคมจึงมีบทบาทอันสำคัญในการส่งเสริมให้มนุษย์ด้วยกันได้เกิดความรู้ความเข้าใจที่สร้างเสริมความสัมพันธ์กันได้อย่างดี

4. สัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจ มนุษย์เรามีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมานานแล้ว เพราะเหตุว่ามีคามจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพการงาน อันก่อให้เกิดปัจจัย 4 ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน ต่อมาความสลับซับซ้อนของระบบเศรษฐกิจมีมากขึ้น สังคมมีการ

ปฏิบัติจากระบบเกษตรกรรมมาเป็นระบบอุตสาหกรรม ความจำเป็นที่จะได้เพื่อนร่วมงานมีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ความสัมพันธ์ภาพจึงเกิดมากขึ้นด้วย ต้องสัมพันธ์กันในด้าน นายจ้าง ลูกจ้าง ในฐานะผู้ผลิต ผู้บริโภค แต่ละฝ่ายต้องเข้าใจปัญหาและความต้องการของกันและกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน

5. สัมพันธ์กันในการศึกษา มนุษย์ได้รับการศึกษามาเป็นเวลานานแสนนาน การศึกษาช่วยให้มนุษย์เราได้ทราบสถานการณ์ที่แท้จริงของบุคคล ทำให้บุคคลรู้จักปรับตัวให้เข้ากับคนหมู่มากได้

6. สัมพันธ์กันโดยทางการเมือง การเมืองการปกครอง ย่อมเกิดขึ้นเสมอในหมู่มนุษย์มากหรือน้อยเท่านั้น การที่บุคคลทั้งหลายมีส่วนเกี่ยวข้องในภาระหน้าที่แบบเดียวกัน ย่อมจะเกิดความเข้าใจดีต่อกัน ต่อจากนั้นการวางแผนทางการเมือง เพื่อปฏิบัติภารกิจหน้าที่แบบเดียวกันที่ตนรับผิดชอบจึงได้เริ่มขึ้นโดยมีสมาชิกอื่น ๆ เป็นผู้ช่วยเหลือและรับรองสภาพการณ์นั้น

7. สัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการประกอบธุรกิจต่าง ๆ และการแบ่งแยกหน้าที่และภารกิจในการประกอบการผลิต การจำหน่าย การกระจาย บริหารงานออกไปโดยทั่วถึงกัน สัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ยังเอื้อประโยชน์ในการแข่งขันกันอย่างเสรีในทางการผลิต การจำหน่าย การบริการ เกิดการเผยแพร่ และการถ่ายทอดความคิดเห็นในด้านการศึกษา ทฤษฎี การทดลอง นำไปสู่การปฏิบัติ จนเกิดแนวความคิดโดยเสรี

ความต้องการที่จะได้ผู้ร่วมงาน ในอันที่จะทำให้การปฏิบัติงานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จะเห็นได้ว่าประโยชน์ที่เราได้รับจากการมีสัมพันธภาพต่อกันมากมายอาจจะกล่าวได้ว่าการที่โลกมนุษย์เราเจริญขึ้นมากในปัจจุบันเนื่องมาจากมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อกันนั่นเอง และมนุษย์เราจะต้องเรียนรู้ในการสร้างมนุษย์ที่ดีต่อกันมากทั้งนี้เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม

หลักของมนุษย์สัมพันธ์

การเสริมสร้างมนุษย์สัมพันธ์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคน ไม่ว่าจะเป็นหัวหน้างาน ผู้ได้บังคับบัญชา หรือบุคคลทั่วไป แต่จะอย่างไรจึงจะเกิดมนุษย์สัมพันธ์ขึ้น เดล คาร์เนดี้ (Dale Carnegie) ได้ให้หลักไว้ว่า “จงให้สิ่งที่เขาต้องการก่อน แล้วเราจะได้รับสิ่งที่เราต้องการ”

การให้ในที่นี้ จะเป็นอะไรก็ได้ที่เราจะให้เขา เขาก็จะตอบให้ เราพูดกับเขาด้วยความไพเราะเขาก็จะพูดกับเราด้วยความไพเราะเช่นกัน ตรงกับสุภาษิตไทยที่ว่า

ให้ท่านท่านจักให้	ตอบสนอง
นบท่านท่านจักปอง	นอบไหว้
รักท่านท่านควรครอง	ควรรัก เรานา
สามสิ่งนี้เว้นไว้	แต่ผู้ทรน

การให้จึงมิได้หมายถึงทรัพย์สินเงินทองอย่างเดียว แต่หมายถึงการให้ความรัก ความเห็นอกเห็นใจ การเคารพนับถือ ความจริงใจ ฯลฯ

มนุษยสัมพันธ์เป็นสิ่งจำเป็นที่เราจะต้องเรียนรู้ เพื่อให้เราอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ช่วยให้อชีวิตประสบความสำเร็จ สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ปัจจุบันโลกก้าวหน้าไปมาก การบริหารงานชนิดใช้อำนาจเป็นใหญ่ โดยไม่คำนึงถึงจิตใจผู้ใต้บังคับบัญชาเลยนั้นอาจจะได้ผลดีในระยะแรก จากการศึกษาและวิจัยของนักวิชาการทางด้านมนุษยสัมพันธ์ในระยะหลังนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นแล้วว่า การใช้อำนาจไม่เป็นผลดีแก่การบริหารงานแล้ว ยังได้พบต่อไปว่า แม้แต่เงินก็ไม่สามารถจะซื้อความร่วมมือร่วมใจ ความจงรักภักดี ทั้งนี้ก็เพราะคนงานก็คือคนนั่นเอง ย่อมมีชีวิตจิตใจที่มีความรู้สึกนึกคิด มีความรู้สึกที่ต้องการได้รับการปฏิบัติจากใจจากผู้บังคับบัญชาและผู้ร่วมงานอื่น ๆ ในฐานะที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน

กฎบางประการของการใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ ในหน่วยงาน องค์กร หรือสถาบันประกอบได้ด้วยบุคคล 3 ประเภท คือ

1. ผู้บังคับบัญชา หมายถึง หัวหน้าหรือผู้บริหารทุกระดับตั้งแต่ระดับสูงสุดของหน่วยงานจนถึงผู้บริหารระดับล่างของหน่วยงาน ผู้บังคับบัญชาจะมีลูกน้องหรือมีผู้ใต้บังคับบัญชาที่ต้องดูแลรับผิดชอบ
2. ผู้ใต้บังคับบัญชา หมายถึง ผู้ที่อยู่ภายใต้การดูแลบังคับบัญชาของหัวหน้าหรือผู้บริหารส่วนใหญ่จะเป็นผู้น้อยหรือผู้ปฏิบัติงานหรือเป็นคนงานนั่นเอง อย่างไรก็ตามผู้ใต้บังคับบัญชาบางคนอาจจะเป็นผู้บังคับบัญชาด้วยก็ได้ ถ้าบุคคลนั้นเป็นผู้บริหารระดับกลาง ก็จะมีทั้งผู้บริหารระดับสูงเป็นผู้บังคับบัญชา และขณะเดียวกันก็มีลูกน้องที่จะต้องควบคุมดูแล อีกด้วย
3. เพื่อนร่วมงาน หมายถึง บุคคลที่ทำงานในระดับเดียวกัน มีฐานะตำแหน่งหรือหน้าที่การทำงานอย่างเดียวกัน สำหรับในองค์กรหรือหน่วยงานทั่วไป หมายถึง เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานหรือคนงานที่ทำงานในแผนกเดียวกันและทำงานเหมือนกันนั่นเอง

หลักในการสร้างมนุษยสัมพันธ์

การสำรวจตัวเอง การสำรวจตัวเองว่ามีข้อเด่น ข้อด้อยอย่างไรบ้างเพื่อที่จะได้ทำให้รู้จักและเข้าใจตนเองก่อนที่จะเข้าใจผู้อื่น โดยสิ่งที่จะต้องสำรวจมีดังต่อไปนี้

1. รูปร่างหน้าตาและสุขภาพ ของเราเป็นคนที่มีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร สูง เตี้ย ผิวดำ ผิวดำ ผิวดำสองสี อ้วนหรือผอม เพื่อที่จะได้หาข้อแก้ไขและปรับปรุงตนเองต่อไป
2. สติปัญญา หรือ ความสามารถในการเรียนรู้และแก้ปัญหา เพื่อให้เราทราบว่าเรามีความสามารถอยู่ในระดับใด เพื่อที่จะพัฒนาความสามารถของตนเองต่อไป

3. ความรู้ทั่วไป สำรจคว่าเรามีความรู้ทั่วไปที่จะสามารถพูดคุยกับกับคนอื่นได้ทุกเรื่องหรือไม่ เรื่องอะไรที่รู้ดีที่สุด เรื่องอะไรที่ไม่รู้เลย สามารถพูดคุยกับคนอาชีพต่างๆได้ดีเพียงใด
4. ความสามารถพิเศษ สำรจคว่าเรามีความสามารถพิเศษด้านใดบ้าง ทำอะไรได้ดี
5. การแต่งกาย ตนเองแต่งกายเป็นอย่างไร รสนิยมเป็นแบบไหน และเหมาะสมกับตนเองหรือไม่ บางครั้งในข้อนี้จำเป็นจะต้องให้ผู้อื่นช่วยสำรจก็ได้
6. การพูดจา สังเกตคำพูด น้ำเสียงเบา หนัก ชัดถ้อยชัดคำ เหมาะสมกับบุคคลที่เราพูดจาด้วยหรือไม่
7. กิริยาท่าทาง นุ่มนวล สุภาพ แข็งกระด้าง
8. นิสัยใจคอและบุคลิกภาพ เรามีนิสัยใจคออย่างไร เห็นแก่ตัวหรือไม่ ใจร้อนหรือใจเย็น เป็นคนเก็บตัวหรือแสดงออก ขยันหรือขี้เกียจ มีความรับผิดชอบหรือไม่ เจ้าอารมณ์ หุนหันพลันแล่น หรือมีเหตุผล เชื้อมั่นในตนเองหรือซ้าลาด ก้าวร้าวหรือสุภาพอ่อนโยน
9. ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้บุคคลสร้างสัมพันธ์ภาพได้ดีหรือไม่ หากเรารู้จักฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของเรา จะทำให้เราสามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสม

ยอมรับและตระหนักในความต้องการที่จะปรับปรุงตนเอง เมื่อเราสำรจตัวเองแล้ว จะทำให้เราทราบว่ามีจุดบกพร่องใดบ้างที่จะต้องแก้ไขปรับปรุง แล้วพยายามค่อยๆปรับปรุงตัวเอง แก้ไขข้อบกพร่องให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ศึกษาสภาพวัฒนธรรม ประเพณีและสังคม วัฒนธรรมประเพณีและสังคมรวมถึงสภาพธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลเป็นอย่างยิ่ง เช่น คนที่อยู่ใกล้ทะเลส่วนใหญ่พูดเสียงดัง ถ้าบุคคลผู้นี้มาพูดกับเราดูเหมือนว่าเขาเป็นคนก้าวร้าว ไม่มีมารยาท แต่ถ้าเรารู้ว่าเขาอยู่ใกล้ทะเล ก็จะทำให้เราเข้าใจและอภัยเขาได้ หรือถ้าเรามีเพื่อนเป็นชาวมุสลิมคนหนึ่งในกลุ่มเพื่อนหลายคน ทุกครั้งที่มีการเลี้ยงฉลองกันจะเป็นอาหารที่ทำด้วยเนื้อสุกรทุกอย่างบ่อยครั้ง ถ้าเป็นเช่นนี้แล้วมนุษยสัมพันธ์ระหว่างเรากับชาวมุสลิมคนนั้นคงเสื่อมสลายลงอย่างแน่นอน ดังนั้นจึงต้องศึกษาสภาพวัฒนธรรม ประเพณี และสังคมให้เข้าใจและนำไปเป็นองค์ประกอบในการสร้างมนุษยสัมพันธ์

ศึกษาหลักการและวิธีการสร้างมนุษยสัมพันธ์ การสร้างมนุษยสัมพันธ์จำเป็นจะต้องยึดหลักวิชาการและหลักการทั่วไป เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ และศึกษาวิธีการต่างๆหลายวิธีการแล้วผสมผสานวิธีการต่างๆเข้ากับความสามารถส่วนตัว สร้างมนุษยสัมพันธ์ให้

สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ และให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนสังคมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาจากเอกสารตำราต่างๆ งานวิจัย ประวัติของผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและมีชื่อเสียงในวงการธุรกิจ และสังคม

การสร้างมนุษยสัมพันธ์ตามแนวพุทธ

ผู้ที่ปฏิบัติงานในสายงานบริการควรจะนำหลักศาสนาพุทธไปปฏิบัติด้วย สำหรับหลักพุทธธรรมที่ก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์มีอยู่มากมายหลายคำสอน ตัวอย่างเช่น

1. มรณวาสธรรม 4

สัจจะ	คือ	ความซื่อสัตย์ต่อกัน
ทมะ	คือ	การข่มใจและหักห้ามใจ
ขันติ	คือ	ความอดทน ความอดกลั้น
จาคะ	คือ	การบริจาค หรือ การให้

2. สังคหวัตถุธรรม 4

ทาน	คือ	การให้
ปิยวาจา	คือ	ถ้อยคำอันเป็นที่รัก
อตถจริยา	คือ	การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น
สมนัตตา	คือ	ความเป็นผู้ที่เสมอต้นเสมอปลาย และวางตัวเหมาะสม

3. อิทธิบาท 4

ฉันทะ	คือ	ความพึงพอใจในสิ่งที่ทำอยู่ หรือมีอยู่
วิริยะ	คือ	ความเพียรพยายาม
จิตตะ	คือ	ความตั้งใจ
วิมังสา	คือ	ความสุขุมรอบคอบ พินิจ พิจารณาส่งสิ่งที่ทำอยู่ด้วย

ปัญญา

อุปสรรคของมนุษย์สัมพันธ์

จากคำกล่าวของอริสโตเติล ที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมมีธรรมชาติที่ต้องการจะอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นอยู่แล้ว แต่ก็ยังมีเหตุให้มนุษย์เรามีสัมพันธ์กันไม่ค่อยดี ซึ่งมักจะโทษว่า ไม่เข้าใจกัน ความเห็นไม่ตรงกัน อุปนิสัยต่างกัน ความเป็นอยู่ต่างกัน ผลประโยชน์ขัดกัน แต่ส่วนลึกที่แท้จริงแล้ว ความไม่มีมนุษยสัมพันธ์นั้นมาจากการที่คนเราชอบเอาตัวเองเป็นใหญ่ ชอบความง่ายและสะดวกเฉพาะตัว จนเคยชินติดเป็นนิสัย แม้แต่การเข้าแถวแสดงความเคารพธงชาติ สวดมนต์ไหว้พระในตอนเช้า ซึ่งเป็นของดีแสดงความเป็นเอกราชของชาติ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของคนในชาติ ยังมีนักศึกษา ครู-อาจารย์ จำนวนไม่น้อยมาไม่ทัน บางคนไม่สนใจด้วยซ้ำ ทั้งนี้เป็นเพราะไปขัดต่อความสะดวกความเคยชิน ดังนี้ ความสัมพันธ์ของกลุ่มกับภพพร่อง ทำให้คุณค่าความดีของสังคมสถาบันลดลง

เมื่อมนุษยสัมพันธ์กันไม่ดี ก็จะทำให้งานหรือการอยู่ร่วมกันไม่ดี ซึ่งในที่นี้จะขอยกเหตุผลหรืออุปสรรคที่ทำให้เกิดความบกพร่องมนุษยสัมพันธ์พอเป็นเครื่องเตือนสติ และนำไปปรับปรุง 2-3 เรื่อง คือ

1. ทิฐิ คือ ความเห็นที่เกิดขึ้นกับบุคคลที่ยากยิ่งจะเปลี่ยน ทิฐิจึงเป็นอุปสรรคและเป็นเหตุที่บั่นทอนมนุษยสัมพันธ์

2. มละหรือมลทิน หลักธรรมที่ทำให้เกิดทุกข์ เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ นับว่าเป็นโทษแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติทั้งแก่ตนเองแลแก่ผู้คบหาสมาคมก็คือ มละ 9 หรือ มลทิน 9 ได้แก่

2.1 ความโกรธ เป็นเครื่องทำลายความงาม ขาดสติ ความรับผิดชอบชั่วดี

2.2 ลบหลู่คุณท่าน มีใจหยาบกระด้างจนไม่รู้จักบุญคุณของผู้มีบุญคุณ

2.3 ฤษยา (ริษยา) ความรู้สึกที่ไม่อยากให้ผู้อื่นได้ดี

2.4 ตระหนี่ ไม่ยอมแบ่งปัน ในสิ่งที่ควรแบ่งปัน

2.5 มายา (ทารยา) ความเป็นคนเจ้าเล่ห์

2.6 มกัถวต เป็นความขี้อาย ชอบแสดงแต่ส่วนดี ส่วนที่ไม่ดีกลับบงำไว้

2.7 ปดเท็จ ปิโปตมตเท็จ ชอบกลับความ ปลิ้นปล้อน

2.8 ความปรารถนาลามก หมกมุ่นในกามคุณ

2.9 เห็นผิด ไม่คิดถึงบาปบุญคุณโทษ และแม้แต่สำคัญผิดคิดว่าวิชาความรู้

สำคัญกว่ากิริยามารยาท

3. อคติ ผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดีควรหลีกเลี่ยงอคติ 4 อันได้แก่

3.1 ฉันทาคติ คือ ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน

3.2 โทสาคติ คือ ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน

3.3 โมหาคติ คือ ลำเอียงเพราะเขลา

3.4 ภาษาคติ คือ ลำเอียงเพราะกลัว

คุณลักษณะของผู้มีบุคลิกภาพในการทำงาน

การทำงานในทุกหน่วยงานจำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นตลอดเวลา การที่จะได้รับความนิยมนั้น เชื้อถ้อยยอมรับจากผู้อื่นต้องอาศัยบุคลิกภาพและความสามารถในการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับบุคคลหลายระดับ ผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานจึงมีลักษณะเฉพาะที่พึงประสงค์อันจะช่วยให้ การทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่นจะต้องมีคุณลักษณะต่อไปนี้

1. การแต่งกายเหมาะสมกับหน่วยงาน และลักษณะของงานที่ตนต้องปฏิบัติหน่วยงานบางแห่งมีกฎเกณฑ์บอกได้ชัดเจนเกี่ยวกับการแต่งกายของพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งจำเป็นที่ต้องปฏิบัติตาม แต่หากไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ก็ต้องยึดความเหมาะสมในเรื่องรูปทรง สีสัน คุณภาพ ความสะอาด ความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน ฯลฯ เป็นเกณฑ์ซึ่งแต่ละคนจะต้องพิจารณาเป็นการเฉพาะ

2. การวางตัวเหมาะสมกับฐานะ ตำแหน่ง และหน้าที่ของตน หัวหน้างานผู้ได้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานต่างก็มีความมุ่งหวังคนอื่น ๆ จะปฏิบัติตนอย่างไร ดังนั้น พนักงานทุกคนจึงต้องเรียนรู้ถึงการวางตัวที่เหมาะสม ซึ่งมีหลักกว้าง ๆ ดังนี้ ความสุภาพ นุ่มนวล อ่อนน้อม อ่อนหวาน จริงใจ ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะผูกมัดนำใจคนได้เป็นอย่างดี

3. อิริยาบถในการทำงานให้เหมาะสมเป็นสง่าราศี แลเป็นที่นิยมยกย่องเกรงใจของคนทั่วไปไม่ว่าจะเป็นการนั่ง การเดิน การยืน หลักทั่ว ๆ ไปก็คือ ยืน นั่ง เดิน ด้วยความสำรวม มีสง่า ราศี ตัวตรง ไม่ไขว่ห้างหรือกระดิกขาต่อหน้าผู้ใหญ่ สุภาพสตรีต้องไม่นั่งถ่างขาหรือไขว่ห้างในที่ชุมชน เป็นต้น

4. การแสดงออกในการพูด และกิริยาท่าทาง ต้องให้เหมาะสมในเรื่องการจับปากคอ การไหว้ การทำความเคารพ การใช้สรรพนามแทนตนเองและผู้ฟังให้เหมาะสมแก่วัยและฐานะทางสังคม และถูกต้องตามขนบธรรมเนียมด้วย

5. มีความกล้าในการแสดงออกในที่ชุมชน ในเรื่องที่ตั้งงามถูกต้อง เช่น การแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมโดยเสนอข้อมูล หรือความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานหรือส่วนรวมแต่การกล้าแสดงออกนี้ต้องทำด้วยความสุภาพ อ่อนโยน มุ่งในแง่สาระ และประโยชน์ของความคิดเห็นเป็นส่วนใหญ่ ไม่ใช่หวดหรือดึงดูความสนใจที่ไม่เหมาะสมไม่ควร

บทบาทของนักบริการในการทำงานร่วมกับผู้อื่น

นักบริการถือว่าเป็นหน้าตาส่วนหนึ่งขององค์การ มีหน้าที่โดยตรงในการบริการให้ความสะดวกสบายแก่แขกผู้มาเยือนทุกระดับทุกฐานะทุกเพศและวัย งานของนักบริการจึงมีความ

เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับบุคคลทั่วไป พนักงานในองค์กร จนถึงผู้บริหารระดับสูง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่นักบริการจะต้องสร้างมนุษยสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นกับทุกคนที่เข้ามาติดต่อเกี่ยวกับองค์การของตน เพื่อให้การติดต่อธุรกิจเป็นไปอย่างราบรื่น โดยมีหลักในการสร้างมนุษยสัมพันธ์และดำเนินบทบาทหน้าที่ของตนใน เชิงปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

1. ทำตัวเป็นพนักงานที่ดีของหน่วยงาน โดยปฏิบัติตามกฎระเบียบต่าง ๆ ของหน่วยงานอย่างเคร่งครัด ทำงานด้วยความตั้งใจเพื่อให้เป็นผลดีแก่หน่วยงานให้มากที่สุด การกระทำเป็นพนักงานที่ดีย่อมเป็นที่ยอมรับไว้เนื้อเชื่อใจแก่หัวหน้างานและผู้ร่วมงานทุกคน พนักงานที่ดีพึงปฏิบัติดังต่อไปนี้คือ

1.1 ศึกษางานในหน้าที่ของตนให้เข้าใจถ่องแท้ ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่ในการให้คำแนะนำเจ้าหน้าที่ตลอดจนผู้บริหารในการประชาสัมพันธ์หน่วยงาน

1.2 มาทำงานตรงต่อเวลาด้วยความขยันขันแข็ง รับผิดชอบในงานของตน

1.3 มีความสนใจและมุ่งปรับปรุงงานให้มีประสิทธิภาพเป็นผลดีต่อหน่วยงานอยู่เสมอ

1.4 ให้ความเคารพนับถือผู้บังคับบัญชาด้วยความสุจริตใจ เต็มใจ และยอมรับในบทบาทอำนาจหน้าที่ของหัวหน้าทุกระดับ

1.5 ให้ความร่วมมือในการเป็นที่ปรึกษาให้แก่หน่วยงานย่อย ในการเผยแพร่ข่าวสารให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายทั้งภายในและภายนอกหน่วยงาน

1.6 มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานตามความเหมาะสม

2. ทำตัวเป็นเพื่อนร่วมงานที่ดีของพนักงานอื่น ๆ โดยการให้ความร่วมมือในกิจการงานเกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ชื่อเสียงหน่วยงาน นอกจากนี้ยังต้องให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ให้ความเป็นมิตร ซึ่งอาจทำได้ดังต่อไปนี้

2.1 ให้ความสนิทสนมเป็นกันเองกับเพื่อนร่วมงานทั้งในและนอกเวลางาน ยินดีจะคบหาพูดจาในเรื่องการงานและเรื่องอื่นตามความเหมาะสม

2.2 เต็มใจที่จะทำงานของตนและของกลุ่มให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่มีการกินแรงหรือเอาเปรียบเพื่อนร่วมงาน

2.3 ทำตนให้มีจิตใจแจ่มใส คุยนุกสนานให้ความสบายใจแก่เพื่อนที่มาสนทนาหรือปรึกษาหารือด้วยความเต็มใจ

2.4 ให้ความสนใจต่อความทุกข์ของเพื่อนร่วมงาน ทำตนเป็นเพื่อนที่ดี ให้ความช่วยเหลือหรือการแนะนำตามที่พึงทำโดยสม่ำเสมอ

2.5 มีใจคอกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อนร่วมงานบ้างตามสมควร

2.6 หาโอกาสสร้างสรรค์ทำกิจกรรมสังคมต่าง ๆ ร่วมกับเพื่อนร่วมงานอื่น ๆ อย่าเก็บตัว หรือแยกตัวจากคนอื่น ๆ เพราะจะทำให้ขาดความเกี่ยวพันกับคนอื่น ๆ ไป

แนวทางในการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานและหัวหน้างานภายในหน่วยงานเป็น สิ่งที่นักบริหารทุกคนพึงกระทำ และนำแนวทางดังกล่าวไปเป็นกลยุทธ์ในการที่จะทำให้นตนเองเป็นที่ ยอมรับนับถือแก่ผู้ร่วมงานทุกคนในหน่วยงาน ทำให้ประสบความสำเร็จในการทำงานในหน้าที่ ของตนให้ลุล่วงไปได้ในที่สุด

การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนร่วมงาน

การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงานก็เป็นสิ่งสำคัญมากเช่นกัน เพราะวันหนึ่ง ๆ เราต้องอยู่ในที่ทำงานหลายชั่วโมง ต้องพบและทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงาน ถ้าหากสัมพันธ์ภาพ ระหว่างเพื่อนร่วมงานเป็นไปในทางไม่มีบรรยากาศในที่ทำงานก็คงไม่น่าอยู่อย่างแน่นอน ในการที่ จะสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีกับเพื่อนพนักงานนั้นแต่ละคนจะต้องหันมาทำความเข้าใจตนเอง ต้องทำ ความเข้าใจผู้อื่นแล้วพยายามปรับตัวเข้าหากัน การเข้ากันได้กับเพื่อนร่วมงานทำให้เรามี ความรู้สึกอบอุ่นใจ รู้สึกว่าตัวเรามีความสำคัญจึงทำให้เราอยากทำงานไม่เบื่อ พนักงานที่เข้ากัน ไม่ได้กับเพื่อนร่วมงานมักขาดงานหรือหยุดงานบ่อย ๆ ทั้งนี้เพราะรู้สึกว่าตนโดดเดี่ยว ดังนั้นการ สร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานจึงเป็นสิ่งจำเป็น

เราทำงานอยู่กับเพื่อนหลายคนก็ย่อมมีโอกาสที่จะกระทบกระทั่งขัดแย้ง ไม่เข้าใจกัน เรา มีวิธีอย่างไรที่จะปฏิบัติต่อเพื่อน ๆ มีความรู้สึกรักใคร่ เห็นอกเห็นใจเรา ให้ความเชื่อถือเลื่อมใส ศรัทธา เป็นที่รักใคร่ของคนทั้งหลายได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อน นั้นควรปฏิบัติดังนี้คือ (ชะลอ ธรรมศิริ, 2522 : 5-12)

1. เปิดฉากทักทายติดต่อกัน หรือเข้าหาเพื่อนก่อน ทำความรู้จักสร้างไมตรีกับเขาก่อน อย่ารีรอปิดหลักให้คนอื่นมาทักก่อน เป็นการเริ่มสร้างความเป็นมิตรและความผูกพัน เป็นการให้ ความสำคัญยกย่องแก่เพื่อนก่อนทำให้คนอื่นเห็นว่าตนมีความสำคัญ ถ้าเราเป็นคนเก่าอยู่ใน สำนักงาน มีเพื่อนย้ายมาทำงานใหม่ควรแสดงความเป็นกันเองกับเขา ถ้าเราเป็นคนเก่าอยู่ใน สำนักงาน มีเพื่อนย้ายมาทำงานใหม่ควรแสดงความเป็นกันเองกับเขา ช่วยเหลือเขาไว้เป็นการ ผูกมิตร มีปัญหาอะไรควรหันหน้าเข้าหากันอย่าตั้งแง่จน เปิดฉากการติดต่อกันบางทีเรื่องร้าย กก็กลายเป็นดี ลดความระแวง ลดทิวลิ้งเสียบ้าง ความสัมพันธ์จะดีขึ้น ควรหาทางเปิดความ สัมพันธ์ภาพกับผู้อื่นก่อน ในกรณีที่เพื่อนร่วมงานของเราไม่สนใจเราหรือชื้ออาย เราจะต้อง พยายามสร้างความรู้จักคุ้นเคยและสร้างความไว้นเชื่อถือกับเพื่อนร่วมงานแต่ถ้าทำเป็นผู้ที่ได้รับการ บรรจแต่งตั้งใหม่ และเพื่อนร่วมงานของท่านยังสงวนท่าทีหรือไม่สนใจที่จะมาทำความรู้จัก มักคุ้นตามที่ท่านคาดหมายไว้ว่าเขาควรต้องทำกับท่านก่อนในฐานะที่ท่านเป็นคนใหม่ เมื่อพ้น

ระยะเวลาหนึ่งแล้วท่านจะต้องเป็นผู้เปิดฉากเปิดสัมพันธ์ภาพกับเพื่อนร่วมงานก่อน อย่ารีรอ เพราะถ้าต่างคนต่างรีรอแล้วจะไม่เกิดผลดีแก่ทั้งสองฝ่าย

2. มีความจริงใจต่อเพื่อน ไม่ว่าใครที่ไหนก็ชอบความจริงใจต่อกัน แม้แต่ตัวเราเองก็ต้องการความจริงใจจากผู้อื่น ถ้าเราไม่ค่อยจริงใจต่อคนอื่นเท่าไรคอยแต่จะเอาเปรียบเขา คงไม่มีใครอยากคบด้วยความสุจริตใจต่อบุคคลทำให้เราเป็นที่รักใคร่นับถือ การประพฤติปฏิบัติก็เป็นไปตามความรู้สึกนั้นไม่มีการเสแสร้ง เช่น เขามีปัญหาอะไรก็ให้ความช่วยเหลืออย่างจริงจัง เรามักจะพบเสมอว่าบางคนต่อหน้าทำกุลิกจ้อแต่ลับหลังนินทา ไม่จริงใจ คนอย่างนี้จะไม่เจริญก้าวหน้า การคบหาสมาคมจะเป็นไปได้อย่างยากยิ่งและมีอุปสรรค ฉะนั้นต้องมีการบริสุทธิ์ใจที่จะคบหาสมาคม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทั้งด้านการงานและชีวิตส่วนตัว มีความจริงใจในการติดต่อสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานและดำรงไว้ซึ่งความจริงใจเช่นนี้อยู่เสมอ

3. ให้ความร่วมมือในกิจการของเพื่อนด้วยความเต็มใจเสมอ การช่วยเหลือเกื้อกูลเป็นคุณธรรมและเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีตามหลักสังคัมวัตถุ คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ การงานต่างๆ แม้จะได้รับการแบ่งภาระหน้าที่กันไปตามความสามารถของแต่ละคนแล้วก็จริง แต่ถ้างานของคนหนึ่งเสียหาย ความเสียหายก็จะเกิดแก่ส่วนรวมด้วย งานบางงานถ้าเราสามารถช่วยเหลือได้ก็ควรจะช่วย ก่อให้เกิดการเกื้อกูลสร้างความร่วมมือสมานฉันท์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จงพยายามทำตนให้เป็นประโยชน์ ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมกับเพื่อนด้วยความเต็มใจเสมอจนติดเป็นนิสัย

4. ทำตนให้เสมอต้นเสมอปลาย คือ การประพฤติปฏิบัติต่อกันฉันมิตรอย่างที่เคยปฏิบัติกันมา โดยไม่เอาความแตกต่างของตำแหน่ง หน้าที่การงาน ยศศักดิ์ ฐานะ มาเป็นเครื่องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การที่เรามีตำแหน่งสูงกว่าเพื่อนร่วมงานแต่แสดงตนเป็นกันเองกันเพื่อน ก่อให้เกิดความสบายใจแก่เพื่อนร่วมงาน และเกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่บุคคลที่พบเห็น

5. ให้เพื่อนได้รับทราบในเรื่องที่เขารับผิดชอบหรือเกี่ยวข้อง การเป็นเพื่อนที่ดีย่อมมีความปรารถนาดี เป็นห่วงเป็นใยในความเป็นอยู่และอนาคตของเพื่อน สิ่งใดที่ทำให้เขาเสียหายและเรามีทางที่จะช่วยเหลือเขาก็ควรจะช่วยเหลือ แนะนำ เล่าบอก ชี้แจงให้เขารับรู้ และช่วยอย่างเต็มความสามารถ ยิ่งเป็นเรื่องที่เขารับผิดชอบและอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ตัวเขา เราก็ควรรีบแจ้งให้เขารับทราบและหาแนวทางแก้ไข ทำให้เพื่อนเกิดความซาบซึ้งในน้ำไมตรีของเราและเป็นมิตรที่ดีของเราสืบต่อไป

6. เมื่อการทำงานผิดพลาดหรือล้มเหลวก็ไม่ควรตำหนิหรือขัดทอดผู้อื่น แม้ว่าเขาจะมีส่วนร่วมหรือทำให้เราต้องลำบาก เพราะการทำงานร่วมกันย่อมที่จะมีความบกพร่องผิดพลาดเกิดขึ้นได้ซึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจากเพื่อนร่วมงาน หรืออาจเกิดจากตัวเราเอง ถ้าเราขัดทอดความผิดไปให้ผู้อื่น ผู้อื่นเขาก็จะขัดทอดความผิดกลับมาให้เรา เกิดการขุดคุ้ยความไม่ดีมาสาธ

19. พุดถึงจุดประสงค์ที่ตนต้องการความร่วมมือให้แน่ชัด และหลีกเลี่ยงความเข้าใจผิดของผู้อื่น

20. หาทางกระตุ้นเตือนความอยากรู้อยากเห็นในแผนการที่ตนต้องการความร่วมมือ เพื่อให้ผู้อื่นร่วมมือด้วยดี รู้จักพุดจากที่จะสร้างความสนใจขึ้นกับผู้อื่น ให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นในความคิดของตน ชี้ให้เห็นประโยชน์อันจะได้รับร่วมกันเมื่อได้มีการร่วมมือกัน ให้เขาได้มองเห็นผลหรือสิ่งที่เขาปรารถนาจะได้รับร่วมกันนั้นด้วย ให้ถือว่าเขาเป็นคนหนึ่งที่มีความสำคัญที่จะต้องรับรู้ในการงานของเราและต้องรับผิดชอบด้วยกัน ถ้าหากมีผู้ใดไม่เห็นด้วยและไม่ร่วมมือ ต้องหาต้นเหตุที่ทำให้เขาไม่เห็นด้วยและหาทางเอาชนะใจเขาเสียด้วยเหตุผลอันดี

21. ยกย่องชมเชยเมื่อมีโอกาสสมควร ทุกคนต้องการที่จะได้รับคำชมเชยมากกว่าจะถูกตำหนิติเตียน ฉะนั้นหากเพื่อนร่วมงานปฏิบัติงานผิดพลาด ควรจะนิ่งเฉยหรือให้คำแนะนำช่วยเหลือเท่าที่จำเป็น แต่ถ้าหากเขากระทำความดีหรือประสบความสำเร็จ ควรจะกล่าวยกย่องชมเชยเขาด้วยความจริงใจและบริสุทธิ์ใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง

22. มีความสุขุมเยือกเย็น และหนักแน่นอยู่เสมอ เพราะการปฏิบัติงานหรืออยู่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน บางครั้งก็มีโอกาสกระทบกระทั่งกันได้ ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องรู้จักควบคุมอารมณ์อย่ากระทำสิ่งใดโดยขาดสติสัมปชัญญะ

23. รู้ความแตกต่างของบุคคลและสาเหตุ ในการอยู่ร่วมกันเราจะต้องจำไว้เสมอว่าคนเรามีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านอารมณ์ ด้านความถนัด ด้านความสามารถ ด้านทัศนคติ ด้านนิสัย ด้านสุขภาพ รูปร่างหน้าตา ฯลฯ สาเหตุของความแตกต่างมีมากมาย เช่น เพศ วัย การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ฯลฯ

24. ประพฤติสิ่งที่ควร เช่น ให้ความเคารพนับถือ ให้เกียรติในคุณวุฒิ วัยวุฒิ และประสบการณ์ในการทำงาน ให้ความร่วมมือในงานอย่างเต็มที่ ช่วยงานต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้ ปฏิบัติตัวด้วยความสุภาพ นุ่มนวล ไม่เย่อหยิ่ง ไม่คิดอิจฉาริษยาเมื่อเขาได้ดี ฯลฯ

25. อย่าประพฤติสิ่งที่ไม่ควร เช่น อย่าเยาะเย้ยคนอื่น อย่าเสียดสีผู้อื่นด้วยวาจาและท่าที อย่าทำตัวรู้ดีกว่าผู้อื่น อย่าพุดปกหรือคุยโอ้อวดเกินความจริง อย่างแสดงอาการหยิ่งยโส หรือแสดงตนเหนือกว่าเขา อย่าขู่ตะคอกคนอื่น ฯลฯ

26. ทำตัวเป็นเพื่อนร่วมงานที่ของพนักงงานอื่น ๆ ให้ความช่วยเหลือ ร่วมมือในกิจการงานต่าง ๆ

27. ทำตัวเป็นพนักงานที่ดีของหน่วยงาน ปฏิบัติตามกฎระเบียบต่าง ๆ ของหน่วยงานอย่างเคร่งครัด ทำงานด้วยความตั้งใจเพื่อให้เป็นผลดีแก่หน่วยงานอย่างมากที่สุด ซึ่งหากปฏิบัติตนเป็นพนักงานที่ดีแล้วย่อมเป็นที่รักใคร่ ยอมรับนับถือ ได้รับความไว้วางใจจากหัวหน้างานและผู้บังคับบัญชา

28. ยอมรับปฏิบัติตามข้อเสนอแนะของผู้ร่วมงานด้วยกัน เมื่อเห็นว่าข้อเสนอแนะนั้นมีประโยชน์ต่องานโดยรวม ซึ่งย่อมจะทำให้ผู้ร่วมงานมีความปิติยินดีและตั้งใจทำงานมากขึ้น เพราะเห็นว่าข้อเสนอแนะของเขาเป็นสิ่งที่คนอื่น ๆ ยอมรับและจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่องานโดยรวมและจะยิ่งทำให้สัมพันธภาพในระหว่างคนงานหรือผู้ร่วมงานด้วยกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

29. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนงานในกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานหรือองค์กรนั้น ๆ เราต้องพยายามส่งเสริมให้เพื่อนร่วมงานได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของหน่วยงานหรือองค์กรตลอดจนกระทั่งกิจกรรมทางสังคม เช่น งานเลี้ยงสังสรรค์ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นรู้สึกว่าคุณค่าตนเองมีความสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงาน

30. ส่งเสริมให้คนงานแต่ละคนมีบทบาทในการทำงานที่เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตน เพื่อที่เขาจะได้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลและเพื่อให้เขาเกิดความรู้สึกรักงานที่เขาทำอยู่ ซึ่งจะมีผลสะท้อนให้เขามีอารมณ์แจ่มใสในขณะทำงาน และพร้อมที่จะเปิดสัมพันธภาพกับผู้ร่วมงานคนอื่น ๆ

31. ต้องพยายามศึกษาและทำความเข้าใจคนที่เรามีความสัมพันธ์ด้วยว่าเป็นคนเช่นใด คือ เป็นคนชอบเก็บตัว (Introvert) หรือชอบสังคม (Extrovert) หรือแอนตี้สังคม (Anti-Social) เพื่อที่เราจะได้พยายามปรับตัวของเราให้เข้ากับลักษณะของเขาได้

32. ต้องพยายามจำคนให้แม่น เราจะต้องใช้ความสังเกตและความจำเพื่อที่จะจำให้ได้ว่าคนที่เรารู้จักหรือจะต้องทำความรู้จักด้วยนั้นชื่ออะไร อยู่ที่ไหน ทำงานอะไร เป็นต้น เพื่อว่าเวลาที่เราไปพบปะกับเขาที่ไหนจะได้ทักทายได้ถูกต้อง จะทำให้เขารู้สึกว่าเราให้ความสนใจในตัวเขาเห็นความสำคัญของเขา เขาก็จะรู้สึกภาคภูมิใจและอยากเป็นมิตรกับเรามากขึ้น

33. ให้ความเคารพนับถือยกย่องให้เกียรติในคุณวุฒิ วิทยุฒิ และประสบการณ์ในการทำงาน

34. ให้ความร่วมมือในงานอย่างเต็มที่

35. ขอคำปรึกษาแนะนำด้วยความสุภาพ

36. ไม่คิดอิจฉาริษยาเมื่อเขาได้ดี

37. รับคำติชมอย่างใจกว้าง อารมณ์เย็น

38. ยิ้มแย้มแจ่มใส เอื้อเฟื้อและทำตัวเป็นมิตรกับเขาก่อนเสมอ

เรื่อง

วิธีปฏิบัติงานของมัคคุเทศก์

วิธีปฏิบัติงานของมัคคุเทศก์

มัคคุเทศก์คืออะไร

มัคคุเทศก์ หรือ Tourist Guide หรือที่เรียกทับศัพท์ว่า “ไกด์” สามารถอธิบายความหมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้คือ

มัคคุเทศก์ มาจากคำว่า มัคคุ + อุเทศก แปลว่าผู้นำทาง, ผู้ชี้ทาง, ผู้บอกทาง, ผู้นำเที่ยว

มัคคุเทศก์ หมายถึง ผู้ให้บริการเป็นปกติธุระในการนำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ โดยให้บริการเกี่ยวกับคำแนะนำและความรู้ต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว (พรบ.ธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ.2551)

ดังนั้นจากความหมายดังกล่าวสามารถนำมาขยายความและนิยามความหมายของมัคคุเทศก์ได้ คือ

มัคคุเทศก์ หมายถึง ผู้ที่นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ คอยบรรยาย ให้ความรู้ ข้อแนะนำ เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว บุคคล ตลอดจนข้อปฏิบัติในสถานที่นั้น โดยได้รับค่าตอบแทน

การแยกประเภทของมัคคุเทศก์

1. มัคคุเทศก์ประจำ ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่ง (Docent Guide) คือมัคคุเทศก์ประจำสถานที่คอยให้ข้อมูลหรือพาเที่ยวชมในสถานที่นั้นๆ เช่น มัคคุเทศก์ประจำพระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังบางปะอิน พระบรมหาราชวัง เป็นต้น

2. มัคคุเทศก์เฉพาะพื้นที่ (Private Guide/ City Guide) คือ มัคคุเทศก์ในเมืองใดเมืองหนึ่ง พาเที่ยวจนจบเป็นวันๆ ไป เช่น ไกด์กรุงเทพฯ, ไกด์เชียงใหม่, ไกด์อุบลฯ เป็นต้น

3. มัคคุเทศก์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (Specialized Guide) คือ มัคคุเทศก์ผู้มีความเชี่ยวชาญพิเศษด้านใดด้านหนึ่ง และได้รับการว่าจ้างให้นำเที่ยวและอธิบายในสิ่งที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญเป็นพิเศษ เช่น มัคคุเทศก์ทางด้านโบราณคดี มัคคุเทศก์ทางทะเล มัคคุเทศก์พาคณะเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ดูนก ส่องสัตว์ เป็นต้น

4. หัวหน้าทัวร์ (Tour Leader/ Tour Manager) คือ ผู้ที่ต้องเดินทางไปกับคณะทัวร์ตลอดเวลา มีการค้างคืนตามที่ต่างๆ อาจจะต้องปฏิบัติหน้าที่เองทั้งหมด หรือ ติดต่อจ้างไกด์ตามสถานที่สำคัญหรือตามเมืองต่างๆ ที่เดินทางไป

ประเภทของมัคคุเทศก์แบ่งตามสำนักงานทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์
กลาง กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

มัคคุเทศก์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

ก. มัคคุเทศก์ทั่วไป เป็นมัคคุเทศก์ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับงานทั่วไป ในการนำเที่ยวนักท่องเที่ยวไปยังที่ต่างๆ ได้ทั่วราชอาณาจักรโดยใช้ภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศ ทำหน้าที่ปฏิบัติงานในการบรรยายให้ความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ นับตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการเดินทางตามรายการนำเที่ยว กระทั่งเดินทางกลับ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) มัคคุเทศก์ทั่วไป (ต่างประเทศ) แถบสีบรอนซ์เงินนำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างประเทศ สามารถนำเที่ยวได้ทั่วราชอาณาจักร

บัตรประจำตัว มัคคุเทศก์
TOURIST GUIDE

นาย กษิพัทธ์ ศรีสวญ

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

XX-XXXXX

ID No. 0 1234 56789 00 1

Licence No.

2) มัคคุเทศก์ทั่วไป (ไทย) แถบสีบรอนซ์ทองนำเที่ยวได้เฉพาะนักท่องเที่ยวชาวไทย สามารถนำเที่ยวได้ทั่วราชอาณาจักร

บัตรประจำตัว มัคคุเทศก์
TOURIST GUIDE

นาย กษิพัทธ์ ศรีสวญ

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

XX-XXXXX

ID No. 0 1234 56789 00 1

Licence No.

ข. มัคคุเทศก์เฉพาะ เป็นมัคคุเทศก์ซึ่งมีความรู้เฉพาะทางเป็นพิเศษ เช่น การให้ความรู้พิเศษในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี การนำเที่ยวป่า ฯลฯ อันเป็นการให้ความรู้พิเศษอย่างอื่นที่นักท่องเที่ยวโดยทั่วไป ที่มีความสนใจในด้านนั้นต้องการจะทราบ แบ่งออกเป็น 8 ประเภท

82

นาย กษิพัทธ์ ศรีสววย

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

ID No. 0 1234 56789 00 1

XX-XXXXX

Licence No.

1) มัคคุเทศก์เฉพาะ (ต่างประเทศเฉพาะพื้นที่) แถบสีชมพู นำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างประเทศ เฉพาะจังหวัดที่ระบุไว้บนบัตรและจังหวัดที่มีพื้นที่ติดต่อ

นาย กษิพัทธ์ ศรีสววย

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

ID No. 0 1234 56789 00 1

XX-XXXXX

Licence No.

2) มัคคุเทศก์เฉพาะ (ไทยเฉพาะพื้นที่) แถบสีฟ้า นำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทย เฉพาะจังหวัดที่ระบุไว้บนบัตรและจังหวัดที่มีพื้นที่ติดต่อ

นาย กษิพัทธ์ ศรีสววย

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

ID No. 0 1234 56789 00 1

XX-XXXXX

Licence No.

3) มัคคุเทศก์เฉพาะ (เดินป่า) แถบสีเขียว นำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างประเทศในเขตพื้นที่ป่า

นาย กษิพัทธ์ ศรีสววย

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

ID No. 0 1234 56789 00 1

XX-XXXXX

Licence No.

4) มัคคุเทศก์เฉพาะ (ศิลปวัฒนธรรม) แถบสีแดง นำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างประเทศด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม วรรณคดีไทย ได้ทั่ว

นาย กษิพัทธ์ ศรีสววย

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

ID No. 0 1234 56789 00 1

XX-XXXXX

Licence No.

5) มัคคุเทศก์เฉพาะ (ทางทะเล) แถบสีส้ม นำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างประเทศ ในเขตพื้นที่ทางทะเล

วิธีปฏิบัติงานของมัคคุเทศก์ อาจารย์จักรวาล วงศ์มณี สาขาวิชาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

บัตรประจำตัวมัคคุเทศก์
TOURIST GUIDE

นาย กษิพัทธ์ ศรีสววย

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

ID No. 0 1234 56789 00 1

XX-XXXXX

Licence No.

6) มัคคุเทศก์เฉพาะ (ชายฝั่งทะเล)

แถบสีเหลือง นำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทยหรือชาวต่างประเทศในเขตพื้นที่ทางทะเลหรือเกาะต่างๆ โดยมีระยะห่างจากชายฝั่งถึงสถานที่ท่องเที่ยวได้ไม่เกิน 80 ไมล์ทะเล

บัตรประจำตัวมัคคุเทศก์
TOURIST GUIDE

นาย กษิพัทธ์ ศรีสววย

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

ID No. 0 1234 56789 00 1

XX-XXXXX

Licence No.

7) มัคคุเทศก์เฉพาะ (แหล่งท่องเที่ยว

ธรรมชาติ) แถบสีม่วง นำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทยหรือชาวต่างประเทศเฉพาะภายในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ระบุไว้ในบัตร

บัตรประจำตัวมัคคุเทศก์
TOURIST GUIDE

นาย กษิพัทธ์ ศรีสววย

KASIPAT

SRISUAY

2014 / 07 / 20 Date of Expiry

ID No. 0 1234 56789 00 1

XX-XXXXX

Licence No.

8) มัคคุเทศก์เฉพาะ (วัฒนธรรมท้องถิ่น)

แถบสีน้ำตาล นำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทยหรือชาวต่างประเทศ ทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมประเพณี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ โบราณคดี เฉพาะภายในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมท้องถิ่นที่ระบุชื่อไว้ในบัตรเท่านั้น

บุคลิกที่จำเป็นของมัคคุเทศก์

บุคคลที่ทำงานในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ควรมีบุคลิกลักษณะพิเศษหลายอย่างประกอบกัน เพราะมัคคุเทศก์คือผู้ที่สามารถเป็นผู้นำได้ และข้อสำคัญคือ มีความภูมิใจในอาชีพของตน มีความอดทนอดกลั้น มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความสามารถปรับตัวให้เข้ากับบรรยากาศหรือสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะเมื่อต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างใกล้ชิดกับนักท่องเที่ยวตลอดเวลาในการทำงาน ต้องสามารถสร้างรอยยิ้ม สร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวได้ อีกทั้งยังต้องเข้าใจถึงภาพรวมของประเทศ ทั้งขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ประเพณี และสถาบันอื่นๆ ดังนั้นมัคคุเทศก์จึงจำเป็นต้องมีบุคลิกที่พิเศษมากขึ้น เพื่อให้ นักท่องเที่ยวเกิดความเชื่อถือและไว้วางใจยินดีให้เป็นผู้นำในการท่องเที่ยว และแน่ใจว่าจะได้รับความเพลิดเพลินและได้ข้อมูลที่ถูกต้อง

มัคคุเทศก์ที่ดีต้องมีบุคลิกภาพทั้งภายนอกและภายในดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. บุคลิกภาพภายนอกของมัคคุเทศก์ หมายถึง สิ่งที่ปรากฏให้เห็นได้ในตัวมัคคุเทศก์ ได้แก่

1.1 ร่างกาย มัคคุเทศก์ควรเอาใจใส่ต่อร่างกายเป็นอันดับแรก โดยพิจารณาที่จะ ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความสบายตา จมูก และอารมณ์ โดยมีจุดสำคัญๆ ในร่างกายที่จะต้องคำนึงถึง ได้แก่

- ผม ไม่ปล่อยให้ยุ่งเหยิง ควรจัดแต่งทรงผมให้ดูสะอาดเรียบร้อย
 - หน้าตา ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่ยุ่งเหยิงหรือ หน้าอ
 - หู จมูก ฟัน ควรดูแลทำความสะอาดให้เรียบร้อยก่อนออกจากบ้าน
- ไม่ควรแคะหู จมูก ฟัน ในที่สาธารณะหรือต่อหน้าคนอื่น
- เล็บ ตัดให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ทั้งเล็บมือและเล็บเท้า ถ้าจะไว้ยาว

ต้องคำนึงถึงความสะอาด

1.2 การแต่งกาย ควรได้รับการดูแลเอาใจใส่ โดยคำนึงถึงความสะอาดเรียบร้อย และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่

- เสื้อ กระโปรงหรือกางเกงสะอาดเรียบร้อย และคำนึงถึงกาลเทศะ
- รองเท้า ถุงเท้า ต้องสะอาด ไม่ขาดหรือชำรุด และเหมาะสมกับโอกาส

หรือสถานที่ที่จะใช้ด้วย

1.3 การพูดจา ควรระมัดระวังเกี่ยวกับคำพูด น้ำเสียง และปฏิริยาของผู้ฟัง ดังนี้

- คำพูด ควรระมัดระวัง ควรใช้ถ้อยคำให้สุภาพ เหมาะสม ชัดเจน
- น้ำเสียง ไม่ตะโกน หรือพูดจาแบบกระโชกโฮกฮาก พูดจาขัดถ้อยขัดคำ เน้นเสียงหนักเบาให้เหมาะสม ไม่ช้าหรือเร็วจนเกินไป

- ปฏิริยาของผู้ฟัง ขณะพูดควรสังเกตคนฟังว่าสนใจหรือไม่ มีผู้ใดต้องการซักถามหรือข้อเสนอแนะใด หรือไม่

1.4 กิริยามารยาท หมายถึง การแสดงออกทางสีหน้าและท่าทาง ความประพฤติ จะต้องอยู่ในอาการที่สำรวม เช่น ไม่ล้วง แคะ แกะ เกา ส่วนใด ในที่สาธารณะ

2. บุคลิกภาพภายใน หมายถึง สิ่งที่มีคุณุเทศก์แสดงออกจากความรู้สึกภายในของ มัคคุเทศก์เอง ที่สำคัญมีดังนี้

2.1 มีเจตคติ ทศนคติที่ดีต่ออาชีพ และหน้าที่ของมัคคุเทศก์ ต่อธุรกิจการ ท่องเที่ยวและต่อชื่อเสียงของประเทศชาติ

2.2 มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อนักท่องเที่ยวและทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งบริษัทจัดนำ เที่ยวที่ตนสังกัดอยู่ และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.3 มีสติในการปฏิบัติหน้าที่การงาน

2.4 มีน้ำใจต่อนักท่องเที่ยว

2.5 มองโลกในแง่ดี และมีมนุษยสัมพันธ์ดี

2.6 มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่

คุณสมบัติและความสามารถที่ดีของมัคคุเทศก์

คุณสมบัติที่ดีของมัคคุเทศก์

- มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีอัธยาศัยดี ไม่ก้าวร้าว เห็นความสำคัญของผู้อื่น
- มองโลกในแง่ดี ยินดีที่เห็นผู้อื่นมีความสุข
- มีความสุจริต
- สดชื่น ร่าเริง แจ่มใส มีอารมณ์ขัน
- มีน้ำใจ พร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือ มีความเอื้อเฟื้อ รู้จักอาทรห่วงใย

มีบุคลิกภาพดี

- มีสุขภาพดี แข็งแรงสมบูรณ์
- มีความคล่องแคล่ว ว่องไว กระฉับกระเฉง
- ยิ้มแย้มแจ่มใส
- สุขุม ไม่หวั่นไหว
- สามารถเผชิญกับปัญหาอย่างสงบ
- เอาใจใส่ดูแลความสะอาดของร่างกาย
- แต่งกายเหมาะสมกับงาน

มีความรู้ดี

- หมั่นสังเกตสิ่งรอบข้าง วิเคราะห์สถานการณ์ได้ดี
- รักการอ่าน มีความรู้รอบ
- เป็นนักฟังที่ดี มีความจำดี

มีวาทศิลป์

- มีน้ำเสียงชัดเจน แจ่มใส ชวนฟัง
- ใช้ระดับของภาษาได้เหมาะสมกับผู้ฟัง
- ใช้ภาษาถูกต้อง สื่อความหมายได้ดี ตรงประเด็น
- มีการเตรียมข้อมูลเป็นอย่างดี จัดลำดับในการพูดและมีลีลาการพูดที่เหมาะสม
- สามารถเร้าอารมณ์ความสนใจของผู้ฟังให้ติดตามฟังอย่างไม่เบื่อหน่าย

มีใจรักงาน

- มีความสุขกับงาน มีความสุขเมื่ออยู่กับผู้คน
- มีใจรักการบริการ

ความสามารถที่ดีของมัคคุเทศก์

1. ด้านความรู้
 - ความรู้ภาษาไทย
 - ความรู้ภาษาต่างประเทศ
 - ความรู้เกี่ยวกับประเทศไทย
 - ความรู้ศิลปวัฒนธรรมไทย
 - ความรู้วิชาการเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว

- ความรู้เกี่ยวกับพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์

- ความรู้เรื่องความปลอดภัย

- ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์ หรือ การท่องเที่ยว

อย่างยั่งยืน

- ความรู้รอบตัวอื่นๆ ความทันสมัย ทันเหตุการณ์

2. ด้านการปฏิบัติงาน

- การปฏิบัติก่อนการรับนักท่องเที่ยว

- การปฏิบัติระหว่างเดินทางนำเที่ยว

- การจัดการเวลาได้อย่างเหมาะสม

- การอำนวยความสะดวก-การบริการอย่างจริงใจ

- การปฏิบัติเมื่อสิ้นสุดการเดินทาง

- การดูแลสวัสดิภาพและความปลอดภัย

บทบาทโดยทั่วไปของมัคคุเทศก์

1. บทบาทการเป็นครู หมายถึง มัคคุเทศก์จะต้องเป็นผู้ที่มีหน้าที่อธิบายสิ่งต่างๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวฟังและเข้าใจ พร้อมทั้งจะต้องพร้อมที่จะตอบคำถามของนักท่องเที่ยว ข้อเสนอของนักท่องเที่ยว โดยมัคคุเทศก์จะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในสิ่งที่จะนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวและสถานที่ที่พานักท่องเที่ยวไปชม ตลอดจนมัคคุเทศก์ยังต้องเป็นผู้ที่มีเทคนิคหรือความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลที่ดี และถูกต้อง

2. บทบาทการเป็นผู้ให้บริการ หมายถึง มัคคุเทศก์ต้องทำหน้าที่บริการ อำนวยความสะดวกต่างๆ ให้กับนักท่องเที่ยวตลอดการเดินทางร่วมกัน นอกจากการบรรยายข้อมูล อธิบายเรื่องราวต่างๆ ของแหล่งท่องเที่ยวอีกบทบาทหนึ่งที่ต้องปฏิบัติควบคู่กันไป คือการบริการด้วยความจริงใจ จะสามารถสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี